

Landskapstyper langs kysten av Aust-Agder

Oskar Puschmann

Landskapstyper langs kysten av Aust-Agder

av

Oskar Puschmann

Forsidefoto: Oskar Puschmann
Risør – den hvite byen ved havet

Tittel:	<i>Landskapstyper langs kysten av Aust-Agder</i>		NIJOS nummer: 2/01
Forfatter:	Oskar Puschmann		ISBN nummer: 82-7464-268-6
Oppdragsgiver:	Aust-Agder fylkeskommune, planavdelingen		Dato: 10.01.01
Fagområde:	Landskap		Sidetall: 55 + vedlegg
Utdrag:			
<p>Prosjekt "<i>Landskapstyper langs kysten av Aust-Agder</i>" har som mål å utrede begrepet <i>kyst</i> relatert til kystlandskapet i Aust-Agder. Sentralt her er hvordan romvirkning og skala varierer langs kysten, og hvordan dette påvirker både identifisering og avgrensning av ulike landskapstyper. Prosjektet definerer videre seks ulike strandtyper i Aust-Agder, og fokuserer i rapporten på begrensninger/muligheter disse strandtypene har knyttet til ulike typer arealbruk. Prosjektet har også brukt <i>Eiendomsregisteret</i> for å se hvordan ulike bygningsklasser fordeler seg i de ulike landskapstypene, samt hvordan disse evt. preger og dominerer ulike kystlandskap.</p> <p>Hoveddelen av rapporten presenterer åtte ulike landskapstyper langs kysten av Aust-Agder. Sentralt her er en beskrivelse av seks landskapskomponenter, samt en utdyping av de enkelte landskaps-typenes problemstillinger og landskapsmessige utfordringer.</p> <p>De åtte landskapstypene er; <i>LT1 Åpent hav fra fastland eller store øyer</i>, <i>LT2 Åpent hav fra den ytre skjærgården</i>, <i>LT3 Ytre skjærgård</i>, <i>LT4 Indre øy-, holme- og skjærgårdslandskap</i>, <i>LT5 Kil- og smalsundlandskap</i>, <i>LT6 Småfjord- og storsundlandskap</i>, <i>LT7 Storforma fjordlandskap</i> og <i>LT8 Brakkvannsdeltaer</i>.</p> <p>Avslutningsvis er det utført en beskrivelse av et landskapsområde for å vise hvordan kartleggingsmetoden fungerer på et mer steds spesifikt lokalt nivå. I et evt. videre arbeid må dette kombineres med en egen strandtypeinventering der strandsona klassifiseres i A-B-C områder.</p>			
Abstract:			
Andre NIJOS publikasjoner fra prosjektet: Nei			
Emneord: * Nasjonalt referansesystem * Romlig inndeling * Landskapstype beskrivelser	Keywords:	Ansvarlig underskrift: _____ Kristen Øyen dir.	Pris kr: 200.- kroner
Utgiver: Norsk institutt for jord- og skogkartlegging Postboks 115, 1430 Ås Tlf.: 64949700 Faks: 64949786 e-mail: nijos@nijos.no			

FORORD

Aust-Agderkysten har både nasjonale og regionale miljø- og rekreasjonsverdier, samtidig som den er svært attraktiv for bosetting og næringslivsetablering. Dette har ført til et stort press på kystområdene. Den nedbyggingen som har skjedd i 100 metersbeltet, på tross av eksisterende byggeforbud, har ført til at sentrale myndigheter har skjerpet praktiseringen av lover og retningslinjer når det gjelder forvaltning av 100 m-beltet. Det er gitt klare signaler fra miljøverndepartementet på at det vil bli innført *rikspolitiske retningslinjer* (RPR) for planlegging langs kysten i Agder-fylkene, i likhet med de som er gjeldende for Oslofjorden.

Fylkestinget i Aust-Agder vedtok 21.02.00 at det avsluttede Kystsoneprojektet i fylket skal ligge til grunn for en videre arealplanlegging i kystnære områder. For å sikre en god utvikling av kystsonen ble det vedtatt å utarbeide en egen fylkesdelplan.

Aust-Agder fylkeskommune deltar i EU's Interreg IIC prosjekt ”*Sustainable development in coastal tourist areas of the North Sea Region*”. Her har Aust-Agder tatt på seg å arbeide med metodeutvikling for klassifisering av arealer i kystsonen som et pilotprosjekt. Sentralt her er bruk av GIS. Dette arbeidet skal brukes direkte i Aust-Agders fylkesdelplan for kysten. Sentralt i både fylkesdelplanen og Interreg IIC prosjektet vil være en klassifisering av strandsonen i A-B-C-områder, for å angi områdenes betydning i forhold til vern/utbygging.

I forbindelse med begge disse prosjektene er NIJOS engasjert for å utføre en kartlegging av landskapstyper langs kysten av Aust-Agder. Formålet med kartleggingen er å få en regional oversikt over *hvilke* kysttyper som finnes i fylket, samt å kort redegjøre for hvilke arealbruksmessige problemstillinger som preger de enkelte landskapstypene. Kartleggingen av landskapstyper skal sammen med kystsonedatabasen danne grunnlag for det videre arbeidet med fylkesdelplanen for kystsonen. Aust-Agders digitale kystsonebase inneholder arealinformasjon for alle de fem berørte kystkommunene. Denne databasen er bygd opp etter retningslinjene i AREALIS prosjektet, hvor også NIJOS sin metode for landskapskartlegging inngår.

Videre vil landskapstypeinndelingen bli koblet mot NIJOS sitt nasjonale referansesystem for landskap. Dette er et hierarkisk system basert på en romlig inndeling av landskap, og landskapstypeinndelingen langs Aust-Agderkysten vil inngå som en del av referanseinformasjonen til landskapsregion 1 *Skagerrakkysten*.

Denne rapporten beskriver de åtte ulike landskapstypene langs kysten av Aust-Agder. I tillegg er det utarbeidet et digitalt kartcover med landskapstypenes utbredelse. Oppdragsgiver er Aust-Agder fylkeskommune, og kontaktperson har vært 1.konsulent Øivind Hugsted. Prosjektleder hos NIJOS har vært geograf Oskar Puschmann, som også har skrevet rapporten og fotografert alle bildene. Geograf Roar Lågbu, NIJOS, har laget kartfigurer og diagrammer.

Prosjektets kostnadsrammer har vært 140 000.- kr. Av dette har Aust-Agder fylkeskommune betalt 100 000.- kr, mens NIJOS, som et ledd i videreutviklingen av det nasjonale referansesystemet for landskap, har bidratt med 40 000.- kr.

Ås den 10 januar 2001.

Kristen Øyen
Direktør

SAMMENDRAG

Rapport 2/2001 presenterer en landskapstypeinndeling langs kysten av Aust-Agder, etter samme mal som NIJOS bruker i sitt *Nasjonale referansesystem for landskap*. Dette er et hierarkisk system basert på en metode for romlig landskapskartlegging. Den landskapsfaglige tilnærmingen fokuserer på landskapets visuelle oppbygning, samt en analyse av seks landskapskomponenter.

Et hovedmål med prosjektet er å redegjøre for hva som ligger i begrepet *kyst*, samt hva dette kystbegrepet inneholder av ulike landskapstyper langs kysten av Aust-Agder.

Metodekapitlet redegjør for enkelte sentrale begrep. Viktig her er hvordan romvirkning og skala varierer langs kysten, og hvordan dette påvirker både identifisering og avgrensning av ulike landskapstyper. Videre redegjøres det for seks ulike strandtyper i Aust-Agder. Strandtypeklassifiseringen er sentral, da det er strandtypene som, sammen med vær og sjøgang, begrenser/muliggjør ulike typer arealbruk. Bl.a. er det de lett tilgjengelige strandtypene som først blir nedbygd/privatisert, mens mer tungt tilgjengelige strandtyper fortsatt ligger igjen som "uberørte" restareal. Sistnevnte har imidlertid ofte en begrenset verdi for bl.a. rekreasjon friluftslivet.

Det er videre vist hvordan en kobling mellom landskapskartlegging og en database kan gi grunnlag for ny forståelse om et landskaps ulike problemstillinger. I dette prosjektet har vi koblet *Eiendomsregisteret* med landskapstypeinndelingen, og det er bl.a. redegjort for hvordan ulike bygningstyper kan prege og dominerer ulike landskapsområder. Slike koblinger og analyser bør utføres mot samtlige temalag som finnes i Aust-Agders Kystsonebase.

Hoveddelen av rapporten presenterer åtte ulike landskapstyper langs kysten av Aust-Agder. Her er det både utført en beskrivelse av de seks landskapskomponentene, samt at man under rubrikken *landskapskarakter* har forsøkt å utdype de enkelte landskapstypenes problemstillinger og landskapsmessige utfordringer. De viktigste tilrådingene er;

LT1 Åpent hav fra fastland eller store øyer; Tilrettelegge for ferdsel langs alle strandtyper, lette adkomstmulighet fra bakland, begrense etablering av fritidsbebyggelse i verneskogsbeltet.

LT2 Åpent hav fra den ytre skjærgården; Bør forvaltes felles med *LT3*. Det urørte preget er landskapstypens viktigste karaktertrekk, og alle former for inngrep bør unngås.

LT3 Ytre skjærgård; Opprettholde mest mulig av de urørte områdene, bevare viktige kulturmiljøer som fyr, los- og fiskebondebruk samt forvalte enkelte holmer med atlantisk kystlynghei som en rest av en felleseuropeisk kulturarv.

LT4 Indre øy-, holme- og skjærgårdslandskap; Etablere allmenne ankringsplasser, rydde stier i øyenes bakland, frigjøre/etablere enkelte offentlige sandstrender, bevare uthavner og gamle fiskebondebruk med verdifullt kulturlandskap.

LT 5 Kil- og smalsundlandskap; Utøve kontrollert arealbruksutvikling langs enkelte viktige gjennomgangssund, tiltak for å forbedre vannkvaliteten i enkelte kiler med algeoppblomstring.

LT 6 Småfjord- og storsundlandskap; Tilrettelegge offentlige strandlinjer med svabergkyst eller sandstrand, sikre fripassasjer og tilgang sjøen, være varsom med urørte holmer og skjær av betydning for sjøfugl.

LT7 Storforma fjordlandskap; Begrense arealbruken i mer uberørte områder - også ovenfor 100 metersbeltet. Fortett i allerede etablerte hyttefelt overfor 100 meters beltet. Bevar gamle fjordgårds- miljøer, holde øyer og holmer i fjordløpet fri for bebyggelse og i hevd som fellesareal.

LT8 Brakkvannsdeltaer; Verne om våtmarksarealene rundt elva, unngå unødvendige utfyllinger, bebyggelse eller anlegg av større båtplasser som negativt vil endre deltaets landskapskarakter.

Avslutningsvis er det utført en beskrivelse av et landskapsområde for å vise hvordan kartleggingsmetoden fungerer på et mer stedspesifikt lokalt nivå. I et evt. videre arbeid må dette kombineres med en egen strandtypeinventering der strandsona klassifiseres i A-B-C områder.

INNHOOLD

1. INNLEDNING	1
KAP. 2 METODE	2
2.1 NASJONALT REFERANSESYSTEM FOR LANDSKAP	2
<i>Bakgrunn</i>	2
<i>Landskapsregioner</i>	2
<i>Underregioner</i>	2
<i>Landskapsområder</i>	3
<i>Landskapstyper</i>	3
<i>Landskapskomponenter</i>	3
<i>Feltarbeid</i>	4
<i>Landskapsrommet - betydning for både klassifisering og avgrensning av landskapstyper</i>	5
<i>Ulike typer strandkyst - grunnlag for ulik arealbruk</i>	6
<i>Landskapstypenes utbredelse</i>	7
<i>Landskapstypenes arealmessige fordeling langs Aust-Agderkysten</i>	8
<i>Fordeling av bygninger - ett eksempel på kobling av typeinndelingen mot en database</i>	9
KAP 3. BESKRIVELSE AV LANDSKAPSTYPER LANGS KYSTEN AV AUST-AGDER	10
3.1 LANDSKAPSTYPE 1 ÅPENT HAV FRA FASTLAND ELLER STORE ØYER.....	10
3.2 LANDSKAPSTYPE 2 ÅPENT HAV FRA DEN YTRE SKJÆRGÅRD.....	14
3.3 LANDSKAPSTYPE 3 YTRE SKJÆRGÅRD.....	18
3.4 LANDSKAPSTYPE 4 INDRE ØY-, HOLME- OG SKJÆRGÅRDSLANSKAP	24
3.5 LANDSKAPSTYPE 5 KIL OG SMALSUNDLANSKAP	30
3.6 LANDSKAPSTYPE 6 SMÅFJORD- OG STORSUNDLANSKAP	34
3.7 LANDSKAPSTYPE 7 STORFORMA FJORDLANDSKAP	38
3.8 LANDSKAPSTYPE 8 BRAKKVANNDELTAER	42
KAP. 4 KORT OPPSUMMERING - SKISSE TIL VIDERE ARBEID	46
4.1 LANDSKAPSSOMRÅDE 7.1 NORDFJORDEN	48
KAP 5. REFERANSER OG BRUK AV STØTTELITTERATUR	54
VEDLEGG I. ANTALL BYGNINGER I HVER ENKELT BYGNINGSKLASSE PER LANDSKAPSTYPE	
VEDLEGG II. ORDLISTE, LANDSKAPSBESKRIVENDE ORD OG UTTRYKK	

Innledning

I den første henvendelsen fra Fylkeskommunen i Aust-Agder til NIJOS ble følgende spørsmål stilt; ”Hva er kyst?”

Bakgrunnen for spørsmålet er at Fylkestinget i Aust-Agder har vedtatt å utarbeide en fylkesdelplan for kysten, basert på det avsluttede Kystsoneprojektet i fylket. Et av målene med fylkesdelplanen er å imøtekomme miljøverndepartementets ønske om å innføre *rikspolitiske retningslinjer* (RPR) for planlegging langs kysten i Agder-fylkene, i likhet med de som er gjort gjeldende for Oslofjorden.

Aust-Agderkysten er et av landets mest populære kystområder, og har både nasjonale og regionale miljø- og rekreasjonsverdier. I tillegg er den svært attraktiv for bosetting, næringslivsetablering og fritidsbebyggelse, og det har skjedd en storstilt nedbygging av 100 metersbeltet på tross av eksisterende byggeforbud. Det er et stort press på begrensede kystområder, selv om presset er ulikt fordelt, både geografisk og i forhold til ulike typer arealbruk. I alle de fem kystkommunene er presset stort.

Målet med en egen fylkesdelplan for kysten er at man gjennom en planprosess vil sikre at lokale interesser identifiseres og diskuteres. Størst tyngde, i forhold til statlige myndigheter, oppnås dersom planen tar hensyn til intensjonene med RPR. Et mål er derfor å klassifisere hele Aust-Agders strandsoner i A-B-C-områder, bl.a. for å angi områdenes betydning i forhold til vern/utbygging.

Aust-Agder fylkeskommune deltar også i EU's Interreg IIC prosjekt: ”*Sustainable Development in Coastal Tourist Areas of the North Sea Region*”. De overordnede målene for dette prosjektet er:

- Se på kystområder hvor det er flere konkurrerende interesser, og hvor eksisterende eller potensiell turistaktivitet er et felles trekk. Prosjektet skal undersøke om bærekraftig utvikling av turisme ved hjelp av strategisk planlegging kan bidra til å knytte sammen og styre de konkurrerende interesser i disse områdene.
- Undersøke hvordan bærekraftig utvikling og strategier/prosesser for forvaltning av disse turistområdene kan samordnes med de mer omfattende strategier for kystsoneforvaltning og områdeplanlegging på lokalt og regionalt nivå.

Bakgrunnen for Aust-Agder fylkeskommunes deltagelse i prosjektet er at man ønsker å utnytte kystturismen på en måte som tar tilstrekkelig hensyn til vern av både natur og kulturarven for framtidige generasjoner. I fylkeskommunen arbeides det spesielt med problemstillingen; beskyttelse av natur- og kulturmiljøet i kystområdene samtidig som mulighetene for turisme utvikles. Interreg II-prosjektet ses som et forprosjekt til det igangsatte arbeidet med fylkesdelplan for kysten.

NIJOS er i denne sammenheng engasjert av Aust-Agder fylkeskommune til å utføre en kartlegging av landskapstyper langs kysten av Aust-Agder. Kartleggingen av landskapstypene vil inngå i både Kystsonebasen, AREALIS og i NIJOS sitt nasjonale referansesystem for landskap.

Det nasjonale referansesystemet for landskap er et hierarkisk system basert på en romlig landskapskartlegging. Referansesystemet er bl.a. blitt økonomisk støttet av Direktoratet for naturforvaltning, landbruksdepartementet og næringsdepartementet. Sistnevnte har særlig vært opptatt av metodeutvikling knyttet til landskapet som basisressurs for reiseliv (Kamfjord et. al. 1997 & 1999).

NIJOS sin kartleggingen av landskapstyper langs kysten av Aust-Agder har tatt utgangspunkt i referansesystemets lokale nivå, landskapsområder. I alle de fem kystkommunene er disse blitt avgrenset på kart, og fordelt utfra beliggenhet i gjeldende landskapstype.

Denne rapporten søker altså å gi svar på innledningsspørsmålet; ”Hva er kyst?”

I det neste kapitlet vil vi kort redegjøre for metoden som er brukt.

2. Metode

2.1 Nasjonalt referansesystem for landskap

Langs kysten av Aust-Agder er det gjennomført en klassifisering og inndeling av åtte ulike landskapstyper. Arbeidet bygger på NIJOS sin metode for romlig landskapskartlegging.

Bakgrunn

Metoden bygger på "Visual Management System" (VMS) utviklet av US. Forest Service (1974). Landskapskartlegging etter denne metoden blir bl.a brukt som verktøy for arbeidet med flerbruksplaner i skogområder og nasjonalparker i USA. I 1983 ble VMS tilpasset norske forhold av professor Magne Bruun ved Institutt for landskapsplanlegging, NLH (Bruun 1983). VMS lå også til grunn for Bruuns innsats i Nordisk ministerråds prosjekt "Natur- og kulturlandskapet i arealplanleggingen" (1987). Her fokuseres det på landskapets romlige innhold, og på samspillet mellom de naturgitte og kulturskapte faktorene. Metoden ble utarbeidet for å påvise verneverdier og kvaliteter i landskapet.

NIJOS har, i samarbeid med professor Magne Bruun, videreutviklet og utprøvd VMS til en metode tilpasset norske forhold. Den norske metoden kalles *romlig landskapskartlegging*. NIJOS har, i samarbeid med representanter for landbruk, kultur og miljø i alle fylkene, inndelt Norge i 45 landskapsregioner. Disse regionene er igjen inndelt i 444 underregioner.

Landskapsregioner

Norge er inndelt i landskapsregioner med utgangspunkt i de store og samlende karaktertrekkene i landskapet. Landskapskomponentene *landskapets hovedform, landskapets småformer, vann/vassdrag, vegetasjon, jordbruksmark og bebyggelse/tekniske anlegg* blir beskrevet hver for seg. Deretter beskrives samspillet mellom de ulike landskapskomponentene som til sammen danner regionens landskapskarakter. På nasjonalt nivå er beskrivelsen av hver komponent overordnet, og forståelsen av landskapet sterkt forenklet. Landskapsregioner er først og fremst en referanseramme.

Grensedragningen mellom ulike landskapsregioner er avhengig av hvilke landskapskomponenter som dominerer. På nasjonalt nivå har landskapets hovedform ofte en avgjørende betydning for den romlige inndelingen. En landskapsregion kan f.eks bestå av flere separate områder med en felles landform som gjentas i et repeterende mønster. Grensen mellom to landskapsregioner vil da trekkes der landformen endrer karakter. Ofte vil grensen følge markante høydedrag, spesielt på Vestlandet og i Nord-Norge.

I dette prosjektet ligger alle landskapstypene i landskapsregion 1 *Skagerrakkysten*, som strekker seg fra svenskegrensa til *Hidra* i V-Agder. Det meste av regionen har liten løsmassedekning med mye nakent, slipt berg, sprekker og klover. Skjærgården, som mange steder særpreger regionen, er gjennomgående smal. Regionen er en av de mest folkerike i landet (Elgersma og Asheim 1998).

Underregioner

Avgrensingen følger samme prinsipp som for landskapsregioner, men landskapets skala er endret.

Inndelingen i landskapsregioner skjer oftest på grunnlag av en repeterende landform. Dersom landformen i et område tilføres et nytt element, eller på annen måte avviker fra resten av landskapsregionen, kan en underregion skilles ut. Der f. eks høydedrag skiller områder med ulik karakter vil grensen mellom underregioner oftest følge høydedraget. De fleste steder i landet er landskapets hovedform det viktigste kriteriet for inndeling i underregioner.

Der landformen er lite fremtredende vil en evt. avgrensning mellom to underregioner bygge på andre landskapskomponenter enn landformen. Dette skjer dersom en eller flere landskapskomponenter bidrar til å endre den overordna landskapskarakteren i større områder. Med få unntak strekker landskapsregionene seg over flere fylker, og på tvers av administrative grenser.

I dette prosjektet ligger alle de kartlagte landskapstypene i underregion 01.02 *Sørlandskysten*.

Landskapsområder

For at landskapsinndelingen skal kunne brukes på kommunenivå er en mer detaljert inndeling nødvendig. Den romlige landskapskartleggingens mest detaljerte nivå, er landskapsområdene. Igjen er landformen ofte avgjørende for å trekke grenser mellom to landskapsområder. Et landskapsområde kan være sammensatt av ett eller flere landskapsrom med samlende karaktertrekk. Også her vil landskapskomponentene *landskapets hovedform, landskapets småformer, vegetasjon, vann & vassdrag, jordbruksmark og bebyggelse & tekniske anlegg* bli beskrevet. Samspillet mellom disse komponentene danner de enkelte områdenes landskapskarakter.

For praktisk lokal landskapsplanlegging på stedsnivå er *områdenivået* av størst relevans og interesse. På dette nivået foretas en inngående *beskrivelse* av områdets fysiske ressursgrunnlag, nemlig landskapskomponentene, samt en *vurdering* av områdets landskapskvaliteter. Inndelingen av landskapsområdene danner grunnlaget for identifisering av *landskapstyper*.

Landskapstyper

I NIJOS sitt hierarkiske kartleggingssystem er som nevnt en landskapsregion bygd opp av flere underregioner, som hver for seg består av et stort antall landskapsområder. Til forskjell fra en underregion, som i stor grad gjenspeiler regionens landskapskarakter, vil bredden av ulike landskapsområder kunne variere tildels mye innenfor en enkelt underregion. For å lette oversikten over denne variasjonsbredden, kan *landskapsområdene grupperes i landskapstyper*. Det presiseres at landskapstypene ikke er et eget geografisk nivå, men kun en gruppering av *like* landskapsområder. Det er en slik områdeklassifisering dette prosjektet har gjort i Aust-Agder.

En landskapstype er pr. definisjon *en gruppe landskapsområder med fellestrekk i innhold, sammensetning og form*. Normalt vil noen få landskapstyper omfatte mange landskapsområder. Disse landskapstypene vil da ofte gjenspeile underregionskarakteren. Enkelte landskapstyper kan også bare bestå av en eller noen få landskapsområder, som dermed enkelt kan sies å være atypisk eller sjelden for en underregion eller landskapsregion. Ved vurdering av ulike kystområders potensiale for f.eks natur- og kulturbasert næringsutvikling, gjør dette at kriterier som *representativitet* og *sjeldenhet* kan vurderes ut i fra en regional eller nasjonal landskapsfaglig referanseramme.

I Aust-Agder er landskapsområdene avgrenset på kart, men ikke beskrevet. Unntak er landskapsområde 7.1 *Nordfjorden* (Risør) som her er et eks. på en områdebeskrivelse. Med utgangspunkt i områdeinndelingen, er kysten i Aust-Agder inndelt i åtte ulike landskapstyper. Av disse er landskapstypene (LT) 1-5 vanlige i underregionen, mens LT6 *Storsund og småfjordlandskaper* et særpreget. LT7 *Storforma fjordlandskap* er uvanlig i Aust-Agder, men vanlig ellers i regionen. LT8 *Brakkvannsdelta* er sjelden i hele landskapsregionen, og i Aust-Agder finnes det kun et område.

Landskapstypene er beskrevet i denne rapporten. I NIJOS sitt nasjonale referansesystem for landskap brukes et fast oppsett for beskrivelse av de to øverste nivåene (landskapsregioner og underregion), nemlig ved skildring av seks ulike landskapskomponenter og landskapskarakter. Også her blir de åtte landskapstypene beskrevet gjennom de seks landskapskomponentene.

Landskapskomponenter

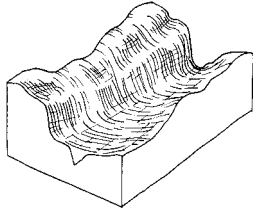
”Byggesteinene” i alle de tre geografiske inndelingsnivåene (landskapsregion, underregion og landskapsområde) er altså seks landskapskomponenter som til sammen danner landskapskarakteren. Disse komponentene er; 1) *landskapets hovedform*, 2) *landskapets småformer*, 3) *vann og vassdrag*, 4) *vegetasjon*, 5) *jordbruksmark* og 6) *bebyggelse og tekniske anlegg*.

- *** Dominerende landskapskomponent, avgjørende for landskapskarakter og avgrensningen
- ** Viktig landskapskomponent, vesentlig for landskapskarakteren
- * Viktig landskapskomponent, vesentlig for deler av området/landskapsrom
- ingen stjerne viser at landskapskomponenten er uten betydning i landskapet eller ikke finnes

Landskapstyper langs kysten av Aust-Agder

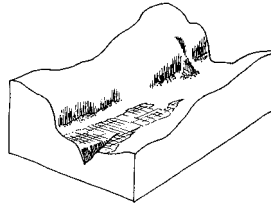
Landskapets hovedform

Storformen i landskapet.

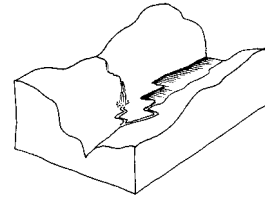
Landskapets småformer

Innredningen av hovedformen med geologiske detaljer.

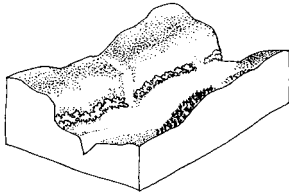
Vann og vassdrag

Innsjøer, *fjorder og hav*.
Bekker, elver og fosser.
Vannflate og strandlinje.

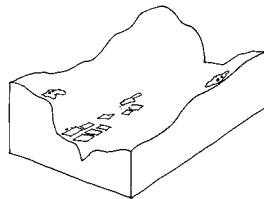
Vegetasjon

Naturlig og kulturpåvirket
Skog og annen vegetasjon.
Strukturer og mosaikk.

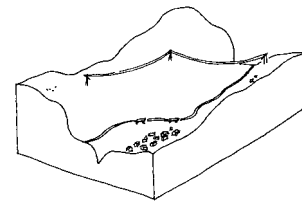
Jordbruksmark

Arrondering og arealbruk.
Eng, åker og beitemark.
Sterkt kulturbetinget utmark.

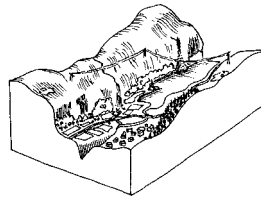
Bebyggelse og tekniske anlegg

Byer og tettsteder, spredt eller
tett bosetting. Bygningstyper.
Linjestrukturer og veisystemer.

Landskapskarakter

Til sammen utgjør landskapskomponentene det totale landskapsbildet.

Figur 1. Også i dette prosjektet er alle landskapskomponentene beskrevet i de ulike landskapstypene. En forskjell her er at *vann og vassdrag* er kalt *fjorder og hav* pga kystpreget.

Feltarbeid

Feltarbeidet ble utført i tidsrommet 14.06-10.07/2000. Som bildet illustrerer er det både benyttet bil og båt ved befaring og avgrensning av landskapsområdene som danner enhetene i hver landskapstype. Feltarbeidet er først og fremst viktig for å få en oversikt over landskapstypenes ulike skala og romlige forhold.

Landskapsrommet – betydning for både klassifisering og avgrensning av landskapstyper

Når man ferdes tett langs kysten vil man se at landskapet raskt kan skifte. Som oftest er det selve skalaen i landskapsrommet som varierer. Svært ofte er dette et avgjørende kriterium ved avgrensning av de ulike landskapstypene, som ofte særpreges av nettopp landskapsrommets skala.

De mest åpne kystlandskapene fins naturlig nok nær det åpne hav. Her danner himmelen et stort hvelvet tak, havet gulv og horisontlinja og øyer/fastland veggene i landskapsrommet. Landarealene danner ”vegger” rundt sjøflatene, og i områder med mange øyer, holmer og skjær finnes mange små landskapsrom. Landarealene er altså romavgrensende (bilde). Det ofte åpne landskapet gjør at bebyggelse *kan* være godt synlig på lang avstand. I Agder er LT1, LT2 og LT3 mest åpne.

Bilde A. Lav horisont, høy himmel. *Torungen* fyrene (Arendal).

Jo lengre inn mot land man ferdes på sjøen, jo mer dominerer landarealene. Når sjøflata så gradvis utgjør en stadig mindre del av landskapsbildet, blir både høyde og fasong på den omkringliggende landformen viktig for både landskapstype grensene og den romlige opplevelsen. I *LT7 Storforma kystlandskap* er f.eks fjordsiden høy (bilde). Her ses helst store og avlange fjordløp, med stor skala landskapsrom. Merk at horisontlinja er ulik i de to bildene, selv om strandlinja er i samme høyde.

Bilde B. Høy horisont, lav himmel. *Nordfjorden* (Risør).

Siden NIJOS sin landskapskartlegging tar utgangspunkt i en romlig inndeling av landskap, er et av de viktigste kriteriene for typeinndeling den romlige opplevelsen landskapet gir. Dette medfører at *enkelte* landskapstyper ikke nødvendigvis har bare ”like” områder, *men* romfølelsen, den er noenlunde lik. Et eks. er *LT5 Kil- og smalsundlandskap*. Her gir smale vannløp tett kontakt med begge landsider. I denne LT'en er det helst vegetasjonens frodighet som skiller de ulike områdene.

Bilde C. Smale vannløp gir tette rom. *Indre Avreidkilen* (Risør).

Ulike typer strandkyst – grunnlag for ulik arealbruk

Ferdes man langs kysten ser man fort at strandlinja består av ulike strandtyper. Som regel er steinstrand vanligst. Mer finkorna strandtyper finnes stedvis i lune vikar, bukter, bakevjer og kiler. I rekreasjonssammenheng er selve strandtypen svært viktig, fordi den danner forutsetningene for både arealbruk og tilgjengelighet til og fra sjø/land. Bildene viser seks typer langs Agderkysten.

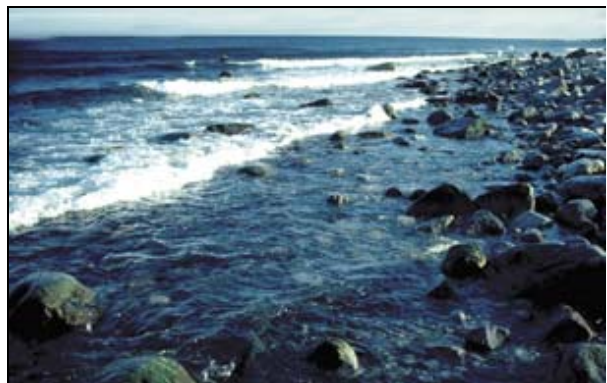
Bilde D. Klippekystrand er bratt og utilgjengelig. Normal ferdsel mellom land og sjø er vanskelig. Typen finnes spredt langs kysten.

Bilde E. Brattkyst har en ca. 2-3 meter steil bergflate ned i sjøen. Ferdsel mellom sjø og land mulig fra båt. Vanligste strandtypen.

Bilde F. Svabergkyst er ikke så utbredt som brattkyst, men mer populær i friluftssammenheng. Ofte nedbygd eller privatisert.

Bilde G. Rullesteinstrand finner vi på ytterkysten. Værhard kyst, vanskelig å bruke fra sjøen. Lett tilgang fra bakland, god å gå på.

Bilde H. Sandstrand er mest populær, men minst utbredt. Ofte små forekomster som gjerne er private. Større strender er sjeldne.

Bilde J. Mudderstrand fins i grunne kiler og langs elvedeltaet. Her er det rolig vann og våtmarksvegetasjon. Ingen ferdsel fra sjø ↔ land.

Kystsoneprojektet i Aust-Agder anbefaler at strandsonen klassifiseres i A-B-C-områder, for å vise områdenes betydning i forhold til vern/utbygging. En inndeling i strandtyper vil her være naturlig.

Landskapstypenes utbredelse.

Åtte kystlandskapstyper er avgrenset i Aust-Agder. Svært ofte følger de en naturlig gradient fra innland til åpent hav. Kartutsnittet fra Tvedestrand/Arendal (under) illustrer dette. Her gis en kort presentasjon av hver landskapstype, mens neste kapittel gir en fyldigere beskrivelse av hver enkelt.

LT1 Åpent hav fra fastland eller store øyer

Landskapstypen er karakterisert av åpent hav, høy himmel og et lavt og lunende bakland som gir en lett tilgjengelighet til det åpne havet. Strandlinja varierer fra brattkyst til rullesteinsstrand, men har overalt et noe røft og værhardt preg. Dette har medført at fritidsbebyggelse i selve strandlinja ikke har vært særlig attraktivt, strandlinja har et nokså urørt preg.

LT2 Åpent hav fra ytre skjærgård

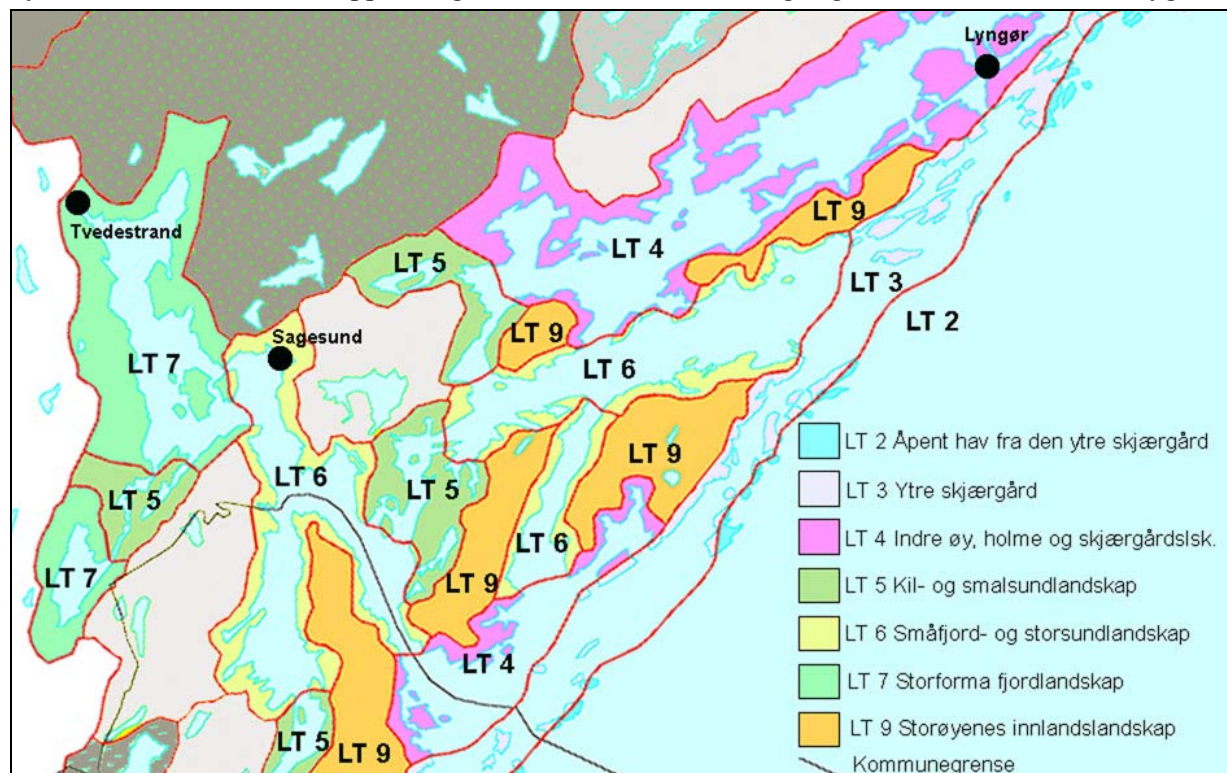
Har samme værharde preg som LT 1 *Åpent hav fra fastland eller store øyer*, men tilgjengeligheten er mye dårligere. Grensa mot LT3 er trukket over de ytterste holmer og skjær, og danner en usammenhengende rekke mot det åpne hav. Bebyggelse fins nesten ikke. Enkelte markante fyr. LT'en bør forvaltes på samme måte som LT3.

LT3 Ytre skjærgård

Finnes i alle kommuner. Enkelte steder starter LT 3 ut fra selve fastlandet, men som oftest ligger den utenfor større øyer eller LT4. Den ytre skjærgården består av lave og treløse holmer og skjær med værhardt preg. Strandlinja er oftest svaberg- eller brattkyst. På grunn av sin værharde beliggenhet finnes det her rester av den atlantiske kystlyngheia. Bebyggelse er det forholdsvis lite av, som regel kun på innersiden av småøyer og større holmer. Mange av skjærgårdens naturreservater, og store deler av Skjærgårdsparken ligger her.

LT4 Indre øy, holme og skjærgårdlandskap

Landskapstypen finnes i alle kommuner, og LT'en utgjør store deler av den indre leia langs Aust-Agderkysten. Her er øyene/holmene høyere og har ofte furuskog som gir et lunt preg. Et karaktertrekk er de mange småsundene som øy-/holmemosaikken danner, og som derved gir utallige ferdselsmuligheter for småbåter. Fritidsbebyggelse dominerer, og ingen andre LT'er har så mange hytter. Fellesareal er en knapphet, og lune strender med svaberg- og sandstrand er helst nedbygd.

Figur 1 viser utsnitt av landskapstype kartet langs Aust-Agderkysten. LT 1 *Åpent hav fra fastland eller store øyer* og LT 8 *Brakkvannsdelta* er ikke med her. Utsnittet er fra Tvedestrand og Arendal kommuner.

Landskapstyper langs kysten av Aust-Agder

LT5 Kil- og smalsundlandskap

Landskapstypen består av mindre kiler og sund. Fellesnevner er et smalt, farbart løp med nær kontakt med begge landsider. Dette gir et intim landskapsrom ved ferdsel til vanns. Arealutnyttelsen på land påvirker landskapsopplevelsen og framkomstmuligheter. LT'en ligger ofte som smale korridorer mellom LT6 og/eller LT4. Vannkvalitet varierer fra gjennomstrømming i sund, til stagnasjon og algeoppblomstring i enkelte kiler. Våtmarkssamfunn i strandlinja er stedvis vanlig.

LT6 Småfjord- og storsundlandskap

Typen karakteriseres av lave landsider med forholdsvis lav silhuettvirkning (jmf. LT7). Sjøflata er mye bredere enn i LT5, noe som gjør opplevelsen av motsatt landside mer perifer. Ulik arealbruk langs hovedleia er ofte visuelt godt synlig. Bolighus utgjør hoveddelen av byningsmassen, men her er også hytter og noe industri. Byene Lillesand, Grimstad og Arendal ligger her.

LT7 Storforma fjordlandskap

Begrepet storforma fjordlandskap er brukt i en regional kontekst. LT'en preges av fjorder med markerte fjordsider. Langs Skagerrakkysten har disse fjordene mellomgrove trau, dvs. fjordsider med ca.100 meters høyde. Bolig og fritidshus dominerer, men har ofte ulik beliggenhet i landskapet. Tettsteder ofte i fjordbotner, mens hytter ligger mer spredt. Eldre fiskebondebruk finnes på lune steder. Brattkyst er vanlig, og sjøen kan være vanskelig tilgjengelig fra baklandet.

LT8 Brakkvannsdeltaer

Finnes kun i ett område, nemlig ved Nidelvas utløp. Elvelandskapet er her så karakteristisk at det danner en egen landskapstype. Med rolige og karakteristiske meandringer slynger elva seg fra et småknauset bakland og rett ut i skjærgården. Strandlinja har tørrfall/mudderbanker som gir grunnlag for store våtmarkssumper. Takrørbelter langs elva er vanlig. Langs elveløpet ses ofte bart fjell og oppstikkende knauser. Boligbebyggelse ligger ofte på slike knauser.

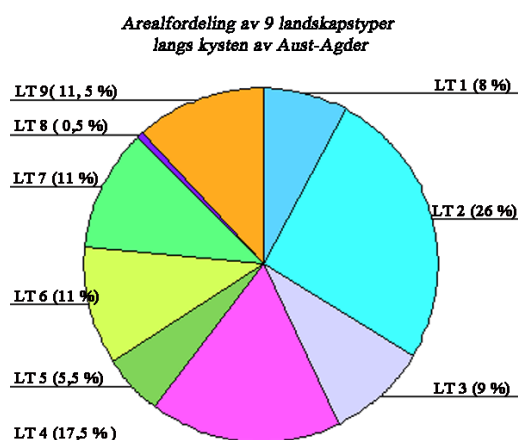

LT9 Storøyenes innlandslandskap

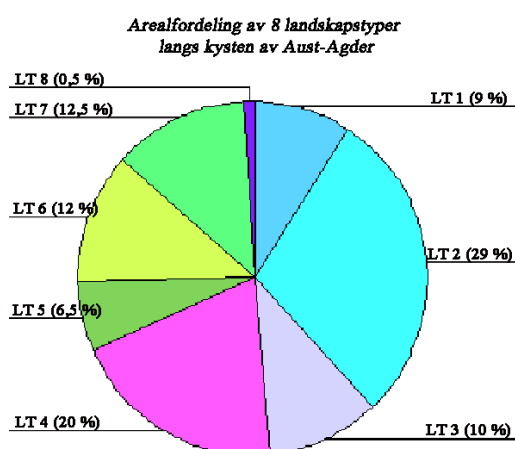
I prosjektet er det også avgrenset en landskapstype som ikke grenser mot sjøen, nemlig LT9 Storøyenes innlandslandskap. Landskapstypen er ikke beskrevet i rapporten, men er svært sentral i en evt. kystplan da disse områdene danner verdifullt bakland for de fleste øvrige landskapstyper.

Landskapstypenes arealmessige fordeling langs Aust-Agderkysten

Hvor stor andel de enkelte landskapstypenes arealer utgjør i forhold til kystens totalareal, avhenger av hvilke landskapstyper man lar inngå i begrepet kyst. Dersom for eksempel LT9 Storøyenes innlandslandskap skal inngå i totalarealet, selv om de her ikke har en kystlinje, medfører at de andre landskapstypene framstår med en mindre del av totalarealet. Figur 2 under viser dette.

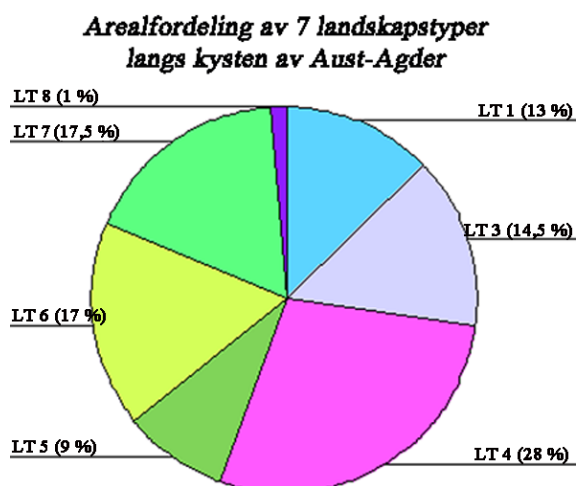

Figur 2. Arealfordeling der også LT9 inngår, selv om denne ikke har kystlinje.

Figur 3. Arealmessig fordeling av landskapstyper med kystlinje.

Landskapstyper langs kysten av Aust-Agder

Figur 4. Arealfordeling av kystens landskapstyper uten LT 2 *Åpent hav fra den ytreskjærgård*.

Figur 3 viser en arealmessig fordeling av de åtte landskapstypene som er beskrevet i denne rapporten. Her er altså *LT9 Storøyenes innlandslandskap* utelatt, da den ikke grenser mot sjøen. I forbindelse med f.eks arbeid med 100 metersbeltet gir dette mening, da *LT9* ikke har arealer innefor denne veronesen.

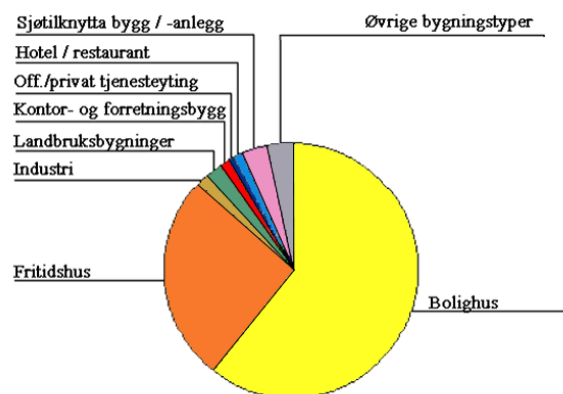
Figur 4 viser den mest "riktige" figuren mot landbasert forvaltning. Her er *LT2 Åpent hav fra den ytre skjærgård* utelatt, fordi typen helst består av åpent hav. De få landarealer (holmer og skjær) som finnes her grenser mot *LT3* og bør forvaltes som denne. Figuren viser også at *LT4 Indre øy-, holme- og skjærgårdslandskap* er mest utbredt, mens *LT8 Brakkvannsdelta* kun utgjør 1 % av kysten.

Fordeling av bygninger – ett eksempel på kobling av typeinndelingen mot en database

Som grunnlag for beskrivelse av de ulike nivåene i det nasjonale referansesystemet for landskap bruker NIJOS en rekke ulike nasjonale eller fylkesvise temakart eller dataregistre som gir relevant informasjon for beskrivelse av de ulike nivåenes landskapskomponenter (Puschmann 1998).

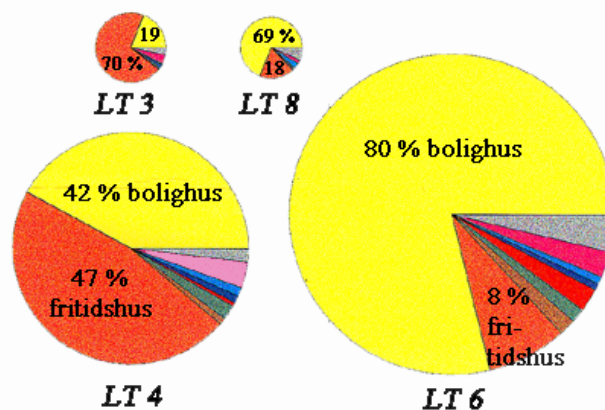
I dette prosjektet er det foretatt en slik kobling mot "*Eiendomsregisteret*" ved beskrivelse av landskapskomponent *Bebyggelse og tekniske anlegg*. I det videre arbeidet med en egen fylkesdelplan for Aust-Agderkysten foreslår NIJOS at en tilsvarende kobling mot andre temalag fra Kystsonen utføres på tilsvarende måte. Figurene under viser hvordan en slik kobling kan være nyttig.

Fordeling av bygningstyper langs kysten av Aust-Agder

Figur 5. Fordeling av bygningsklasser langs Aust-Agderkysten, uavhengig av landskapstype. Figuren viser ikke hvor hva finnes.

Fordeling av bygningsklasser i fire utvalgte landskapstyper langs kysten av Aust-Agder

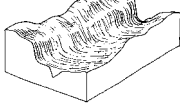

Figur 6. Fordeling av bygningsklasser i 4 LT'er. Sirkene er størrelsesproposjonale mot hverandre, men ikke mot figur 5.

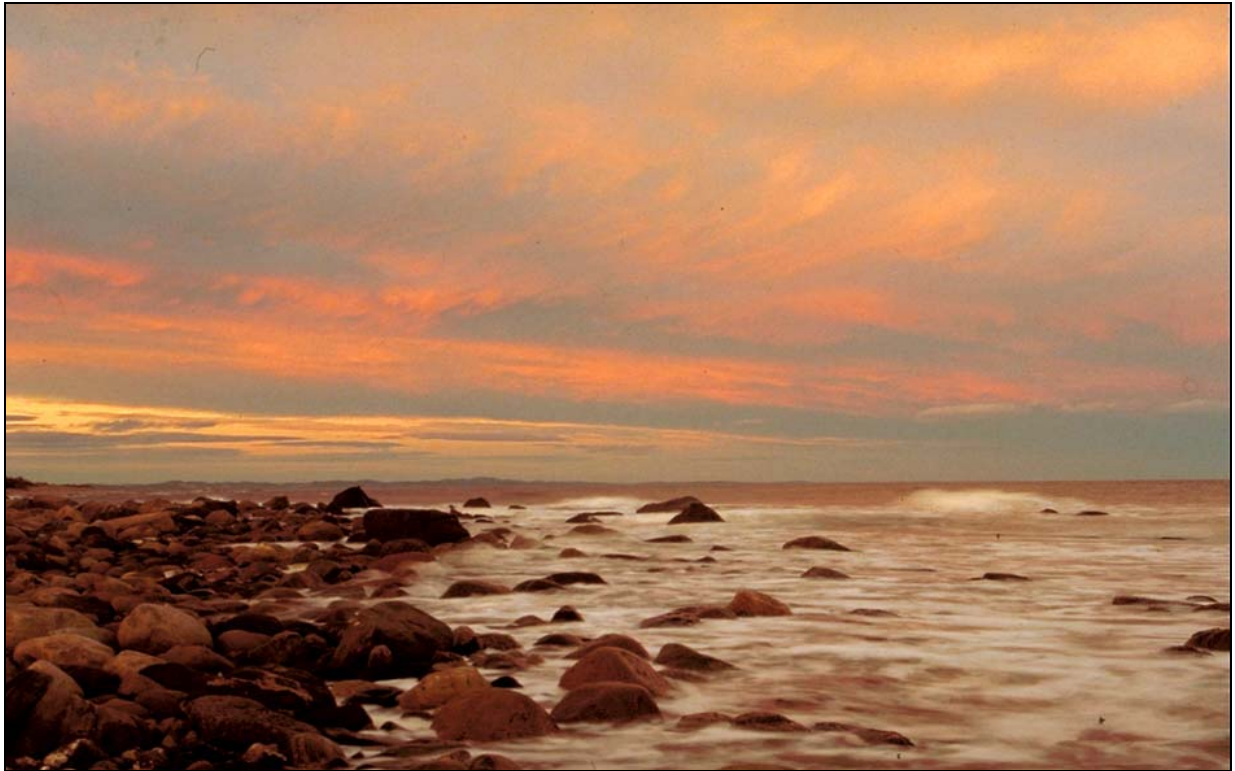
Figur 5 viser totalfordeling av ulike bygningsklasser langs *hele* Aust-Agder kysten (dvs. for alle åtte kyst landskapstypene). Figuren viser imidlertid ikke i hva slags kystlandskap de ulike bygningstypene dominerer. I fig. 6 er bygningsklassene vist fordelt på fire ulike landskapstyper. Her ser man både store forskjeller i mengde, men også at bygningsklassene er ulikt representert i ulike landskapstyper. F.eks dominerer fritidsbebyggelse i *LT3 Ytre skjærgård*, mens *LT6 Småfjord- og storsundlandskap* har mest bolighus. Tabell over bygningsmassens fordeling er vist i vedlegg bak. I det neste kapitlet er de ulike landskapstypene beskrevet.

3. Beskrivelse av landskapstyper langs kysten av Aust-Agder

	LANDSKAPSTYPE 01 Åpent hav fra fastland eller store øyer - i landskapsregion 01 Skagerrakkysten	BE- TYD- NING ***
LANDSKAPETS -HOVEDFORM * åpent hav 	Landskapets hovedform dannes i møtet mellom en smal strandlinje, åpent hav og en høy himmel. Dette møtet gir landskapet et sterkt storskalapreg, og blikket søker naturlig ut dit hav og himmel møtes, dvs til horisontlinja langt ut fra land. Selve himmelen er her i større grad gjenstand for oppmerksomhet enn i de andre landskapstypene. Dette skyldes at landskapstypen helt mangler andre element som kan fungere som blikkfang, bortsett fra enkelte tilfeldig forbipasserende skip. Den store himmelvelvingen er således et blikkfang i seg selv, og kan i tillegg fange oppmerksomhet gjennom sine skiftninger i farger, lysspill og skyformasjoner.	***
LANDSKAPETS SMÅFORMER * rullesteinstrand * klippekyst * svaberg-/brattkyst * små vik og nes 	Strandlinja er svært sentral. Det er herfra man møter det åpne hav fra land. I sin mest rendyrka form har landskapstypen en nærmest rett strandlinje, dvs. ikke oppstykket av småformer som vik, bukter, odder og nes. Et eks. er rullesteinstranda sør på Tromøya, hvor havet står rett inn på en lang strandlinje. Dette forsterker møtet mellom hav og land, og gir store åpne landskapsrom. I områder hvor strandlinja er oppstykket av små strandformer, som vik, bukter og nes kan landskapsrommene oppleves som "trangere" og mer oppstykket. På slike steder kan strandlinja bli ulikt eksponert av hav og vind. Strandtypene varierer fra rullesteinstrand til steinstrandtypene svaberg-, bratt- og/eller klippekyst. Store sandstrender finnes ikke. Baklandet er gjerne småkupert, men som oftest med en noe ryggformet helning mot sjøen.	**
FJORDER OG HAV * "trygt" møte med åpent hav * bølger/skumsprøyt * værhard kyststripe 	Havet er naturlig nok den sterkeste landskapskomponenten i landskapstypen, og den store havoverflata gir her et mektig landskapsrom. Til forskjell fra andre preges denne landskapstypen sterkt av vær og vindforhold. Dvs. at ulike årstider og værtyper påvirker landskapsopplevelsen i sterk grad. Bare landskapstype 2 <i>Åpent hav fra ytre skjærgård</i> , kan vise til tilsvarende møter med havets- og naturens krefter i skikkelig ruskavær. En vesensforskjell mellom de to typene er likevel at havet her oppleves <i>fra</i> et trygt og ofte lett tilgjengelig bakland. Dette gjør typen spesiell i rekreasjonssammenheng, fordi havet som visuelt objekt også har et opplevelsespotensiale i årstider hvor både rekreasjons- og friluftaktiviteter langs kysten normalt er lavt.	***
VEGETASJON * driftevoller og forstrand * bart fjell, blokkmark og kratt * verneskog, furu 	Vegetasjonen består ofte av ulike plantesamfunn i et belte fra flomerke til en bakenforliggende verneskog av furu. I dette beltet, som ofte ikke er mer enn noen titalls meter bred, finnes sterkt vindeksponerte areal med knauser og kratt knytta til tørr mark på tørrlende. Her råer ofte spesielle økologiske forhold med sterk solinnstråling og tørke om sommeren, mens særlig høst og vinter gir frost- og saltpåvirkning og vindslitasje. Mellom flomerke og skog finnes ulike driftevollsamfunn og forstrandsvegetasjon i mosaikk med bart fjell, blokk- og grusmark. Den ytterste verneskogen er ofte en lav og krokete furuskog på grunnlendt mark eller grove løsmasser. I selve strandlinja er andelen med stein, blokkmark og bart fjell stor, ofte blandet med grus med sparsomt vegetasjonsdekke. De skrinne vegetasjonstypene er godt egnet for rekreasjon og friluftsliv.	**
JORDBRUKS- MARK - ingen påvirkning 	Som en av to landskapstyper langs Aust-Agder kysten finnes det ikke dyrka mark innenfor denne typen, noe som skyldes beliggenheten mot åpent hav. Den nærmest dyrka marka ligger i landskapstype 09 <i>Storøyenes innlandslandskap</i> , like innenfor verneskogen slik man f. eks ser det på Tromøya. Kun et fåtall steder kan man fortsatt se spor etter tidligere utmarksbruk som beiter og skrapslåtter, selv om disse driftsformene de fleste steder for lengst har opphørt. Her finnes også fragment av tidligere kulturpåvirka kystlynghei, men ikke i samme tilstand og omfang som i landskapstype 3 <i>Ytre skjærgård</i> .	-

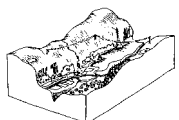

Bilde 1. I landskapstype 1 *Åpent hav fra fastland eller store øyer* består hovedformen av en smal strandlinje, åpent hav og en høy himmel. Dette møtet gir landskapet et sterkt storskalapreg, og blikket dras naturlig dit hav og himmel møtes - langt ut fra land. Illustr.bildet er fra *Jomfruland* (Kragero, Telemark).

Bilde 2. Strandlinja er svært sentral i landskapstypen. Det er herfra man møter åpent hav fra land. Ofte vil en skrin og åpen vegetasjon gjøre det lett å ferdes her. Bildet viser den vegetasjonsløse rullesteinstranda sør på *Tromøya* (Arendal), hvor havbølgene slår rett inn på en lang strandlinje.

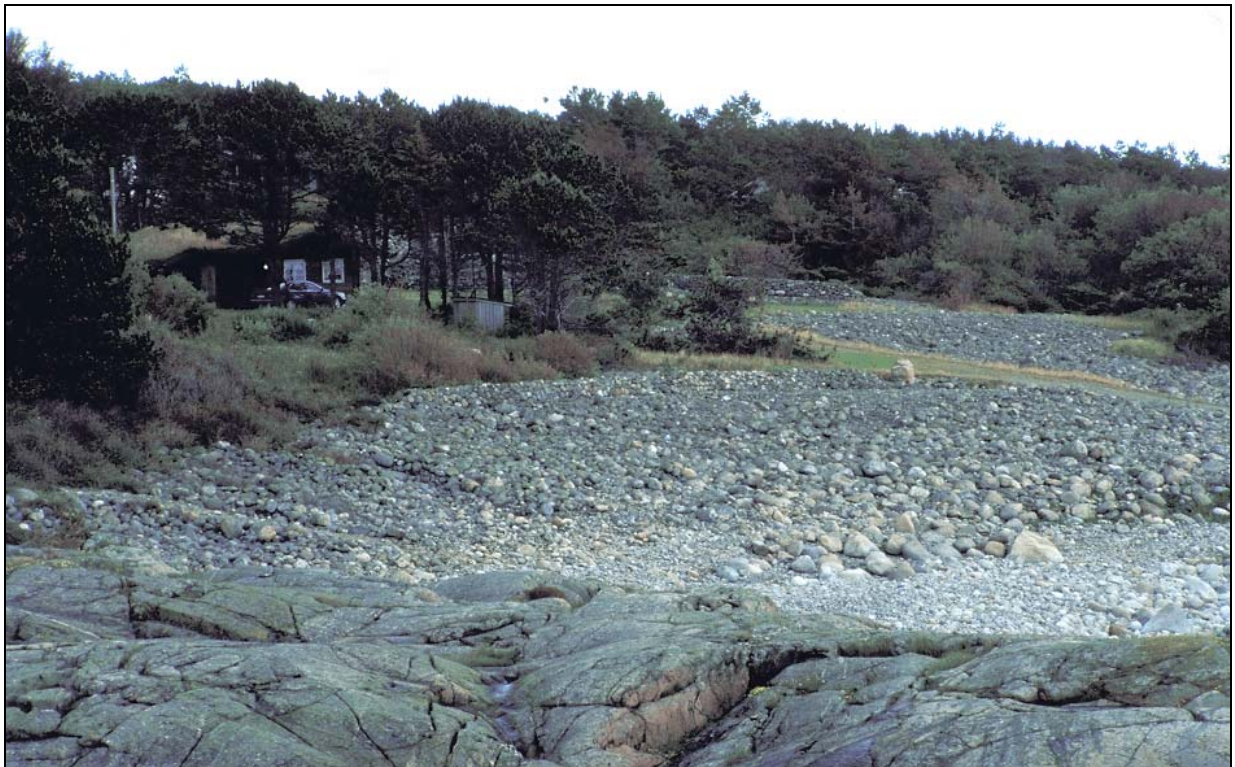
Landskapstyper langs kysten av Aust-Agder

<p>BEBYGGELSE OG TEKNISKE-ANLEGG</p> <ul style="list-style-type: none"> *ca. 350 bygninger * 82 % fritidshus * 10 % bolighus 	<p>Avgrensingen er her avgjørende for hvor mange bygninger som finnes i landskapstypen. Dette fordi fritids- og boligbebyggelse ofte ligger i overgangssonen mot baklandet innenfor, gjerne i ly av furuskogen. Selve strandlinja er ubebygd. Totalt er det registrert 350 bygninger i landskapstypen, noe som er lite i forhold til totalarealet. Av dette utgjør fritidsbebyggelse 82 % (ca 290), noe som viser at typen har størst verdi for rekreasjon og fritidsliv. Nær 10 % (ca 30 stk) av bygningene er bolighus, mens resten er sjøtilknytta- (3 %) og øvrige bygninger (5 %). Det er kun registrert to landbruksbygninger, noe som viser at typen pga sin værharde beliggenhet aldri har vært attraktiv for fiskebondens tunplass-ering. Likevel er dette tallet trolig for lavt da flere tidligere landbruksbygninger nok er med tiden er omdisponert til fritids- eller bolighus.</p>	*
<p>LANDSKAPSKARAKTER OG UTFORDRINGER</p> <ul style="list-style-type: none"> *Ytterside av fastland eller store øyer *Utenfor er det kun åpent hav, Skagerak *Værutsatt, ekstreme forhold vanlig *Småbåter utsatt selv v. "lave" vindstyrker *Havblikk vanlig, gir økt småbåtfersel *Helårsverdi for friluftsliv fra landsiden *Tilgjengelig 1; via bilvei fra fastland * Tilgjengelig 2; adkomstmuligheter fra baklandet *Tilgjengelig 3; strandlinjetype viktig *Rullesteinsstrand gir nærkontakt m. havet, enkelt å ferdes på *Klippe-, bratt- og svabergkyst gir større avstand til havet *Verneskog; utgangspunkt for turer, ly til hytter/campingplasser 	<p>Blant båtfolk regnes Agderkysten å være en snill kyst om sommeren, og da er det særlig skjærgården man tenker på. Likevel har også Agderkysten sine strekninger med dårlig rykte, og det er der skjærgårdens lune og trygge indrelei brytes, og det åpne havet ligger mot fastlandet. Det er kun 6-7 steder langs hele Sørlandskysten det er slike "hull" i skjærgården, men ingen av disse åpne strekkene er særlig lange. De fleste av landskapstypens områder ligger likevel på utsida av store øyer. På innersida av disse finnes som regel en alternativ og lunere indrelei, noe som gjør at man ikke behøver å ferdes her om været er dårlig .</p> <p>Utenfor samtlige av typens områder ligger altså det åpne havet. <i>Skagerak</i>. Her er ingen øyer eller store holmer, og kun unntaksvis enkelte skjær. Det er altså ingenting som bremser bølgene utofor, og en kuling her virker på en helt annen måte enn en kuling inne i skjærgården. Særlig vil vind fra sør eller øst kunne lage en skremmende, hul sjø som når den slår mot land kan drive sjøsprøyten høyt til værs. Vindstyrken skal heller ikke være særlig stor før de fleste småbåtfolk føler ubehag ved å være her ute. Og når radioen melder "solgangsbris" opp til styrke fem om ettermiddagen er det god nok grunn for småbåter til å unngå landskapstypens åpne kyststrekninger.</p> <p>Ut fra dette ser vi at typen <i>Åpent hav fra fastland eller store øyer</i> ved sin beliggenhet har en betydelig usikkerhet når det gjelder rekreasjon- og friluftsliv på sjøen. For å ferdes her bør både vær og sjøgang være stabilt godt. Dette til tross for at kun få kyststrekninger i Norge har tilsvarende stabile værforhold, noe som understreker typens værharde karakter. Likevel, det må sies at <i>det er</i> nok dager med havblikk til at man kan ferdes her relativt ofte i løpet av en sommer. Høst, vinter og vår er forholdene langt mer ekstreme, noe som gjør de åpne kyststrekningene de fleste dager uegnet for småbåtbruk.</p> <p>Likevel har typen stor helårsverdi i rekreasjons- og friluftssammenheng, men da fra landsiden. To ting er avgjørende, atkomstmulighet og strandtypen i det enkelte område. Hvis et område er tilgjengelig via bilvei fra fastlandet, vil det kunne oppsøkes hyppig – også for de som ferdes langs Agderkysten uten båt. Eks. er sør på <i>Tromøya</i>. Hvis området derimot ikke har landforbindelse, som f.eks <i>Jomfruland</i> (Kragerø/Telemark), vil området være vanskelig tilgjengelig, fordi turen ut hit blir en barriere. I Aust-Agder har alle områdene landforbindelse, og de fleste steder går det vei fram til ytterkysten. Evt. linjebestilling, både bolig- og fritidshus, vil også kunne påvirke adkomstmuligheten fra baklandet. I Aust-Agder er ikke det et så stort problem at det <i>hindrer</i> ferdse på strandflata, og bebyggelsen stikker sjeldent ut fra verneskogen.</p> <p>Strandtypen har stor betydning for hvilken kontakt man får med sjøen. Der det finnes rullesteins- kyst kan man lett ferdes helt nede ved bølgeslagssona, noe som gir et nært møte med selve storhavet. Der strandtypen enten er klippe-, bratt- eller svabergkyst, ferdes man gjerne med større avstand til havet. I opplevelsessammenheng har derfor førstnevnte strandtype størst verdi. Vegetasjonen på rullesteinstendene vil også bidra til lette ferdse, da den ofte er lav, krypende eller svært glissen. På enkelte klippe- og brattkyster står verneskogen helt ut på skrenten mot sjøen. Her kan mangel på åpne strandsoner skape avstand til selve bølgeslagssona.</p> <p>Verneskoen, som avgrensner landskapstypens områder, danner et viktig lebelte i baklandet. Det er her turene til ytterkystens åpne hav starter. Det er også her bebyggelsen evt. ligger, som oftest nøkterne fritidshus, men enkelte steder også campingplasser. Nærheten til det åpne havet er avgjørende for lokaliseringen til begge kategorier.</p> <p>Forvaltningsutfordring; tilrettelegge for ferdse langs alle strandtyper, lette adkomstmulighet fra bakland, samt å begrense etablering av fritidsbebyggelse i ytre del av verneskogsbeltet.</p>	

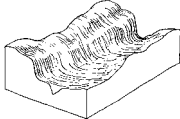

Bilde 3. Den ytterste tre- og krattvegetasjonen er småpusket og forblåst. Her råer ofte spesielle naturforhold med sterk sol og tørke om sommeren, mens høst og vintervær byr på frost- og salt påvirkning og vindslitasje. Dette lebeltet er viktig da det luner for skog og hytter lenger inn. Fra *Tromøya* (Arendal).

Bilde 4. Det er via verneskogen turen til ytterkystens åpne havstrender starter, og det er også i ly av denne fritidsbebyggelsen ligger. Nærhet til det åpne hav er viktig for både hyttefolk og tilreisende, og for mange er ytterkysten et turmål og en opplevelse i all slags vær. Fra *Tromøya*, Arendal.

	LANDSKAPSTYPE 2 Åpent hav fra den ytre skjærgård - i landskapsregion 01 Skagerrakkysten	BE- TYD- NING ***
<p>LANDSKAPETS -HOVEDFORM</p> <ul style="list-style-type: none"> * åpent hav * høy himmel * lys, vær og vind 	<p>Også her er landskapets hovedform betinget av det åpne hav. Gulvet i det overordna landskapsrommet dannes av havet, taket av himmelen og ”veggene” av en fjern horisont der himmel og hav møtes. Den landfaste delen av hovedformen består av et lavt, smalt og svært usammenhengende belte bestående av skjærgårdens <i>aller</i> ytterste holmer og skjær. Det er over disse småformene grensen mot skjærgården (LT3) innenfor er trekt.</p> <p>Fordi åpen sjø og himmel er en del av landskapets hovedform vil ulike årstider, vær og vindforhold påvirke hvordan landskapstypen oppleves. Til forskjell fra landskapstype 1 <i>Åpent hav fra fastland eller store øyer</i> er de små og spredte landarealene i LT2 omkranset av sjø. Områdene er derfor kun tilgjengelig med båt i rolig vær.</p>	***
<p>LANDSKAPETS SMÅFORMER</p> <ul style="list-style-type: none"> * holmer og skjær * steinkyst; ytterside 	<p>Landskapets småformer er som nevnt den aller ytterste raden av holmer og skjær. Disse småformene danner en smal grense mellom det åpne hav og den ytre skjærgård, men er i form og innhold lik småformene i landskapstype 3. Ved å være skjærgårdens aller ytterste tanngard, er småformene preget av en værhard beliggenhet. Siden grensa mellom LT2 og LT3 går <i>tvers over</i> disse små holmene og skjær, er alle småformene havvendt (innersiden ligger vendt mot LT3) og de små landarealene er sterkt eksponert mot bølger og vind. Strandsona består av ulike typer steinstrand, dvs en kombinasjon av helst brattkyst og svabergkyst. Sandstrener finnes ikke i denne landskapstypen.</p>	***
<p>FJORDER OG HAV</p> <ul style="list-style-type: none"> * åpent hav * dønninger * skumsprøyt og bølgesus 	<p>Som nevnt over danner havet gulvet i landskapstypens overordna landskapsrom. Havoverflaten, som i utgangspunktet kan fremstå som monoton, er her en sterk og sjeldent ”levende” landskapskomponent. Dette fordi havets bølger og dønninger stadig endres i størrelse og mektighet, avhengig av årstid, vind, vær og strømforhold. At havoverflaten framstår som ”levende” ses av utallige mønstre, linjer og fargespill som dette store ”gulvteppet” til stadighet oppviser. Skumsprøyt og bølgesus bidrar til å underbygge opplevelsen av havflata som levende. Møtet mellom havets bølger og de små landformene veksler fra å være voldsomt og avskrekkende, til idyllisk og lokkende. Bare fra landskapstype 1 <i>Åpent hav fra fastland eller store øyer</i>, vil havet kunne oppleves på samme måte, men da fra et langt tryggere og mer lett tilgjengelig bakland.</p>	***
<p>VEGETASJON</p> <ul style="list-style-type: none"> * tang- og tare * bart fjell * driftevoller * urter, gras & lyng 	<p>Tang og tareforekomster på grunner, rundt skvalpeskjær, skjær og holmer er vanlig. Yttersidas bergflater er ofte steile, og utsatt for bølge- og vindpåvirkning. Ulike lavarter preger bølgeslagssonen, bl.a. gul messinglav som blir favorisert av sjøfuglenes gjødsling. Både bølger og vind virker som en eroderende komponent, noe som hemmer vegetasjonsetablering og jordsmonnsdannning. Dette gir en særlig ustabil vegetasjon i bølgeslagssona, og små driftevoller av oppskylt organisk materiale er vanlig som forholdsvis høye flomerker. Ulike driftevollsamfunn dominerer, og opphopning av organisk materiale har positiv virkning for yttersidens dyreliv da de inneholder en mengde smådyr. På selve holmene finnes jordsmonn flekkvist, ofte med små matter med ulike urte- og grasarter som er tilpasset de ustabile forholdene på holmene.</p>	*
<p>JORDBRUKS- MARK</p> <ul style="list-style-type: none"> * ikke jordbruk 	<p>Landskapstypen har ikke dyrka mark. Med beliggenhet aller ytterst i skjærgården har trolig også de skrinne holmene i kun liten grad vært brukt som beite- eller slåttemark. Dette fordi jordsmonnet på de ytterste holmene ofte mangler. Unntak finnes, og på enkelte småøyer og større holmer kan man finne fragment av kulturbetinget kystlynghei (mer om dette, se 3 <i>Ytre skjærgård</i>) eller gamle skrapslåtter. Et fåtall steder kan mindre areal med ballastjord fra seilskutetiden gitt særegne plantesamfunn. Et eks er villtulipan-enger, som bl.a finnes ved Torungen fyr.</p>	-

Bilde 5. Også her dannes landskapets hovedform av himmel og åpent hav. Landarealene består av utsida til de aller ytterste holmer og skjær. Det er over disse småformene grensa mot LT3 (ytre skjærgård) er trukket. Bildet viser *Kallen*, ved *Høye Nipe* (Lillesand).

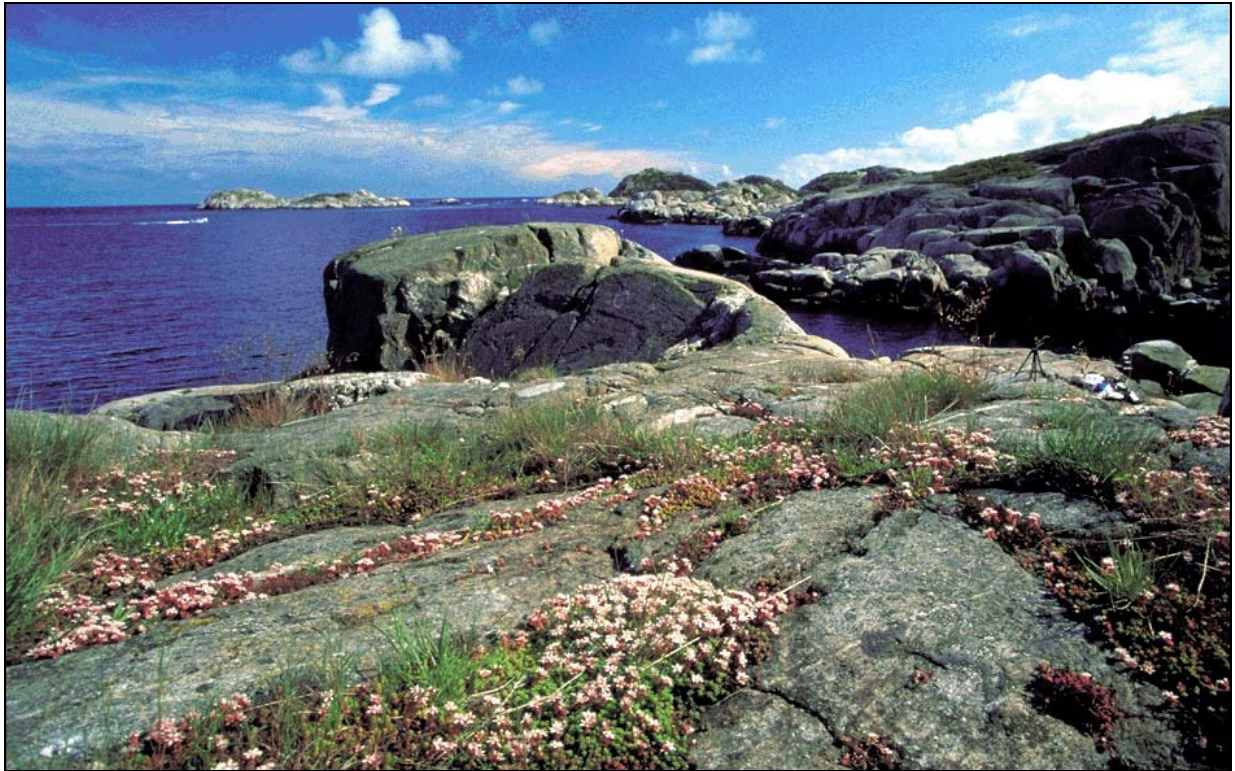

Bilde 6. Yttersidas bergflater er ofte steile, og utsatt for bølgeslag, vind og frost. Bølger og vind hindrer vegetasjonsetablering og jordsmonnsdannning. Ulike lavarter preger bølgeslagssonen, bl.a. gul messinglav som favoriseres av sjøfuglenes gjødsling. Fra *Lyngholmen* (Risør).

Landskapstyper langs kysten av Aust-Agder

<p>BEBYGGELSE OG TEKNISKE-ANLEGG</p> <ul style="list-style-type: none"> * 60 bygninger * 83 % fritidshus * fyrtårn, sjømerker 	<p>Pga. sin beliggenhet mot åpent hav har landskapstypen aldri vært særlig attraktiv som byggegrunn. Selv ikke fritidsbebyggelsen, som i nyere tid har ekspandert veldig, har ”våget” å etablere seg i den ytterste delen av skjærgården. Av ca 7700 registrerte hytter/fritidshus langs kysten av Aust-Agder, er kun 50 registrert i denne landskapstypen. Den lave bygningsmassen (60 totalt) bidrar utvilsomt til å forsterke landskapstypens urørte og utilgjengelige karakter. En særpreget type bebyggelse finnes imidlertid også her, nemlig kystfyr. Dette er en type fyrtårn som ligger lengst ut mot havet, for å gi båtene her ute den første landkjenningen. Slike anlegg ruver på flere måter i det ytterste skjærgårdslandskapet. Lyngør- og ytre Torungen er eksempler på dette. Også staker, varder, lykter og sjømerker er med på å prege leia utaskjærs.</p>	<p>- / *</p>
<p>LANDSKAPSKARAKTER OG UTFORDRINGER</p> <ul style="list-style-type: none"> * ligger utaskjærs, ytterste havgap mot Skagerrak * avstand fra fastland varierer, avhengig av landskapstypene innenfor * indre skjærgård (LT4) gir stor avstand fra fastland * Risør kom. har flest fastlandsnære områder * grad av urørthet er et karaktertrekk * kun 60 bygninger, hvorav 50 er hytter * gamle fyrmiljøer (m.LT3) preger enkelte områder * rikt fugleliv * været er til tider den mest betydningsfulle ”landskapskomponenten” * landskapstypen må forvaltes som LT3 <i>Ytre skjærgård</i> 	<p><i>Det er Skagerrak som ligger utenfor holmene på Sørlandskysten. Skagerrak er ikke av de store verdenshav, men hav er hun og åpent helt til Danmark.</i>” – Odd Børretzen.</p> <p>Til forskjell fra <i>LT1</i> er ikke <i>LT2</i> <i>Åpent hav fra ytre skjærgård</i> tilgjengelig fra fastland eller de store øyers bakland. Fra de aller ytterste skjær og holmer ligger altså landskapstypen vendt og orientert mot det åpne <i>Skagerrak</i>. Begrepet ”uttaskjærs” får mening her, da områdene ligger i selve havgapet og man må ha båt for å ferdes her.</p> <p>Avstanden fra land vil variere fra område til område avhengig av bl.a. landskapstypene lenger inn, f.eks om det er indre skjærgård eller fastland innenfor. I Aust-Agder ligger de fleste av landskapstypens områder langt ut fra fastlandet. Dette skyldes først og fremst den brede indre skjærgården, men også de mange storøyene som ligger langs fastlandet.</p> <p>Men, fordi skjærgården i Aust-Agder enkelte steder har ”hull”, finnes det også noen få områder langs kysten hvor <i>LT3</i> (dvs. den ytre skjærgården som er en forutsetning for eksistensen av <i>LT2</i>, kun ligger som en smal stripe langs fastlandet. I slike områder er både den fysiske avstanden til åpent hav <i>fra</i> fastland kort. Man kan som regel se områdene fra land, og det er kort vei ut hit med båt. Eks. på dette ses nord i fylket, bl.a. fra <i>Portør</i> (Kragere/Telemark) til <i>Nistevåg</i> (Risør) og ved <i>Fidjesund-Krabbesund</i> (Risør).</p> <p>Det mest karakteristiske med landskapstypen i forhold til de øvrige, er graden av urørthet. Innenfor hele landskapstypen er det kun registrert 60 bygninger. Av disse er 50 fritidshus. Til tross for at det ikke finnes store landareal her, er dette lite. I det karrige og svært åpne landskapet kan imidlertid bebyggelse være godt synlig på avstand, selv om de fleste bygninger tilstreber å ligge lunest mulig i terrenget. Enkelte bygningsmiljøer har en viss form for ”naturlig” tilhørighet her ute. Det er de gamle fyrtårna som et par steder, i grensa mot <i>LT3</i>, bekler de ytterste øyene i. Ved sin høyde er de godt synlige over store sjø-områder, der de ruver høyt i landskapet. Også staker, varder, lykter og andre sjømerker er med på å sette sitt preg på leia utaskjærs.</p> <p>Den lave bygningsmassen underbygger landskapets urørte preg. Visse årstider er fuglelivet en vesentlig del av landskapsopplevelsen. Ferdse på holmene kan da være forstyrrende.</p> <p>Været er en betydningsfull ”landskapskomponent” her ute. Når uvær står inn fra havet, er det mye mer dramatisk og intensitet i slike landskap enn i mer lune landskapstyper nære land. At landskapet er bygd opp av få, spredte og til dels ensformige holmer og skjær, gjør også at værtypen blir en sentral faktor for om, eller hvordan, områdene kan brukes i fri-lufts- og opplevelses sammenheng. Det knyttes alltid en viss spenning til været på yttersida, og forholdene her legger også føringer på hvor man på et gitt tidspunkt evt. kan ferdes.</p> <p>Forvaltningsutfordringer; Siden de fleste av landskapstypens holmer og skjær har felles grense med <i>LT3</i>, er det naturlig at de begge forvaltes som en landskapstype. Det urørte preget er landskapstypens viktigste karaktertrekk, og ny bebyggelse bør helst unngås.</p>	

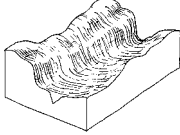
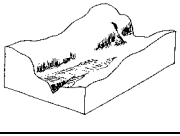

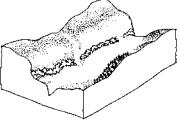

Bilde 7. Også på de aller ytterste holmene har ofte små flekker med jordsmonn mellom nakne bergflater. Her vokser ulike urter og gras som er tilpasset alt fra kraftig vind og tørke, til salt sjøsprøyt. Bildet viser hvitbergknapp på svabergkyst (Lillesand).

Bilde 8. Den ytterste skjær- og holmekransen lokker mang en småbåtentusiast ved havblikk. Kanskje er det frihetsfølelsen og det å mestre åpent hav som gjør at man søker ut hit. Likevel, det skal ikke store sjøgangen til før det er nokså uttrygt å ferdes her. Fra utsiden av *Lyngholmen* (Risør).

	LANDSKAPSTYPE T3 Ytre skjærgård - i landskapsregion 01 Skagerrakkysten	BE- TYD- NING ***
<p>LANDSKAPETS HOVEDFORM</p> <p>*Hovedform dannes av alle de små landformene pluss åpne sjøflater i mellom</p> 	<p>Landarealene langs Agderkysten er del av et svakt bølgende sletteland, med lavt relieff. Dette slettelandet skrånar fra innlandet, og forsvinner i <i>LT3 Ytre skjærgård</i>. Landskapets hovedform består av disse ytterste landformene og av sjøflaten mellom dem. Ulikt <i>LT1</i> og <i>2</i> oppstykket sjøflaten av lave øyer, holmer og skjær. Landskapstypen mangler også det <i>ene</i> store landskapsrommet mot en fjern horisontlinje, men har i stedet mange landskapsrom av ulike størrelse. Sjøen danner gulvet, mens lave øyer, holmer, og enkelte steder fastlandet danner veggene. Om man ferdes her blir de glidende overgangene mellom den ytre skjærgårdens mange landskapsrom tydelig. Dette gjør at et tilnærmet goldt landskap likevel framstår som variert. Det lave relieffet gjør også at hav- og vindkrefter lettere slipper til, noe som både preger og begrenser opplevelser og tilgjengelighet ved ulike værtyper.</p>	***
<p>LANDSKAPETS SMÅFORMER</p> <p>*Øyer, holmer, skjær og skvalpeskjær</p> <p>*Bratt- & svabergkyst</p> <p>*Knauslendt terreng</p> 	<p>Den ytre skjærgården består av mange skjær, holmer og øyer, men tettheten mellom dem varierer. Her finnes både store flater med åpen sjø innaskjærs og spredte øykompleks. Den ytre skjærgårdens kystlinje er preget av sin værharde beliggenheten. Svabergkyst og brattkyst er vanligst, men her er også enkelte steder tendens til klippekyst. I motsetning til <i>LT1</i> og <i>LT2</i>, som ved sin avgrensning er vendt ut mot storhavet, har den ytre skjærgården også en noe lunere innerside. Dette gjør at man på enkelte større øyer kan finne at deler av strandlinja har en noenlunde lun beliggenhet på innersiden. Terrengtet på noen av de større øyene er ofte oppsprukket og svært knauslendt, med en virvar av sprekker, klover og rundsva. Flere av øyene har også bergrygger og knauser med høyde på 15-20 meter, høyeste er 35 m.</p>	***
<p>FJORDER OG HAV</p> <p>* Sjø dekker det meste av typens areal</p> <p>* Mest værhard kyst</p> <p>* Enkelte lune bukter og vikler på innersida</p> 	<p>Større sjøflater innaskjærs er en del av landskapstypens hovedform. Sjøen dekker det meste av totalarealet, og åpne strekninger mellom landskapstypens mange øygrupper er vanlig. Avhengig av værtype og bølgehøyde vil sjøen dermed også te seg ulikt avhengig av hvor i landskapstypen man ferdes; f.eks midt mellom to øy-grupper eller i ly av større øykompleks. Dersom mange nok småformer til sammen danner et tett øykompleks, vil man også finne en betydelig mengde mindre sund, men også strandinnsnevninger som bukter, vikler og kiler. Hvordan disse er formet, eller hvordan de evt. oppleves, avhenger av om de ligger på inner- eller yttersida av øygruppa. Som oftest gir havets bølger og vinder en værhard kyst, men enkelte vikler på innersiden kan likevel være så mye i le at det dannes lune småhavner her. På slike steder kan man enkelte steder finne sandbunn og små sandstrender.</p>	***
<p>VEGETASJON</p> <p>*Knauser og kratt</p> <p>*Kystlynghei</p> <p>*Enkelte trær i ly</p> 	<p>Svaberg- og brattkystens bergflater er ofte steile, er utsatt for bølge- og/eller vindpåvirkning, og har svært lite jordsmonn. Bart fjell dekker mye av landskapstypens arealer, og det som fins av vegetasjonsdekke er heller skrint. Ulike lavtyper preger bølgeslagssonen, bl.a. gul messinglav. I bergsprekker og grunne forsenkninger mellom nakne bergflater finnes gjerne et tynt, usammenhengende jordsmonn som gir grobunn for gress, lyng og noe grasmyr. På litt større holmer finnes kystlynghei. Her vokser ulike lyngarter (røsslyng dominerer), som sammen med gress, urter og einer danner små mosaikker av vegetasjon på de ytre holmene. Det værharde preget gjør at man bare unntaksvis finner busker og trær i denne landskapstypen, og da helst som vindkrøkte kjerr nede i større forsenkninger og bergsprekker.</p>	**
<p>JORDBRUKSMARK</p> <p>*ikke lenger jordbruk</p> <p>*naturlig kystlynghei</p> 	<p>Landskapstypen har ikke jordbruksmark. Tidligere jordbruksrelatert utmarksbruk har de fleste steder opphørt. Som nevnt over finnes det på enkelte større holmer kystlynghei. Fordi kystlyngheia består av naturlig forekommende arter, og ikke av innførte arter, er det rimelig å omtale kystlyngheia som en naturtype. Kystlyngheia ble imidlertid tidligere i stor grad formet av menneskers bruk. Beite, slått og brenning bidro til å favorisere kystlyngheia, samt å holde naturtypen treløs. Etter at kulturpåvirkningen opphørte er det bare denne landskapstypens beliggenhet som gjør at lyngheia her fortsatt har bevart mye av sitt opprinnelige kulturpreg. Bare denne landskapstypen har bevart større areal med kystlynghei, mens i øvrige landskapstyper har det meste av lyngheia for lengst grodd til.</p>	-

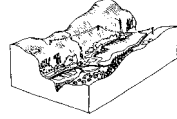

Bilde 9. Sjøen danner guly, mens lave øyer, holmer, og enkelte steder fastland, danner vegger i små glisne landskapsrom. Her slipper hav- og vindkrefter lett til, noe som ved ulike værtyper både preger og begrenser opplevelser og tilgjengelighet. Bildet er tatt mot *Møkkalasset* (Arendal).

Bilde 10. I Aust-Agder ligger de fleste av landskapstypens områder enten utenfor store øyer, eller som en lunende krans rundt den indre skjærgården. Enkelte steder er det likevel "hull" i leia, og her ligger den ytre skjærgården som et smalt belte utenfor fastland. Fra *Gjernes* (Risør).

Landskapstyper langs kysten av Aust-Agder

<p>BEBYGGELSE OG TEKNISKE-ANLEGG</p> <ul style="list-style-type: none"> * ca 800 bygninger * 70 % fritidshus * 19 % bolighus * særegne fyrmiljø 	<p>Ca. 800 bygninger fins innenfor landskapstypen, noe som er lite i forhold til totalarealet. Også her må en værhard beliggenhet tilskrives at bebyggelsen ikke i større grad preger landskapet. Fritidsbebyggelse utgjør 70 % (ca 560) av typens totale bygningsmasse, men er likevel ikke mer enn 7 % av all fritidsbebyggelse langs Aust-Agder kysten. Selv om fritidshusa ligger spredt, varierer forekomsten fra nærmest ”hyttegrender” til helt urørte områder. Avgjørende har ofte vært om områdene er lettligjengelig fra landsiden, eller om det ligger i et ytre småøy-/holmekompleks. Bolighus utgjør 19% (ca. 150), noe som er forholdsvis høyt med tanke på landskapstypens beliggenhet. Mest konsentrert ligger bolighusa på nordøstsida av <i>Sandøya</i> (Tvedestrand) og <i>Flostaøya</i> (Arendal). Kun 4 bygninger er registrert som landbruksbygninger, men mange er trolig omdisponert til fritidshus. På grensen mot LT2 fins flere fyrmiljøer, bla. <i>Homborsund fyr</i> og <i>Torungen ytre</i>. Både innseglingsfyr (fyr som viser veg inn mot den indre leia) og leifyr (mindre fyr som skal trygge seilassen mellom øyer og skjær) preger kystlinja.</p>	*
<p>LANDSKAPSKARAKTER OG UTFORDRINGER</p> <ul style="list-style-type: none"> *sterkt preget av beliggenhet mot det ytterste havgap. *utallige øyer, holmer og skjær danner ytre farbar lei for småbåter ved havblikk *ofte et urørt preg, naturreservater og skjærgårdspark *eldre sørlandshus og nyere fritidsbebyggelse, ofte ulikt plassert *fyrtårn og gamle losbruk er stedvis kulturmiljøer med ekstrem beliggenhet. *Atlantisk kystlynghei er en til dels vanlig vegetasjonstype *lyngheiene er en del av en felleseuropeisk naturtype/kulturarv *her trolig naturlig kystlynghei, men bør likevel skjøttes gjennom rekultivering 	<p>Overordna landskapskarakter er sterkt preget av beliggenheten mot det ytterste havgap. Her finnes et virvar av holmer og skjær som stikker opp av sjøen som en trassig steingard, og som beskytter både leia og livet innenfor mot vær og vind. Flere steder er grensa mot landskapstype LT4 <i>Indre øy, holme og skjærgårdlandskap</i>, lagt over større øyer, slik at innersida av disse hører til LT4 og yttersida til LT3. Men her ligger også den ytre skjærgården langs værharde fastlandsstriper eller mer ”langt” til havs. Innholdsmessig søker landskapstypen å fange opp det værharde preget, det snaue, det forblåste og det marginale. Men, typen viser også att dette ytre skjærgårdslandskapets mange øyer og holmer skaper en ytre farbar lei. En lei som særlig lokker småbåtfolket når gode sommerdager byr på havblikk, og hvor turen mellom og utenfor disse ytterste holmene ofte er selve målet med seilassen.</p> <p>Til tross for at landskapstypen har noe bebyggelse, er det først og fremst det urørte preget som slår en. Ikke tilfeldig ligger de fleste av Aust-Agders kystens naturreservater her, samt at det er i denne landskapstypen skjærgårdsparken er mest representert. De fleste øyer, holmer og skjær mangler bebyggelse, og der det finnes ligger de som regel i le på innsiden av større øykompleks. Særlig gjelder dette den eldre sørlandsbebyggelsen, den som kom først og kunne velge. Siden har mer og nyere fritidsbebyggelse kommet til, men den er mer vilkårlig lagt, gjerne høyt for utsiktens skyld og ikke lavt der bergknausene luner. Det meste av den ikke-bebygde ytre skjærgården er regulert til enten naturreservat eller friareal.</p> <p>At vær og sjøgang så sterkt preger den ytre skjærgården, gjenspeiles også i hvordan man til nå har brukt områdene i landskapstypen. Bl.a. er mange av bygningsmiljøene som ligger her, et godt bevis på at bruken av den ytre skjærgården tidligere ikke akkurat var relatert til rekreasjon. Gamle fiskebonde- og losbruk på øyer som <i>Høye Nibe</i>, <i>Ramsøya</i> og <i>Håøya</i>, eller fyrmiljøene på <i>Lyngør</i>, <i>Møkkalasset</i>, <i>indre og ytre Torungen</i> og ved <i>Homborsund</i>, viser at folk levde et liv her nettopp pga landskapets værharde preg. Både loser og fyr-mannskaper fant her et levebrød fordi både farvann og været var uberegnelig. I dag er slike miljøer i den ytre skjærgården viktige historie fortellere, samtidig som de og har et betydelig potensiale for både godværs- og mer værrelaterte ekstremopplevelser.</p> <p>Vegetasjonen i den ytre skjærgården er helst snau. På enkelte lune steder fins riktignok små kjerr med busker og/eller trær, men dette er mer unntak. Vanligste vegetasjonstype er lynghei, også kalt atlantisk kystlynghei. Dette er en vegetasjonstype som tidligere utgjorde et felles kulturlandskap langs Europas Atlanterhavskyst, fra Biscaya i sør til Lofoten i nord. De aller fleste steder har den kulturbetingede kystlyngheia forsvunnet pga gjødsling, oppdyrking, tilgroing med skog eller ved forurensning fra atmosfæren. Sør for Danmark er det f.eks vanskelig å opprettholde stabil lynghei på grunn av sur nedbør. Også i Norge er den atlantiske kystlyngheia sterkt truet.</p> <p>Langs Agderkysten er det meste av lyngheia gjengrodd. Likevel finnes det enkelte øyer og holmer i den ytre skjærgård som fortsatt har en rest igjen av den kulturbetingede kystlyngheia. Trolig har de her utviklet seg til mer <i>naturlige</i> kystlyngheier, fordi ekstreme værforhold ikke gir rom for tilsvarende gjengroing som i skjærgården lenger inn.</p> <p>Forvaltningsutfordringer; Opprettholde mest mulig av de urørte områdene, bevare viktige kulturmiljøer som fyr, los- og fiskebondebruk samt forvalte enkelte holmer med atlantisk kystlynghei som en rest av en felleseuropeisk kulturarv.</p>	

Bilde 11. Selv om den ytre skjærgården består av mange skjær, holmer og øyer, så finnes det også store strekk innaskjærs med til dels åpne sjøflater. Her kan vind og dønninger gi tøffe forhold, før et nytt øykompleks igjen gir ly. Fra *Maløysund* sett fra *Høye Nibe* (Lillesand).

Bilde 12. Til tross for noe bebyggelse er dette, sammen med *LT2*, den mest urørte landskapstypen langs kysten. Det meste av skjærgårdsparken ligger her, og her finnes de fleste av Sørlands-kystens mange naturreservater. Fra naturreservatet på *Stråholmen* (Kragerø/Telemark).

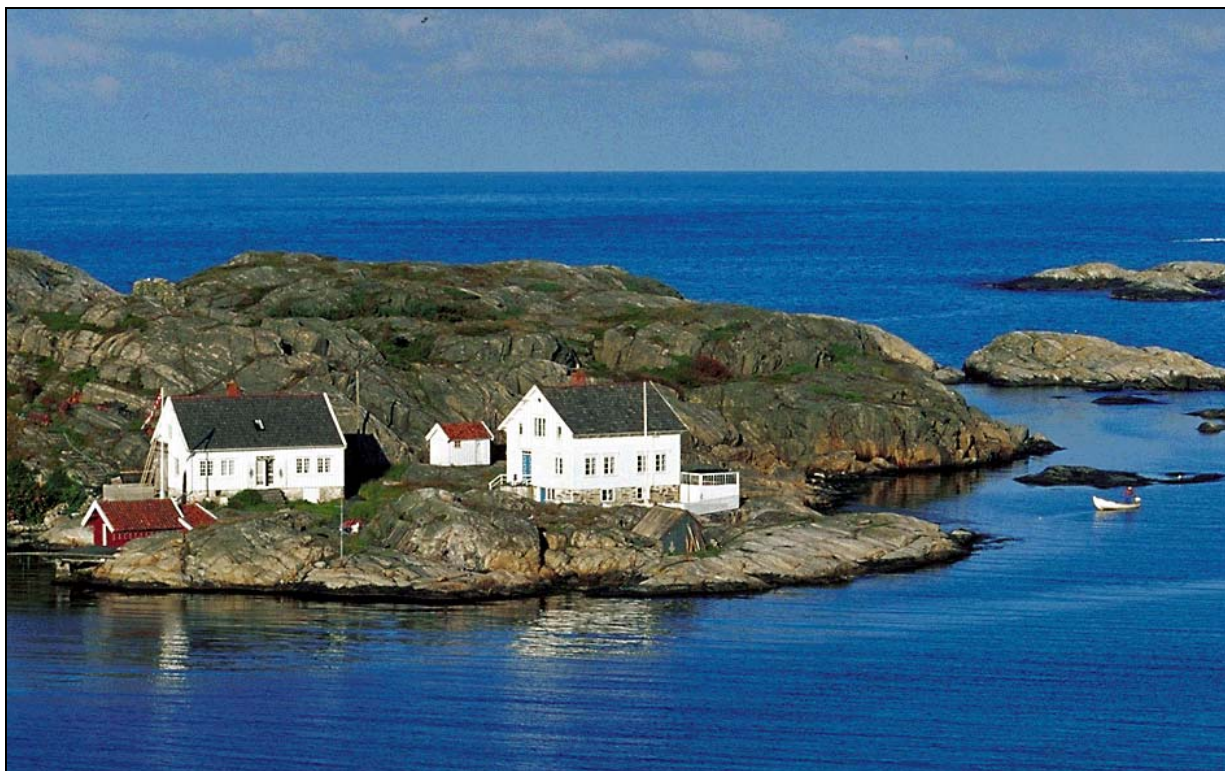

Bilde 13. Langs Agderkysten er det meste av den atlantiske kystlyngheia borte, men fortsatt fins enkelte øyer i den ytre skjærgård med spor av tidligere kulturbetinget lynghei. Dette er en rest av en felleseuropeisk kulturarv som nå er i ferd med å forsvinne. III. bilde: Karmøy/Rogaland.

Bilde 14. At vær og sjøgang sterkt preger den ytre skjærgården, gjenspeiles bl.a av de mange fyrtårnene. I dag er disse miljøene blant den ytre skjærgårdens viktigste kulturmiljøer, samtidig som de har et potensiale i reiselivssammenheng. Bildet viser *Lyngør fyr* (Tvedestrand).

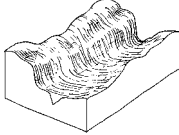

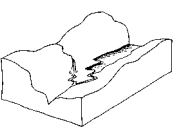
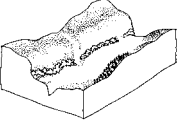
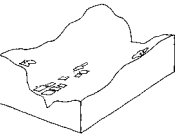

Bilde 15. Mange av havgapets gamle bygningsmiljøer vitner om at bruken av den ytre skjærgården ikke alltid har vært relatert til rekreasjon. I ly av en liten bergrygg og noen holmer fant loser og fiskebønder et levebrød til seg og sine. Bildet viser *Høge Nipe* (Lillesand).

Bilde 16. En værhard beliggenhet er trolig årsak til at ikke fritidsbebyggelse i større grad preger det ytre skjærgårdslandskapet. 560 fritidshus er registrert i landskapstypen, hvilket er 7% av all fritidsbebyggelse langs hele Aust-Agder kysten. Fra *Kattholmen* (Risør).

	LANDSKAPSTYPE T4 Indre øy-, holme- og skjærgårdlandskap - i landskapsregion 01 Skagerrakkysten	BE- TYD- NING ***
LANDSKAPETS -HOVEDFORM * Åpent hav * Bølgeslag * Værhard kyst 	Per definisjon er det dette (+ LT3) som er selve skjærgården; dvs. en samling av større og mindre øyer, holmer og skjær utenfor fastland eller store øyer. Den gamle landoverflaten skråner her slakt ned i havet, og dens ”ytterste” del er delt opp av sprekker og nedslitt av isbreer, og deretter senket under havoverflaten. Det er altså et ”rest” landskap, hvor kun de høyeste partiene av den gamle landoverflaten er synlig. Hovedformen er dominert av små og store rundsua, knauser, knatter, koller og klover, omgitt av sjø på alle kanter. De mange øyer, holmer og skjær som dette til sammen gir, danner en oppstykket og svært flikete kystlinje. Fordi alle de små landformene omgis av sjø, er det likevel de utallige små sundene mellom landarealene som først og fremst særpreger skjærgårdslandskapet.	**
LANDSKAPETS SMÅFORMER * Åpent hav * Bølgeslag * Værhard kyst 	Det <i>indre øy-, holme- og skjærgårdslandskapet</i> er et landskap bygd opp av utallige småformer. Dette gir et lite oversiktlig landskap, med uendelig mange landskapsrom. Ofte stikker små nes, odder og tanger ut fra landarealene, mens fra vannsiden trenger små bukter, vikar og kiler inn i det samme øylandet. Det gir som nevnt en variert og flikete strandlinje, hvor de fleste strandtyper er representert. Med sine korte og steile bergflater ned i sjøen er brattkyst mest utbredt, særlig i mer lune deler av skjærgården dominert av øyer og storholmer. Her er det også en del klippekyst. Svabergkyst er også vanlig, men mest utbredt i områder med småholmer og skjær. Sandstrand er mer uvanlig, men fins stedvis som små areal i lune bukter og vikar.	***
FJORDER OG HAV * Åpent hav * Bølgeslag * Værhard kyst 	Som nevnt er det utallige småsund som særpreger det <i>indre øy-, holme- og skjærgårdslandskapet</i> . Dette gjør landskapstypen ideell for ferdsel i små båter. En annen fordel, som selvfølgelig gjelder alle kysttyper langs Sørlandskysten, er det lokale tidevannet. Man merker nesten ikke tidevannet her, fordi forskjell mellom høyvann og lavvann er svært liten, vanligvis bare 20-30 centimeter. Beveger man seg lenger vest- og nordover langs kysten har man raskt tidevannsforskjeller på mellom en og to meter. Tidevannet blir særlig utslagsgivende for denne svært så bebygde landskapstypen, fordi det stabile og lave tidevannet gjør at man her kan bygge brygger og sjøhus helt nede i sjøkanten. Det lave tidevannet gjør også at gjennomstrømmingen i de små sundene blir liten, noe som gjør den indre skjærgården godt egnet til bading.	***
VEGETASJON * verneskog, kystfuru * edellauvskog * ballastplanter * urter på steinstrand 	Fordi områdene i landskapstypen både grenser mot ytterkyst og mot et lunere innland, vil vegetasjonen variere en del. Mest karakteristisk er likevel kystfuruskogen, som her danner leskjerm rundt de fleste øyer og store holmer. Her gir kombinasjonen lite jordsmonn og vind krokete trær på skrinne flater, ofte med røsslynghei og einerkjerr i mellom. Innenfor denne leskjermen retter furua seg ut, samtidig som edlere lauvtrær overtar på gunstige lokaliteter. Varmekjære treslag som alm, ask, lind, lønn og eik danner mange steder små skogsareal, men kan også omkranse gamle tunmiljøer og jordbruksmark. Mange steder viser vegetasjonen en historisk tilknytning til seilskutetiden, i form av varmekjære og mer sydlandsk ballastplanter. Karakteristisk er også den fargerike og varmekjære urtevegetasjonen på ulike typer steinstrand.	**
JORDBRUKS- MARK * mange spor etter gml. øygardsdrift * driftsstans domin. * 8 verdifulle kultur- landskapsområder 	Til tross for at jordbruksmark ikke preger LT'en, så har ingen andre landskapstyper så mange bevarte eldre fiske bondebruk som LT4. I prosjekt ”Nasjonal registrering av verdifulle kulturlandskap i Aust-Agder”, er f.eks åtte områder registrert her. Av disse har syv områder regional verneverdi, mens ett område (<i>Hellersøy</i> i Lillesand kom.) har nasjonal verdi. I tillegg bærer også flere andre små og mellomstore øyer preg av tidligere jordbruksdrift. I dag er tradisjonell drift de fleste steder opphørt, men fortsatt holdes enkelte jordareal åpne, enten ved slått/beite eller som friareal. Tidligere kulturbetinget kystlynghei er som oftest gjengrodd. Ved siden av mange kulturminner som steingjerder, rydningsrøyser, veifår, lauvingstrær etc, finnes også en rekke gårdsbygninger. Ca.270 bygninger (4 % av total bygningsmasse), er registrert som landbruksbygg. I tillegg har mange fritidshus et opphav som både sjøbu og våningshus på gamle fiskebondebruk.	*

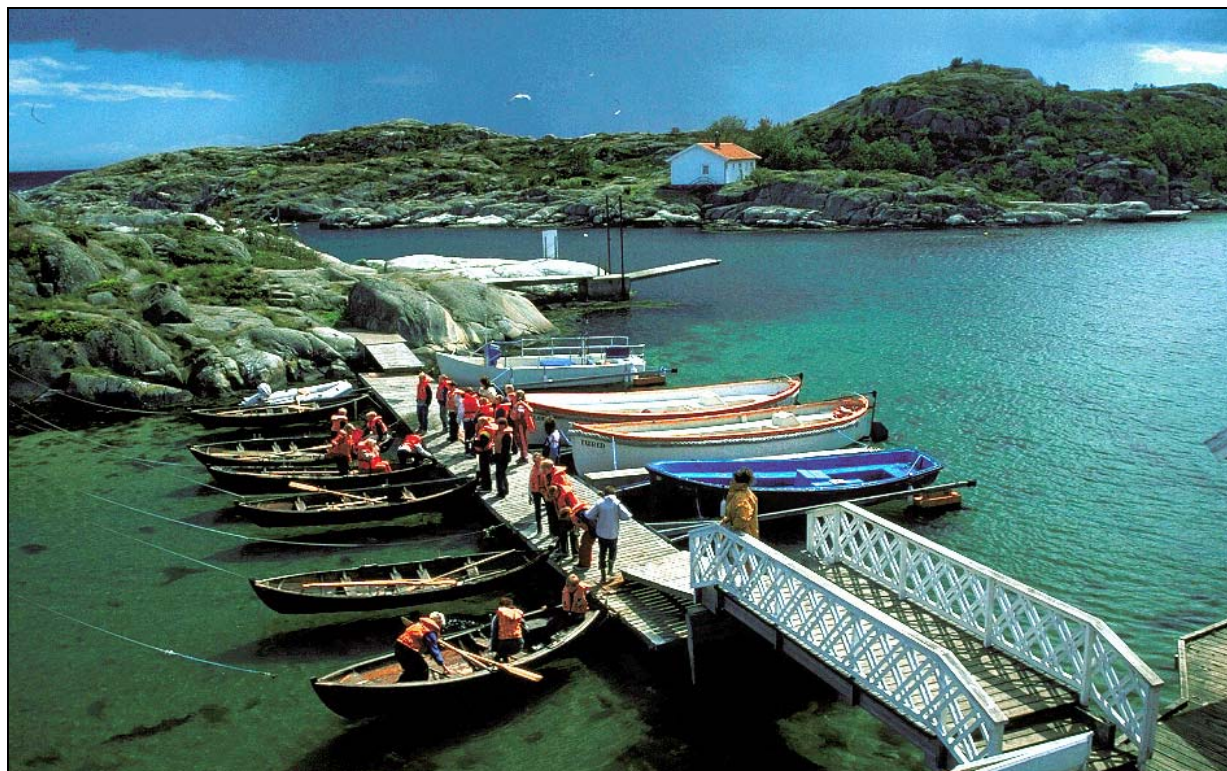
Bilde 17. Det indre øy-, holme og skjærgårdslandskapet finnes spredt fra svenskegrensa til Lista. Karakteristisk er et knauslendt landskap med nakne bergflater, utallige småsund, hvite trehus rundt lune havner og fritidshus spredt omkring. Fra *Hesnesøy* (Grimstad).

Bilde 18. På Agderkysten ble fjellet polert av isen, noe som gjør den behagelig å ferdes på. Av skjærgårdens ulike strandtyper er svaberg blant de mest friluftsvennlige. Mange steder er den nedbygd, men der den finnes tilgjengelig blir den ofte besøkt. Fra *Olavsholmen* (Risør).

<p>BEBYGGELSE OG TEKNISKE-ANLEGG</p> <ul style="list-style-type: none"> * ca 7330 bygninger * ca.3430 fritidshus * gamle uthavner & fiskebondebruk * nøkterne hytter & gedigne fritidshus 	<p>Ca. 7330 bygninger er registrert i landskapstypen, noe som er mye. Ulikt <i>LT1</i>, 2 og 3, ligger områdene lunt og godt innaskjærs, og er derfor svært ettertraktet for bolig og fritidshus. Fritidshus utgjør 47 % (ca. 3430) av bygningsmassen, og gjør typen til den mest fritidsbebygde langs Agderkysten. Bebyggelsen består av en rekke stilarter som kan prege strandlinja på ulike måter. Den eldre bygningsmassen er ofte godt tilpasset landskapet. Gamle uthavner, som her har sin hovedutbredelse, danner spredte og verdifulle kulturmiljøer. Også gårdsbebyggelse fra eldre fiskebondebruk preger øylandskapene. Nyere bebyggelse ligger ofte spredt og mer ”tilfeldig” i landskapet, og veksler fra nøkterne småhytter til gedigne fritidspalass. Private brygger, terrasser, trapper og båthus preger ofte strandlinja. Bolighus utgjør 42 % av bygningsmassen (ca 3100). Av dette ligger 17 % (ca. 1300) i <i>Risør</i> – den hvite by ved havet. Selv uten <i>Risør</i>, viser tallene at <i>LT4</i> også er populær for helårsboliger, men da ligger de ofte mer konsentrert. Større områder uten bebyggelse er sjeldne.</p>	<p>***</p>
<p>LANDSKAPSKARAKTER OG UTFORDRINGER</p> <ul style="list-style-type: none"> * LT3 spredt fra sven-skegrensa til Lista * ettertraktet kysttype * mest fritidsbebygde LT'en i Norge * unik kombinasjon av lun skjærgård, godt sommerklima og særlig lavt tidevann * utallige vannveier, gir eldorado for ferdsel på sjøen * sjøen fri for alle, landsiden imidlertid lite tilgjengelig * brattkyst dominerer, egnet for i landstigning fra båt * svabergkyst og sand-strand ofte nedbygd eller privatisert * få campingplasser * ”barbeint-fjell” * ferdsel utenom stier er vanskelig pga. terreng / vegetasjon * gamle jorder stedvis i bruk som friareal * gamle uthavner har hovedutbredelse her * uthavnene er verdifulle kulturmiljøer 	<p>I rekreasjonssammenheng er denne landskapstypen den mest brukte og ettertraktede av samtlige norske kysttyper. Den er landets desidert mest fritidsbebygde, men til tross for en enorm hytte utbygging de siste femti årene, har den fortsatt bevart mange særegne kvaliteter som i dag kan virke truet. Her ligger et rekreasjons øyrike som få land har maken til.</p> <p>Ved siden av et særdeles oppsprukket øy- og holmelandskap og et stabilt sommerklima, bidrar også tidevannet på å gjøre landskapstypen unik i Europeisk fritids- og friluftslivssammenheng. Med en forskjell på bare 20-30 cm mellom flo og fjære, byr landskapstypens utallige små vannveier på en rekke opplevelsesmuligheter. Her finner både kano-, kajakk-, motor- og seilbåtentusiaster sine små perler og lune gjemmer. Utfra dette ser man øg at det i friluftssammenheng først og fremst er vannbaserte opplevelsesaktiviteter som her har størst fortrinn. Sagt med en noe omskrevet Odd Børretzen; ”<i>Alle er naturligvis velkomne til den indre skjærgården. Men egentlig er den beregnet for båtfolk.</i>”</p> <p>Av flere grunner er det mye sant i dette. På sjøen hersker allemannsretten, og her kan alle med båt ferdes nær sagt overalt. Landsiden derimot er langt mer privat. Her danner brygger, buer, ombygde sjøbuer, terrasser, trapper og hytter mange steder en privat sone langs land som både begrenser ankringsplass for båter på sjøen, men også ferdselsmulighetene på land. Her, som i øvrige landskapstyper, er det de lettest tilgjengelige og mest attraktive strand-typene som først ble nedbygd/privatisert, dvs. sandstrand og svabergkyst. Gamle fiskebonde-bruk er f.eks ofte lokalisert til lune steder med slike strandtyper. I dag er urørte sandstrender, og attraktiv, ubebygd svabergkyst, sjeldne i det indre øy-, holme- og skjærgårdslandskapet. Der de finnes er de som oftest kun tilgjengelig for allmennheten gjennom campingplasser, som det imidlertid er få av i denne landskapstypen pga. de mange veiløse øyene.</p> <p>For båtfolket er brattkysten, som her er den vanligste strandtypen, ofte godt egnet å legge til ved med båt. Pga. den lave bergskrenten, er heller ikke brattkysten de fleste steder en hindring for å komme seg i land <i>fra</i> båt. Fra land derimot er sjøen mer utilgjengelig der det kun finnes brattkyst, fordi bergskrenten vanskelig kan forseres uten båt pga. høyden mellom sjø og de nederste berghyllene. Klippe-kyst er også utbredt i landskapstypen, men her umuliggjør de steile sidene all normal ferdsel mellom land og sjø, uavhengig om man har båt eller ei.</p> <p>Ferdsel på selve øy- og holmene er tosidig. På steder med masse nakne bergflater, oppdages raskt fordelene med et glattslipt grunnfjell. Her kan man både gå barbeint, sitte og ligge godt, i motsetning til f.eks stredene vest for Oslofjorden som har bergarter med skarpe kanter. På selve øyene er det imidlertid ikke like lett å ferdes. Her merker man lett landskapets småkupert karakter. Fri ferdsel utenom stiene er vanskelig da man ofte støter på steile knauser, smale klover og tette kjerr. Dette gjør at man lett benytter eksisterende stisystemer, noe som kan føre til konflikter med private eiere. Flere steder er gamle sprekkedalsjorder tatt i bruk som stier og friareal, hvilket er svært positivt.</p> <p>I Aust-Agder har de mange og godt bevarte uthavnene sin hovedutbredelse i <i>LT4</i>, men de grenser nesten alltid mot <i>LT3 Ytre skjærgård</i>. Som et av kystens vakreste kulturmiljøer er de verdifulle minner om seilskutetidas mange livskraftige samfunn ytterst mot havgapet. Samt-ige kommuner har bevarte uthavner. I tillegg har landskapstypen også regionale/nasjonale kulturlandskap i form av gamle fiskebondebruk.</p> <p>Forvaltningsutfordringer; etablere allmenne ankringsplasser, rydde stier i øyenes bakland, frigjøre/etablere enkelte offentlige sandstrender, bevare uthavner og gamle fiskebondebruk.</p>	

Bilde 19. Skal man virkelig oppleve den indre skjærgården kommer man ikke langt uten båt. For tilreisende finnes det likevel en rekke muligheter til å komme seg ut på sjøen. Leirskole med ulike aktivitetstilbud rettet mot ferdsel på sjøen er bare et eksempel. Fra *Bakervika* (Lillesand).

Bilde 20. Til tross for at det aller meste av ferdselen i den indre skjærgården foregår på sjøen, er det også mange som foretrekker å oppleve sjøen fra land. Tilgang til både lett tilgjengelige og gode strender fra baklandet er mange steder i ferd med å bli mangelvare. Fra *Randvika* (Risør)

Bilde 21. Helt fram til siste krig fantes det mange aktive gårder i den indre skjærgården. Dette var øygardsbruk som ble drevet i kombinasjon med fiske. Selv om de fleste for lengst er nedlagt, fins det fortsatt noen igjen. Dette er verdifullt kulturlandskap. Fra *Ytre Tronderøya* (Lillesand).

Bilde 22. I Aust-Agder har de mange uthavnene sin hovedutbredelse i LT4, men grenser nesten alltid mot LT3 *Ytre skjærgård*. Med sin enhetlige bebyggelse og særegne beliggenhet er uthavnene noen av norskekystens mest intakte kulturmiljøer. Fra *Gamle Hellesund* (Lillesand).

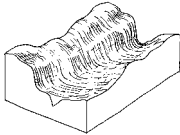

Bilde 23. Det er sagt at i løpet av de siste 50 åra er det blitt bygd mer i den norske strandsona, enn fra steinalderen og fram til siste krig. Sammenliknet med andre skjærgårder er Agderkysten ikke av de "verste". Holmeuthbygginger som dette er heller sjeldne. *Bliksfjord* (Lillesand).

Bilde 24. Ved siden av ulik byggestil og fargebruk, skiller nyere bebyggelse seg ofte fra den tradisjonelle gjennom plasseringen i landskapet. Ønsket om en lun beliggenhet mot vinterstormer er gradvis blitt skiftet ut med ønsket om utsyn over sommerhavet. Fra *Holmsund* (Arendal).

Beskrivelse av landskapstyper langs kysten av Aust-Agder

	LANDSKAPSTYPE LT5 Kil- og smalsundlandskap - i landskapsregion 01 Skagerrakkysten	BE- TYD- NING ***
<p>LANDSKAPETS -HOVEDFORM</p> <ul style="list-style-type: none"> * kil = smal blindled * sund = passasje mellom landareal * løpet gir romfølelse 	<p>Som typenavn er <i>kil-</i> og <i>smalsund</i>landskap noe motstridende, da det er to ulike landformtyper. En <i>kil</i> er en lang og smal bukt som går som en ”kile” inn i landet. Et sund har også et trangt og smalt løp, men er et farvann mellom to landsider, øyer eller lignende. En kil er altså en blindled mot land, mens et sund er en passasje/gjennomgangsled mellom to landareal. Likheten, som gjør at de her danner en egen landskapstype, er det smale løpet. Fordi avgrensningene tar utgangspunkt i en romlig inndeling, er romfølelsen de smale løpene gir avgjørende. Særlig av avstanden til begge landsidene oppleves som tett og nær. LT4 har også utallige kiler og sund, men de er vesentlig kortere og er en del av et omfattende øy- og holmelandskap. Forskjell er og at i LT5 er ferdselsalternativene på sjøen begrenset til selve løpet. Høyde og form på de langsgående landsidene varierer nokså mye fra område til område.</p>	**
<p>LANDSKAPETS SMÅFORMER</p> <ul style="list-style-type: none"> *stor variasjon * steinstrand i mer golde områder * mudderstrand i kiler 	<p>Landskapets småformer varierer en del. Dette skyldes først og fremst de enkelte områders beliggenhet i forhold til ytterkyst - innland. Noen kil- og småsundområder ligger f.eks nær LT4's <i>Indre øy, holme og skjærgårdlandskap</i>, og småformene er lik de i LT4, dvs. et grunnlendt kollelandskap med strandlinjer dominert av brattkyst/svabergkyst, men med hyppigere forekomst av sand- og mudderstrand. Dess lenger inn mot innlandet et område ligger, jo lunere og frodigere er det. Dette gjør at det grunnlendte preget minsker, og det kuperte landskapet er mindre nakent. Strandtypene bratt- og svabergkyst er omkranset med frodigere vegetasjon, og mudderstrand ses oftere. En menneskeskapt småform som særpreger noen få områder er små kanaler som binder enkelte gamle kiler sammen til farbare sund.</p>	*
<p>FJORDER OG HAV</p> <ul style="list-style-type: none"> * Sund, god gjennomstrømming, rent vann * Kil = blindled, stille stående vann, alger 	<p>Kil og småsund har smale løp som gir sjøflata form som avlange gulv i trange landskapsrom. Til tross for formlighet kan sjøvannet i de to landformtypene oppleves ulikt. Som nevnt er et sund (eller en kanal) et farvann mellom to landareal. Selv om leia her har langt smulere farvann enn skjærgården utafør, vil tidevannet gi en god gjennompumping av vannet i sundet. Dette gir god vannkvalitet. En kil derimot er en blindled, og tidevannet har ikke samme effekt. Her har dybde, strandtype og evt. terskler stor innvirkning, og sjøvannet kan i enkelte kiler bli stillestående. Vann som står lenge i ro, og som i tillegg forurenes av kloakk eller avrenning fra landbruk, vil begynne å gro igjen og sjøvannet kan lukte vondt. Flere steder gir algeoppblomstring vannet masse seig grønske, noe som reduserer slike kilers opplevelsesaspekt. Et fåtall steder er dette løst ved å bygge små kanaler som gir økt gjennomstrømming.</p>	***
<p>VEGETASJON</p> <ul style="list-style-type: none"> *Variert vegetasjon *Skinn furuskog ↔ frodig edellauvskog *Våtmark / strandeng 	<p>Vegetasjonen varierer. Som en regel kan det sies at jo lenger ut mot havet et område ligger, jo skinnere er vegetasjonen. Der kil og smalsundene ligger langt ut, omgis de ofte av glissen furuskog på grunnlendte koller og svaberg. I lune områder inn mot fastlandet, ses ofte frodig edellauvskog. I overgangen mellom disse finnes gjerne ulike typer blandingsskog. Siden vegetasjonen ofte danner veggene i landskapsrommene, er skogens tetthet avgjørende for hvor sterk romvirkningen blir, men og for hvor synlig bebyggelse og tekniske anlegg er. Strandtypen avgjør hvilken vegetasjon som finnes langs løpet. I noen stilleflytende kiler gir mudderbunn grøbunn for ulike starr-, siv- og snellesamfunn. Strandeng forekommer også. I sund med stor gjennomstrømming er vegetasjonen langs land mer artsfattig, mens sjøbunnen ofte har tang og tarebelter.</p>	***
<p>JORDBRUKSMARK</p> <ul style="list-style-type: none"> * liten betydning 	<p>Jordbruksmark har liten visuell betydning i landskapstypen. Dette skyldes bla at det ved avgrensning av områdene er foretatt en forholdsvis streng (les: smalforma) avgrensning for å tydeliggjøre kil- og smalsundenes romlige preg. I enkelte områder finnes det derfor ikke særlig bakland, og dermed heller ikke jordbruksmark. Kun noen få områder har dyrka mark, og ytterst få av dem har jordbruksarealer i nærkontakt med sjøen. De jordbruksarealene som engang lå i langs kilene og småsundene var gjerne små, lå spredt og ofte klemt mellom knauser og rundsua. Pga. driftsophør og manglende vedlikehold av grøfter, er de i dag ofte tilgrodd med lauvkjerr eller mjøduertenger.</p>	-

Bilde 25. Utbredelsen av *LT5* varierer fra hav- og skjærgårdsnære områder til mer lune kiler mot innlandet. Det samlende i *LT*'en er romfølelsen som de smale vannløpene gir, samt en tett kontakt med begge landsider ved ferdsel i leia. Fra *Hesneskanalen* (Grimstad).

Bilde 26. Flere steder har både kiler og sund et betydelig innlandspreg. Her er landsidene ofte høye med frodig edellauv- og/eller blandingsskog. Jordbruksmark er lite utbredt og uvanlig langs vannløpene, men unntak finnes som her ved *Laget* (Tvedestrand).

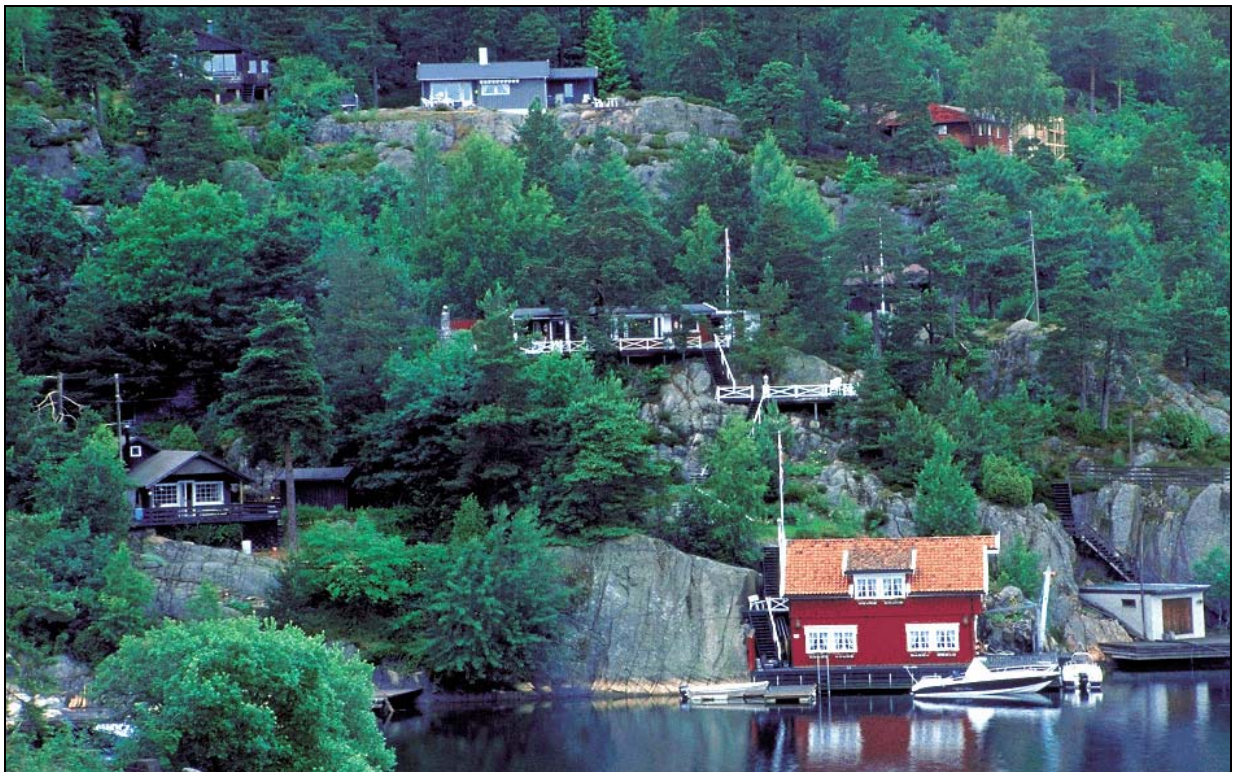

Beskrivelse av landskapstyper langs kysten av Aust-Agder

<p>BEBYGGELSE OG TEKNISKE-ANLEGG</p> <ul style="list-style-type: none"> * 3600 bygninger * 34 % fritidshus * 53 % bolighus 	<p>Det er registrert ca. 3600 bygninger i landskapstypen, men både bygningstype og utbredelsesmønster varierer. Dette skyldes områdenes spredte beliggenhet fra skjærgård til innland, og at det her finnes både naturområder, spredt bebygde områder og områder med til dels tett fritidshus eller helårsbebyggelse. Fritidshus utgjør 34 % av bygningene, og typisk nok er det i områder nær ytterkyst og skjærgård de fleste ligger. Pga. kil- og smalsundenes form, blir hus langs selve strandkanten godt synlig. Den smale sjøflata gir tett kontakt med begge landsider, og her er særlig brygger og ulike sjøtilknyttede anlegg sterkt framtrekkende. Bolighus utgjør 53 % av bygningsmassen. Men, de er helst lokalisert lenger inn i landet, og i sterkere grad knyttet til eksisterende infrastruktur og tilkomstveier.</p>	<p>**</p>
<p>LANDSKAPSKARAKTER OG UTFORDRINGER</p> <ul style="list-style-type: none"> * den romlige formen og lengden på vannløpet er avgjørende ved avgrensning * flere smalsund er del av den indre leia = gjennomgangssund med mye båttrafikk * gjennomgangssund kan "ses" som mer offentlige enn andre * arealbruk langs sette trafikerte smalsund oppleves av mange * kiler er blindleder, → annen funksjon for båt- og friluftslivet enn smalsundene * store kiler inn i innlandet er mye besøkt * arealbruk langs kilene viktig for tilgjengelighet og visuelle landskapsopplevelser * smalsundene viktigere enn kilene som "offentlige" areal pga gjennomgangstrafikk * flere kiler har betydelig innlandspreg * liten vannutskifting i enkelte kiler * kan medføre dårlig vannkvalitet, algeoppblomstring, og redusert friluftsverdi 	<p>Landskapstype <i>LT5 Kil- og smalsundlandskap</i> er definert ut fra sin romlige form. Avgjørende er også hvordan disse landskapsrommene oppleves ved ferdsel på sjøen. En tett og nærmest intim kontakt med begge landsidene samtidig, skiller typen fra <i>LT6 storsund- og småfjordlandskap</i>, mens det er lengden på den enkelte kil/sund som skiller den fra <i>LT4 Indre øy-, holme og skjærgårdlandskap</i>. Formålet med å skille den ut som egen type er knyttet til opplevelsesaspektet som den nære kontakten med begge landsidene gir.</p> <p>Flere av de lengste smalsundene som her er avgrenset som egne områder, er også en del av den indre leia. De er derfor også mye brukt i rekreasjonsøyemed – fortrinnsvis seil- og småbåttrafikk. Dette gjelder særlig sund som <i>Vrangsund, Kilsund, Snaresund</i> og <i>Gjesøysund</i> i henholdsvis Arendal og Tvedestrand kommuner. Alle de nevnte sundene ligger i landskapsområder som grenser mot <i>LT4</i>. De har derfor på flere måter samme arealproblematikk som <i>LT4</i> bl.a. i forhold til fritidsbebyggelse/friluftsliv. Her speiler nye og gamle hus seg i vannflaten fra begge kanter. Fordi strandlinja i disse områdene kun er begrenset til ett <i>langt</i> hovedløp, og ikke til utallige øyer og holmer, blir den samlede arealbruken langs de smale vannløpene viktige. Slike gjennomfartssund vil også kanskje lettere kunne oppleves som allmennhetens "fellesareal". Med tanke på romfølelsen løpet gir, vil ulike arealdisponeringer også ha sterk betydning for opplevelsene hver enkelt har i slike områder.</p> <p>Kilene har derimot en noe annen funksjon knyttet i friluftssammenheng. Som nevnt danner de ved sin form blindleder, og kan derfor lettere oppleves som mer "avstengte" eller å ha en mer privat karakter. Dette gjelder helst småkilene i andre landskapstyper. I denne landskaps-typen har de store kilene, som her er avgrenset som egne områder, en mer allmen verdi i friluftssammenheng. Og flere av de store og kjente kilene fungerer som egne turmål. Noen eks. er <i>Kirkekilen</i> (Lillesand), <i>Engekilen</i> (Grimstad), <i>Hovekilen</i> (Arendal), <i>Ulevågkilen</i> (Tvedestrand) og <i>Avreidkilen</i> (Risør). Som for smalsundene er arealbruken langs de store kilene viktig for selve landskapsopplevelsen, men og for muligheten til å fysisk ferdes langs strandlinja på land. Dette varierer fra område til område. Likevel, nettopp fordi de er blindleder og ikke gjennomgangspassasjer, har ikke storkilene like stor betydning som "fellesareal" slik enkelte småsund langs indreleia.</p> <p>Flere av kilene som strekker seg inn i landet, mangler det typiske kystpreget. Til forveksling ligner de ofte på smale innlandsvann. Som regel er de omgitt av tett skog på begge sider, og bebyggelsesomfanget er langt mer beskjeden enn i områdene mot skjærgården. Det urørte preget gjør at det her er mange steder å legge til for den som vil ha en rast. En kil skal framheves, nemlig <i>Strandfjorden</i> som fører inn til <i>Reddalskanalen</i>. Her kan man ta en innlandstur på kanaler og ferskvann i et naturlandskap ganske annerledes enn skjærgården. Også et fåtall andre kanaler, bl.a. <i>Kassenkanalen</i>, gir mulighet til forlenge turen i "kilen".</p> <p>Fordi utskiftingen av sjøvann i enkelte kiler er dårlig, grunnet liten dybde og terskler i kilen, danner det seg ofte stillestående vann. Her vil det raskt oppstå algeoppblomstring, med en seigtflytende grønn masse og vond lukt på sjøvannet. Redusert utslipp fra kloakk og landbruk, samt mudring for å bedre gjennomstrømningen kan bidra til å bedre dette, samtidig som det øker kilens verdi for friluftsliv. <i>Kassenkanalen</i> i Lillesand kommune er et godt eksempel på dette, og har bl.a. bidratt til å bedre vannkvaliteten betydelig i <i>Kirkekilen</i>.</p> <p>Forvaltningsutfordringer; kontrollert arealbruksutvikling langs enkelte gjennomgangssund, tiltak for å forbedre vannkvaliteten i enkelte kiler med algeoppblomstring.</p>	

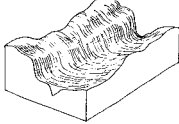

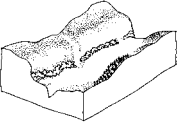

Bilde 27. Enkelte grunne kiler kan ha dårlig utskiftning av sjøvannet. På varme somre kan det føre til kraftig algeoppblomstring, og vannet i kilen fylles med seig grønske. Slike grunne og næringsrike kiler har imidlertid også en verdi for bl.a. fuglelivet. Fra *indre Avreidkilen* (Risør).

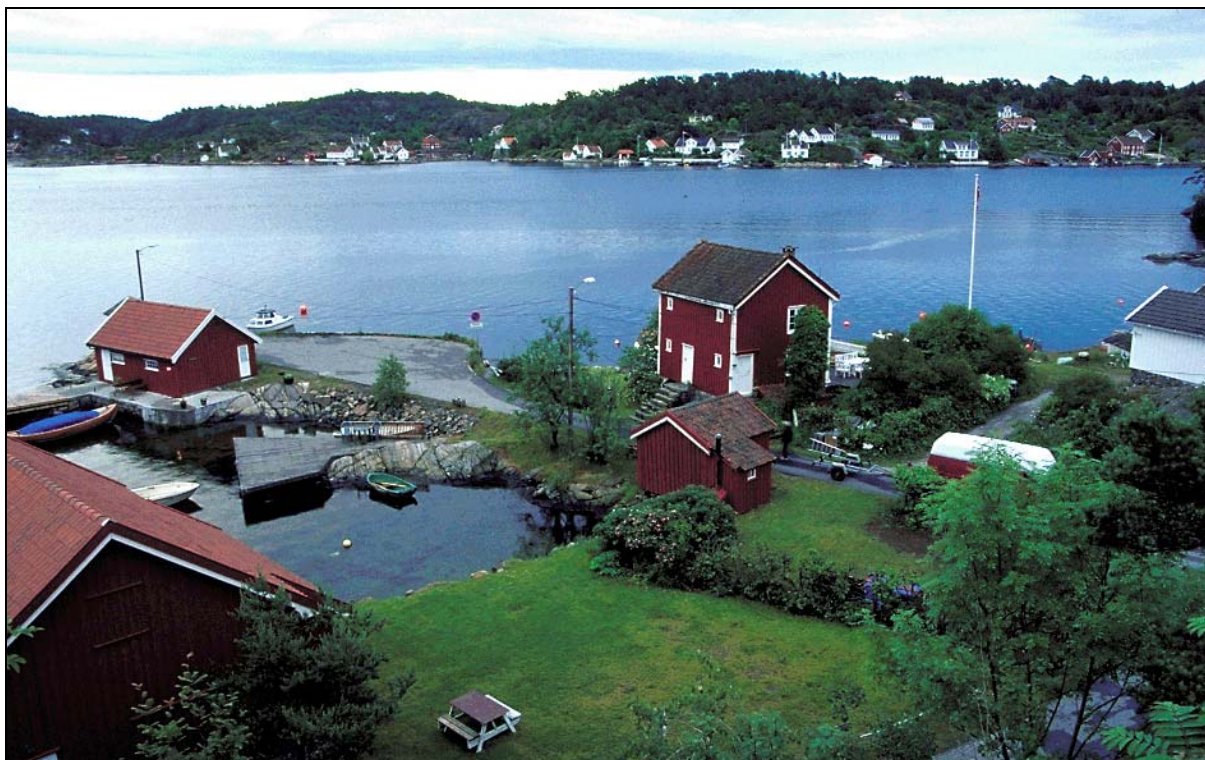

Bilde 28. Noen steder finnes det bratte landsider som forsterker det romlige preget langs vannløpet. I slike områder kan en tett bebyggelse ligge i flere "etasjer". Vegetasjon og fargen på bygget er avgjørende for hvor synlig den enkelte bygningen er. Fra *Kilsund* (Arendal).

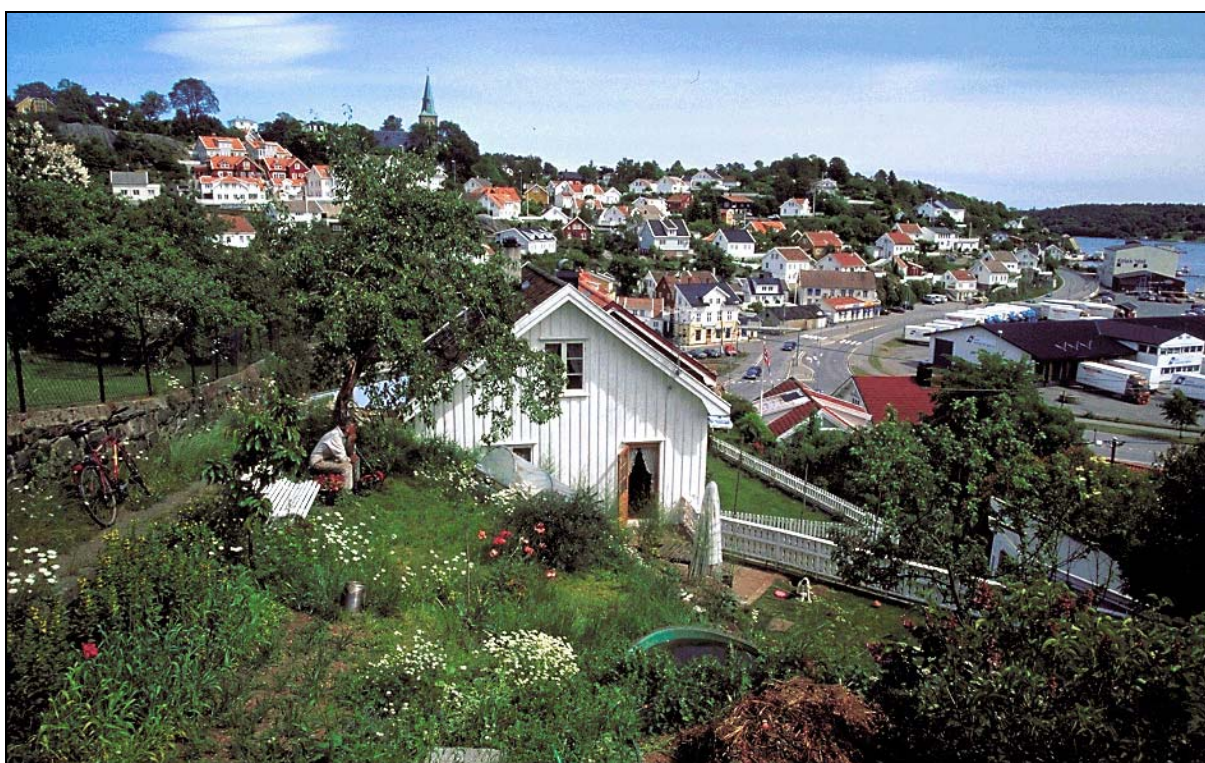

	LANDSKAPSTYPE T6 Småfjord- og storsundlandskap - i landskapsregion 01 Skagerrakkysten	BE- TYD- NING ***
<p>LANDSKAPETS -HOVEDFORM</p> <ul style="list-style-type: none"> * store sund langs fastlandet = særpreg for Agderkysten * lave småfjorder 	<p>I Østfold, Vestfold og Telemark er korte fjordarmer inn i landet forholdsvis vanlig. Også Agderkysten har enkelte slike, men her er særlig store sund <i>langsetter</i> kysten karakteristisk. Beliggenheten gjør at "storsundene" danner en lang og farbar lei innaskjærs. Som landform er et storsund en forholdsvis brei sjøflate mellom enten fastland og en stor øy, eller mellom to store øyer. Enkelte storsund blir også formet ved at ene landsiden dannes av en rekke nærmest sammenhengende øyer. Høyden på landsidene varierer, men er sjelden over 80 m.oh. Som nevnt finnes også enkelte "småfjorder". Til forskjell fra fjordene i LT7 <i>Storforma fjordlandskap</i>, har disse betydelig lavere høyde. Trauformen er altså ikke like dyp som i LT7, men har mer preg av lave åser pga. liten høydeforskjell mellom sjøen og fjordsidene silhuett.</p>	***
<p>LANDSKAPETS SMÅFORMER</p> <ul style="list-style-type: none"> * øyer, holmer, skjær * ↑ kan danne hovedløpets ene side * brattkyst dominerer 	<p>Vanlige småformer er nes og odder + småøyer, holmer og skjær. Som regel er dette små landflater i hovedformen, men i enkelte områder ligger de så tett på rekke at de danner deler av storsundets/småfjordens ene side. Slike områder ligner LT4's <i>Indre øy-, holme- og skjærgårdlandskap</i>, men ved sitt langstrakte, tydelige hovedløp er de lagt til LT6. Eks. er <i>Groosefjorden</i> (Grimstad) og <i>Sandøyfjorden</i> (Tvedestrand). Noen steder ligger småøyer, holmer og skjær mer spredt innenfor hovedformen, og skaper derved variasjon i leia. Strandtypen varierer forholdsvis lite. Brattkyst dominerer, og mer lett tilgjengelig svabergkyst og sandstrand er ofte nedbygd eller privatisert. I enkelte bynære sund er lett tilgjengelige strandpartier med svaberg/sandstrand sjeldne. Nakne bergknauser er vanlig, særlig i de ytre områdene med lave og ofte skrinne landsider.</p>	**
<p>FJORDER OG HAV</p> <ul style="list-style-type: none"> *"bredt" hovedløp *storsund vanligst, danner lun indre lei *småfjorder værutsatt 	<p>Til forskjell fra LT5's smale løp danner sjøen her breie farvann med relativ stor avstand mellom landsidene. Den breie vannflata bidrar til at småskala arealbruk på landsidene blir mindre framtrædende ved ferdsel midt i leia. I Aust-Agder dominerer storsund blant landskapstypens områder, selv om flere av dem "feilaktig" bærer navnet fjord. Storsundene er også sterkt medvirkende til at Agderkystens "skjærgårdlandskap" er unik. Ved at flere ligger <i>langsetter</i> fastland og store øyer, skaper storsundene en sammenhengende indre lei gjennom hele Tvedestrand og Arendal kommuner. Denne indre leia har smulere farvann, og bølgene er langt mer beskjedne enn utaskjærs - selv om det også her kan storme på uværsdager. De korte og lave småfjordene ligger ofte mer værutsatt til nær ytterkysten, bl.a <i>Groosefjorden</i> og <i>Fevikkilen</i>.</p>	***
<p>VEGETASJON</p> <ul style="list-style-type: none"> * stor variasjon * glissen furuskog ↔ frodig edellauvskog * skrinne lynghei ↔ varmekjære urter 	<p>Også her varierer vegetasjonen veldig utfra områdenes beliggenhet i forhold til innland/ytterkyst. I særlig storsund som grenser mot skjærgård, er vegetasjonen lik den vi ser i LT4. Dvs. glissen og lavvokst furuskog på grunnlendte koller, samt mer frodige og lune partier med høyvokst furu-, edellauv- eller blandingsskog. Ulike typer lynghei, eikekratt og einekjerr kan dominere åpne og mer skrinne arealer. Karakteristisk er også fargerik og varmekjær urtevegetasjon på ulike typer steinstrand. I storsund som ligger mellom større øyer og fastlandet, er det lunere og ofte et rikere jordsmonn. Her er frodig edellauvskog på gunstige lokaliteter vanlig i mosaikk med storvokste blandingsskoger. Også her dominerer skrinne furuskog på grunnlendte koller og brattkyst. I flere innlandsnære områder gir skogen landsidene et lavt åspreg.</p>	**
<p>JORDBRUKS- MARK</p> <ul style="list-style-type: none"> *liten betydning, * kun ytterst få steder med jordbrukspreg 	<p>Hevdholdt jordbruksmark er lite utbredt i landskapstypen, og i de fleste områder har den ingen betydning for landskapskarakteren. Kun få steder er dyrka mark synlig fra sjøen, men her kan den til gjengjeld være godt synlig langs leie. Et eksempel er i <i>Tromøysundet</i> ved <i>Sofienlund</i> (Arendal), og innerst i <i>Vikkilen</i> (Grimstad). Her ligger både eng- og åker-areal godt eksponert pga. det hellende terrenget ned mot sjøen. Ved <i>Sofienlund</i> er det også kyr på beite, noe som forsterker det lokale jordbrukspreget. Med disse som unntak, er ikke jordbruksmark så synlig i denne landskapstypen som i LT7 <i>Storforma fjordlandskap</i>. Dette skyldes hovedsakelig terrenget, men også at det som engang fantes av dyrka mark, i smale bergsprekker og klover, helst er nedlagt og har grodd igjen.</p>	-

Bilde 29. Landskapstype 6 *Småfjord og storsundlandskap* består av områder preget av breie vannløp. Avstanden mellom landsidene er altså større, noe som bidrar til at romfølelsen blir mindre. Ulik arealbruk vil dermed oppleves som mer perifer. Fra *Bota, Oksfjorden* (Arendal).

Bilde 30. Innenfor landskapstypen er det registrert ca. 13 000 bygninger. At vel 80 % av disse er bolighus viser LT'ens betydning for bosettingen langs kysten. I tillegg til deler av byene Arendal, Grimstad og Lillesand, finner vi også en rekke mindre tettsteder her. Fra *Arendal*.

Landskapstyper langs kysten av Aust-Agder

<p>BEBYGGELSE OG TEKNISKE-ANLEGG</p> <ul style="list-style-type: none"> *ca 13 000 bygninger *Bl.a 3 Sørlandsbyer * 80 % bolighus * 8 % fritidshus 	<p>Det sies at Sørlandsbyene ligner hverandre med sine hvite trehus. I så fall gjør <i>Arendal</i>, <i>Grimstad</i> og <i>Lillesand</i> det også ved å ligge i samme landskapstype. Samtlige byer har vokst ut av sine gamle bykjerner, men det er mest i Arendal kom. at man ser en lang og tett linjebebyggelse langs indreleias storsund. Her er de fleste strandlinjer helt nedbygd. I de to andre byene har veksten helst foregått i byenes bakland. Det er registrert ca. 13 000 bygninger i landskapstypen. At 10 250 bygninger er bolighus (ca. 80 %) viser landskapstypens betydning for bosettingen langs Aust-Agderkysten. I enkelte områder er industri dominerende langs indreleia. Likevel utgjør ikke industribygg mer enn 3% av total bygningsmasse. Fritidshus dekker 8 %, men i enkelte områder, særlig nær skjærgård og hav, dominerer de. Fritidshusa kan både ligge samlet eller spredt, men gir uansett ikke den samme tette visuelle virkning som i <i>LT5</i>.</p>	<p>***</p>
<p>LANDSKAPSKARAKTER OG UTFORDRINGER</p> <ul style="list-style-type: none"> * breie vannløp omgitt av landsider med vekslende høyde * traufornen ikke like tydelig over alt * avstand + høyde og helning på landsida er avgjørende for hvor synlig ulik arealbruk er * bebyggelse i bynære sund dominerer, både pga tetthet og ved å ligge i "etasjer" * liten tilgang til sjøen i bynære områder * kun bratt- og klippekyst som ikke er nedbygd, = mindre verdi for friluftsliv * utfordring; frigjøre letttilgjengelige strandlinjer i byområder * skjærgårdsnære områder har mer fritidsbebyggelse * indre leia er variert, idylliske trehusmiljøer * holmer og skjær viktig for sjøfugl 	<p>Fordi landskapstypen er den mest bebygde langs kysten av Aust-Agder, vil beskrivelsen vektlegge bygningenes betydning for landskapsbilde og landskapsopplevelsene.</p> <p>Landskapstype <i>Storsund</i> og <i>småfjordlandskap</i> er først og fremst preget av middels breie vannløp. Disse er omgitt av landsider med vekslende høyde, og traufornen er ikke like dyp alle steder. Ved ferdsel på sjøen vil både avstanden man har til land, samt høyde + helning på landsiden være avgjørende for hvor visuelt framtrædende ulike arealbruksformer er.</p> <p>Dette ses særlig i bynære sund som er omgitt av relativt høye landsider. Her er bebyggelsen veldig godt eksponert fra både sjø og motsatt landside, fordi høyden på landsidene har muliggjort en bebyggelse i ulike høydeler fra sjøen og opp til himmelsjø. Motsatt vil det i storsund/småfjorder med lav landside og liten helning, ofte bare være de bygningene som ligger nær sjøkanten som er visuelt framtrædende i landskapet. Bakkenforliggende bebyggelse er her ofte mer skjult av enten av bebyggelse, baklandets småformer og/eller vegetasjon.</p> <p>I landskapstype <i>Storsund</i> og <i>småfjordlandskap</i> varierer antall bygninger mye fra område til område. Enkelte områder, både storsund og småfjorder, har et betydelig urbant preg. I slike områder "forventer" man nærmest at bebyggelse skal prege kystlinja. Havneområder, skipsverft, industri, serviceinstitusjoner, offentlige bygg, boligbebyggelse og private brygger og sjøbuer danner "naturlige" tettbygde strandlinjer i kystbyenes landskap. I slike områder vil en forvaltning etter "100 meters" prinsippet være vanskelig.</p> <p>I enkelte bynære sjøområder ligger bebyggelsen så tett at det mange steder er langt mellom fripassasjene ned til sjøen. Dette fordi selve baklandet, både innen- og utenfor 100 meters beltet, ofte også er nedbygd. Eks på dette ses i deler av <i>Tromøysund</i>, <i>Hølen</i>, <i>Galtesund</i>, <i>Fevikkilen</i>, <i>Groosefjorden</i> og langs <i>Lillesand by</i>. Enda større avstand er det mellom friarealer nede ved sjøen, dersom de i det hele tatt finnes.</p> <p>Ofta er de lettest tilgjengelige strandtypene nedbygd eller privatisert, mens det bare er brattkyst eller klippekyst som i dag mangler bebyggelse. I friluftssammenheng, er slike strandtyper mindre attraktive for landbasert fritidsbruk fordi sjøen er vanskelig tilgjengelig fra både bratt- og klippekysten. I svært utbygde boligområdene er også disse strandtypene bebygde helt ut på selve framspringet mot sjøen. Dette ses bl.a. langs <i>Galtesunds</i> østside.</p> <p>I de skjærgårdsnære områdene er ikke denne problemstillingen like aktuell, selv om de fleste strandlinjer med svabergkyst og sandstrand også her er utbygde/privatisert. Forskjellen er at mesteparten av ferdselen her ute foregår med båt, mens de bynære områdene har behov for landbasert tilgjengelighet da ikke alle har tilgang på båt i sine nærområder.</p> <p>Bebyggelsen i den skjærgårdsnære indreleia er som i <i>LT4</i>. Her er alt fra vanlige sørlandshus til enkle hytter og storslåtte strandresidenser. Her fins mange idylliske trehusmiljøer, samt enkelte småstrek med mer urørt preg. Småkiler, bukter, vikar, tanger og nes former landsiden, og er sammen med småøyer, holmer og skjær, med på å berike indreleia. Til tross for det breie og forholdsvis åpne vannløpet er det også her steder å gjemme seg vekk, særlig i de områdene som har "hull" i landsiden, og dermed snarveier til andre landskapsrom og typer.</p> <p>Forvaltningsutfordringer; tilrettelegge offentlige strandlinjer med svabergkyst eller sandstrand, sikre fripassasjer til sjøen, være varsom med urørte holmer og skjær av betydning for sjøfugl.</p>	

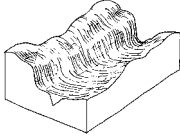

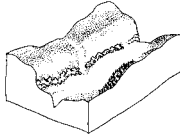

Bilde 31. At ”skjærgården” i Agder er et eldorado for båtfolk, skyldes bl.a. storsundene langs kysten. Svært mange bruker nok helst disse som ferdselskorridorer til den omkringliggende skjærgård, og mange av båthavnene ligger derfor også her. Fra *Tromøysundet* (Arendal).

Bilde 32. Jo lenger ut mot skjærgården man kommer, jo mer endrer bebyggelsen status fra bolig-hus til fritidshus. Og i mange av de tradisjonelle og vakre trehusmiljøene langs indreleia er det ikke lenger fastboende, men fritidsfolk som rår. Fra *Dyngøy* i *Oksfjorden* (Tvedestrand).

	LANDSKAPSTYPE T7 Storforma fjordlandskap - i landskapsregion 01 Skagerrakkysten	BE- TYD- NING ***
<p>LANDSKAPETS HOVEDFORM</p> <ul style="list-style-type: none"> *en arm av havet inn i landet *markerte fjordsider 	<p>Som landform kan en fjord karakteriseres ut fra lengde, bredde, dybde eller høyde på fjordsidene. I denne landskapstypen er betegnelsen <i>storforma fjordlandskap</i> brukt i relasjon til spennvidden i <i>landskapsregion 1 Skagerrakkysten</i>, og ikke mot f.eks vestlandets fjorder. Relieffet, dvs hvor bratt fjordsiden er i forhold til det omkringliggende omland, er avgjørende for grensedragningen. Per definisjon er en <i>fjord</i> på Agder-kysten en arm av havet som strekker seg <i>inn i landet</i> og som er omgitt av markerte fjordsider. I Agder er fjordene forholdsvis korte, og med små høydeforskjeller mellom havnivå og landet omkring. Med andre ord ikke særlig høye. Mest typisk i sin form er fjordene nordøst i fylket, dvs <i>Nordfjorden</i>, <i>Sørfjorden</i> og <i>Søndeledfjorden</i> i Risør kom. Fjordene i Tvedestrand kom. har et mer flikete relieff.</p>	***
<p>LANDSKAPETS SMÅFORMER</p> <ul style="list-style-type: none"> * enkelte øyer/holmer * brattkyst vanligst * blankskurte bergflater forekommer 	<p>Siden landformen nærmest kan oppfattes som et ”nedgravd trau”, så utgjør landskapets småformer her innredningen av selve trauet. Mest synlig er ofte mindre øyer og holmer der slike finnes i selve fjordløpet. Enkelte steder kan grupper med små øyer og holmer ha et visst skjærgårdspreget. Forskjellen er beliggenheten i en fjordarm, der høye fjordsider danner markante vegger i et overordnet landskapsrom. Strandlinja langs fjordsidene kan stedvis oppleves som forholdsvis monoton, og består mest av brattkyst, evt. noe klippekyst. Svaberg fins også, særlig der fjordlia har et noe slakere fall ned i sjøen. Svaberg finnes også rundt øyer og holmer i selve fjorden. Sandstrender er sjeldne langs fjorden, men ikke uvanlig i selve fjordbotnen. Til landskapets småformer hører også enkelte blankskurte bergflater i de bratteste deler av fjordsidene.</p>	**
<p>FJORDER OG HAV</p> <ul style="list-style-type: none"> * gulv i et oversiktlig landskapsrom * monoton vannlinje * ferdskorridor mot åpent hav 	<p>På grunn av landskapets hovedform, har en <i>storforma fjord</i> et overordna landskapsrom med avstand mellom hav og himmel. Den åpne sjøflata er da et viktig gulv i landskapet, som også kan avspeile himmelen reint værmessig. I opplevelsesøyemed blir den avlange sjøflata lett oppfattet som en ferdskorridor mellom ulike fjordmiljøer og skjærgården eller det åpne havet utenfor. Denne korridorfølelsen kan og gjøre at kystlinja framstår som forholdsvis monoton. Men, også her kan det finnes mindre vikar, bukter og kiler som bryter opp vannkonturen, og som gjør at forskjellige fjorddeler er ulikt eksponert for vær og bølger. I Aust-Agder har flere av landskapstypens fjorder en øst-vestlig orientering. På grunn av høyden på fjordsidene er vindretningen avgjørende for hvor kraftig været vil virke inn på selve fjorden.</p>	***
<p>VEGETASJON</p> <ul style="list-style-type: none"> * solvendte edellauvskoger * blandingskoger * nordvendte barskoger 	<p>Vegetasjon er en sentral komponent som både kler og preger de bratte fjordliene. Mest iøynefallende er de solvendte fjordliene, hvor man finner flest ulike skogtyper. I biologisk mangfoldsammenheng er de ulike edellauvskogstypene mest interessante. Disse finnes helst i bratte sørvendte lier med godt jordsmonn og godt lokalklima, gjerne innunder brattheng og nakne bergflater. Vanlige treslag er alm, ask, lønn, lind, hassel og bøk, evt. svartor i sjøkant og langs fuktige bekkedrag. I de solvendte sidene finnes også eikedominerte skogstyper, enten som artsrike lågurtyper eller som mer karrige blåbærdominerte utforminger. Sistnevnte fins ofte på grunnlendte lokaliteter, og på værutsatte steder kan eikeskogen ha preg av krattskog. Furuskog er svært vanlig på tørrlendte steder i den solvendte lia. Den nordvendte skyggesiden har både ulike barblandings- og blandingsstyper. Her erstatter særlig granskog ulike edellauvskogstyper på god bonitet.</p>	***
<p>JORDBRUKSMARK</p> <ul style="list-style-type: none"> *gamle fiskebondebruk i fjordsidene * øygardsbruk, verdifullt kulturlandskap * intensiv jordbr.drift 	<p>Jordbruksmarka dominerer ikke i det overordna landskapsbildet, men likevel blir den lagt merke til der den finnes. I ingen andre landskapstyper langs Agderkysten kan jordbruksareal ligge så vakkert til som i det storforma fjordlandskapet. Her <i>kan</i> jordbruksarealene både ses ovenfra dersom de ligger på større øyer i selve fjordløpet, eller ses skrått nedenfra om de ligger skrått til oppe i selve fjordlia. Det siste er vanlig, og da ofte som gamle fiskebondebruk. Selv om de fleste forlenget er nedlagt, og nå kun brukes som fritidshus, blir likevel en del av den innmarksne jorda holdt åpen. Ved ferdsel på fjorden vil slike eldre jordbruksmiljøer framstå som en kjærkommen variasjon, der de</p>	*

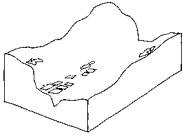

Bilde 33. Per definisjon er en *fjord* en arm av havet som strekker seg inn i landet, og som er omgitt av markerte fjordsider. Betegnelsen *storforma fjordlandskap* er knyttet til regionen. Småformer som øyer og holmer er markante landemerker i en fjord. Fra *Sørffjorden* (Risør).

Bilde 34. Sammenlignet med Vestlandet er Agderkystens "storforma" fjorder ganske beskjedne. Fjordsidene her er ofte ikke mer enn 100 meter høye, og har gjerne en ujevnt bølgende silhuett som gjenspeiler det omkringliggende landskapet. Fra *Nordffjorden* (Risør).

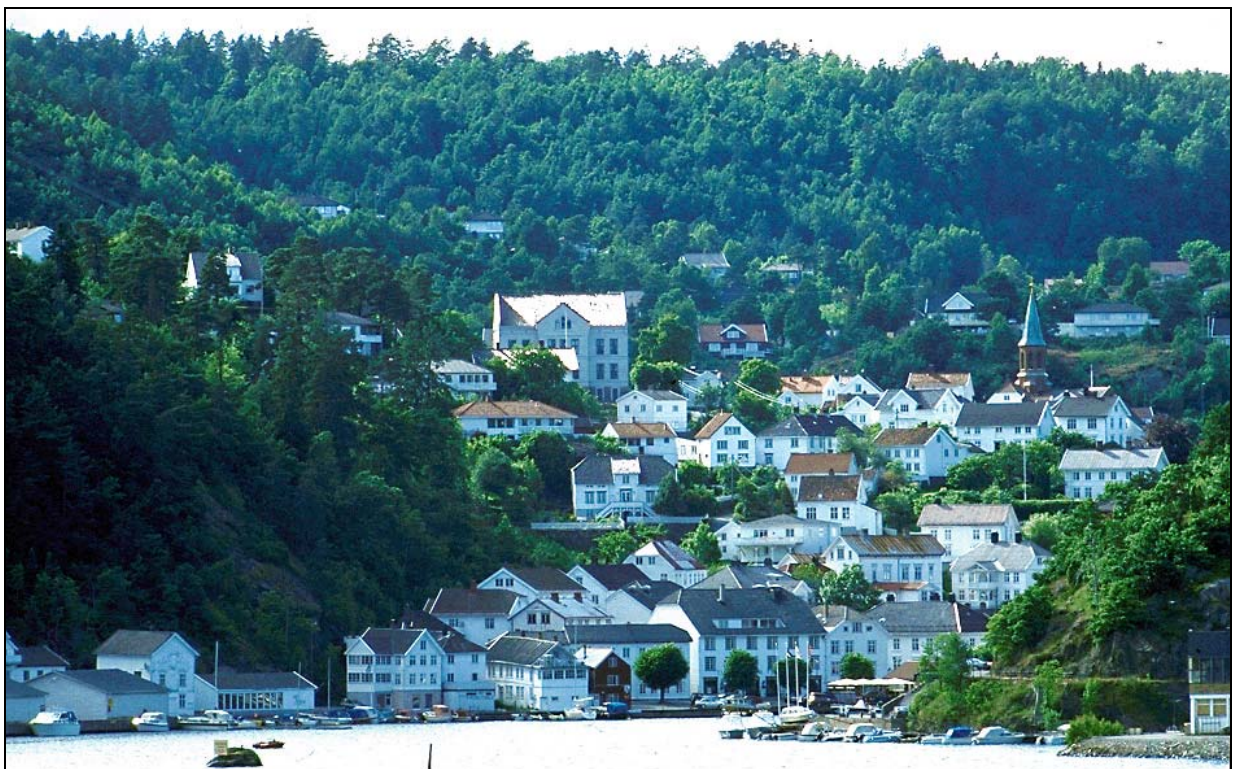
Landskapstyper langs kysten av Aust-Agder

	<p>dukker fram mellom bergnabber i lune bukter og vikar langs en ellers skogkledd fjordside. Også enkelte øygardsbruk finnes, og bl.a. har to bruk regional kulturlandskapsverdi (<i>Frøyna</i> og <i>Furøya</i>). Mer intensivt drevne jordbrukslandskap fins også, særlig der bak-landet er slakt, eller at jordbruksarealene ligger på ei slette inn mot fjellfoten.</p>	
<p>BEBYGGELSE OG TEKNISKE-ANLEGG</p> <ul style="list-style-type: none"> * ca.3530 bygninger * 54 % bolighus * 29 % fritidshus * 7 % landbruksbygg 	<p>Landskapstypen har ca. 3530 bygninger. Over halvparten av bebyggelsen er bolighus (54 % = ca.1900 hus). Disse ligger ofte konsentrert i tettsteder innerst i en fjordbotn. Byen <i>Tvedestrand</i> og tettstedene <i>Sønedeled</i>, <i>Moen</i>, <i>Songe</i> og <i>Østerå</i> er eks. på det. Fordi gjennomfartsveier gjerne ligger langs fjordene, finnes også bolighus der veiene er i nærkontakt med sjøen. Fritidshus utgjør 29 % (ca 560) av bygningene, noe som viser at typen ikke er like attraktiv for rekreasjon og fritidsliv som <i>LT4</i>. Hytteutbredelsen varierer, men enkelte fjordpartier er relativt tett besatt. Flere steder begrenser bratte fjordlier etableringen av fritidshus. At noen fjordlier er nordvendt, minsker også attraktiviteten. Landbruksbebyggelse utgjør 7 % av bygningsmassen, men også noe av den eldre fritidsbebyggelsen har sitt opphav i gamle fjordgårder.</p>	**
<p>LANDSKAPSKARAKTER OG UTFORDRINGER</p> <ul style="list-style-type: none"> * høyden på fjord-sidene er avgjørende for avgrensningen. * i regionen finnes storforma fjorder fra Østfold til Vest-Agder *enkeltingrep kan ha negativ visuell innvirkning over store områder... *...men, en fjordside kan også kamuflere anlegg nærmere enn 100 m. fra strandlinja *byer og tettsteder tåler bedre evt. boligfortetting i strandlinja. *fjordsider med sterkt fritidshuspreg kan fortettes overfor 100 meters beltet. *urørte fjordsider er sårbare for enkelt-inngrep. *jordbruksmark og tun langs fjord er positive kulturmiljøer. 	<p>Betegnelsen <i>storforma fjordlandskap</i> er brukt i relasjon til landskapsregion 1 <i>Skagerrak-kysten</i>, og det er høyden på fjordsidene i forhold til et omkringliggende omland som avgjør grensedragningen. De storforma fjordene i regionen er i hovedsak korte og griper som små armer av havet <i>inn i landet</i>. I landskapsregionen finnes de spredt fra Østfold til Vest-Agder. I Aust-Agder er de tydeligste i sin form i Risør kommune. Lenger sør blir fjordrelieffet lavere, dvs at høyden mellom havnivå og fjordsilhuetten senkes. Fra Tvedestrand kommune og sørover gir dette en overgang mot type <i>T6 Småfjord- og storsundlandskap</i>, hvor fjordene ikke bare er lavere, men også både går <i>langsetter</i> fastlandet og trenger inn i det.</p> <p>Ved sin karakteristiske form, har denne LT'en andre problemområder enn f. eks skjærgårdstypene. Trauformen gjør at arealdisponeringer i fjordsidene kan ha en betydelig fjernvirkning, fordi de blir synlige over en stor sjøflate. Dette gjelder både jordbruksområder, industri, massetak og områder med bolig- eller fritidshus. Ulike arealbruksformer i en storforma fjord kan også ha en visuell virkning utover f.eks 100 meters beltet. Et eks. er steinbruddet oppe i lia overfor <i>Frøyna</i> i <i>Nordfjorden</i>, som både ses og høres fra deler av fjorden. I slike fjordlandskap er det altså ikke alltid den fysiske avstanden fra et arealinngrep til selve strandlinja som er avgjørende, men mer arealets beliggenhet og eksposisjon i selve landskapsrommet.</p> <p>Ei fjordside er likevel sjelden homogen, og vegetasjon + småformer som knauser, klover, hyller og terrasser mm, kan lokalt kamuflere ulike typer arealinngrep. I friluftssammenheng vil fjordsidens nedenforliggende strandtype være vesentlig. Der det f.eks finnes steil klippekyst med et bakenforliggende "flatt" bakland, vil tilbaketrukne anlegg godt kunne ligge utenfor synsfelt fra fjorden, men likevel nærmere enn 100 meter fra strandlinja.</p> <p>I landskapstypen er det særlig bolig- og fritidshus som ligger eksponert. Siden boligbebyggelsen gjerne er konsentrert i tettsteder, vil slike boområder ofte framstå som forholdsvis enhetlige der de ligger ned mot sjøen. Eks er <i>Tvedestrand by</i>, <i>Sønedeled</i> og <i>Moen</i> tettsteder. På slike steder vil en stedstilpasset fortetting langs fjorden, ha liten innvirkning på dagens landskapsbilde. Fritidsbebyggelsen ligger derimot mer spredt, og et enkeltbygg kan ha vel så stor visuell fjerneffekt som flere godt samlede bygg til sammen. Dette gjør at i enkelte fjordpartier med tett fritidsbebyggelse, vil fjordsida (overfor 100 metersbeltet) kunne oppta flere nye bygninger og derved bare befeste et allerede etablert "hyttepreg". Enkelthytter i mer uberørt deler av fjorden, kan derimot lett oppfattes som "inngrep", fordi det her er uberørt natur, og ikke bebyggelse, som preger fjorden.</p> <p>Også jordbruksrelatert bebyggelse og arealer ligger ofte godt eksponert langs fjordene. De fleste steder er dette positive blikkfang, selv i mer uberørte fjorddeler. Flere av gårdene har røtter i eldre fiskebondebruk, en driftsform som i dag er avleggs. Selv om mange gårder er ute av drift, er de fleste tun godt vedlikeholdt og mange tunnære jorder er holdt åpne. Smågårdsmiljøene ligger ofte vakkert til i fjordlandskapet, og representerer derigjennom også en ressurs i reiselivs- og fritids-sammenheng. Det er viktig at slike miljøer fortsatt opprettholder en god avgrensning mot andre/nyere bygningsmiljøer, slik at opplevelsen av helheten i, og rundt kulturmiljøet består.</p> <p><i>Forvaltningsutfordringer</i>; begrensningsarealbruken i uberørte områder også ovenfor 100 metersbeltet. Fortett i allerede etablerte hyttefelt overfor 100 meters beltet. Bevar gamle fjordgårdsmiljøer og hold småformer i fjordløpet, som øyer og holmer, fri for bebyggelse og som etablerte fellesareal.</p>	

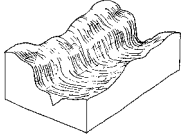

Bilde 35. Spredt langs Aust-Agders fjorder har små fjordgårder klort seg fast langs sjøkanten. Til tross for at mange ikke er i drift, blir den tunnære innmarka slått og bebyggelsen holdt i god stand. Både tun og jorder er blikkfang i fjordløpet. Fra *Løkketangen* i *Søndeledfjorden* (Risør).

Bilde 36. Landskapstypen har ca. 3 500 bygninger. Over halvparten er bolighus, og disse er ofte konsentrert i tettsteder innerst i en fjordbotn. Fordi veiene ofte går langs fjordene, finner man også bolighus langs veiene der de er i nærkontakt med sjøen. Bildet viser *Tvedestrand by*.

Landskapstyper langs kysten av Aust-Agder

	<p>LANDSKAPSTYPE T8 Brakkvannsdeltaer - i landskapsregion 01 Skagerrakkysten</p>	<p>BE- TYD- NING ***</p>
<p>LANDSKAPETS -HOVEDFORM * småkupert kolle- landskap * elv & våtmarker er gulv i landskapsrom</p> 	<p>Landskapstypen finnes bare et sted i Aust-Agder, nemlig ved utløpet av <i>Nidelven</i> sør-vest for <i>Arendal sentrum</i>. Beskrivelsen tar utgangspunkt i dette området.</p> <p>Overordna hovedform består av samme skrånende landoverflate som danner kystlinja lenger ut, men den ligger her vesentlig høyere enn havoverflaten. Her er det altså ikke lenger sjøen som danner ”gulv” i de små landskapsrommene, men elv og våtmarker. Gjennom årtusener er det gamle slettelandet slipt ned av breis og elv. Kun rester av slettelandet ses i dag ved de rundt 20 meter høye kollene som finnes spredt langs elveløp, og som omkranser området. Hovedformen er altså et lavt, små-kupert kollelandskap hvor elva over tid har dannet et markant løp. Leirjorda rundt oppstikkende koller gjør at man her kan si at skjærgården har gått på land.</p>	<p>**</p>
<p>LANDSKAPETS SMÅFORMER * elvebanker, elve- sletter, meandere og delta * svaberg, knauser</p> 	<p>Over tid danner en elv ulike små landformer. I type 8 <i>Brakkvannsdeltaer</i> fins flere; bl.a. elvebanker, meandere, elvesletter og delta. De mange oppstikkende knausene fra hovedformen danner også viktige småformer lokalt, bl.a. fordi de og begrenser elvas mulighet til å endre løp. Flere steder ser man derfor at elva i yttersving stanger mot koller og knauser, før den finner en vei rundt. Det flate terrenget gjør at elva renner rolig, og har her lagt opp elvebanker (tørrfall) langsetter løpet. Slike tørrfall fins særlig langs elvas innesvinger og bakevjer der farten er minst. Tørrfall, sumpareal og oppstikkende knauser utgjør dermed typens mest karaktersettende småformer. Lengst ut, der elv møter hav, legges grus og sand igjen i et delta. Ved <i>Nidelvens</i> utløp virker selve deltaoppbyggingen å være forholdsvis beskjeden.</p>	<p>***</p>
<p>FJORDER OG HAV * stilleflytende elv * meandreringer * deltaoppbygging</p> 	<p>En elv som renner ut i havet har en overgangssone mellom ferskvann og saltvann som kalles brakkvann. Svært ofte munner et brakkvannsdelta ut i en fjord. Det gjør ikke <i>Nidelva</i> som renner ut i den indre skjærgården (LT4). Som nevnt begrenser bergknauser elvas mulighet til her å grave seg nye løp, men de bidrar og til at elva forgreiner seg den siste ferden mot havet. Dette gir <i>Nidelva</i> tre hovedløp ut i havet, og hvor det vestre nederste løpet er splittet av flere holmer. Ulikt landskapstypene ellers, er dette en kystnær elvetype som forbinder innland og hav. Siden elva på sin ferd mot kysten renner forholdsvis rolig, kan man her ferdes med båt et godt stykke inn i landet. Det flate terrenget gjør at elva har meandret, dvs. at den har gravd i yttersvinger og bygd opp elvebanker i innersvinger der strømmen er betydelig mindre. Dette gir et svingete løp, noe som er typisk for en elv før den renner ut i havet.</p>	<p>***</p>
<p>VEGETASJON * rik våtmarkssump * kratt og kjerr * ulike typer edellauv- og furuskog rundt</p> 	<p>Et brakkvannsdelta får tilførsel av næring både fra land, elv og sjø. Dette gjør at det er særlig rike og produktive økosystemer her, og ulike typer våtmark er karakteristisk for landskapstypen. På elvebanker og mudderbunn ses ulike starr-, snelle-, siv- og takrøbelter tette vegetasjonssamfunn. Disse har stor botanisk og ornitologisk verdi, og fungerer som hekke-, oppvekst- og overvintringsområder for mange fuglearter. Både vegetasjonssamfunn og plantearter som finnes her er tilpasset vekslingen mellom ferskvanns- og saltvannspåvirkning, men også tidvis flom. På tørrholmer i våtmarksområdene vokser ofte bjørk, stedvis også flommarkskratt med pil og vier. Ellers består skogen av ulike typer frodig edellauvskog, mens skrinns furuskog preger de mange grunnlendte knauser og bergkoller som omkranser elva og avgrenser området.</p>	<p>***</p>
<p>JORDBRUKS- MARK * spredt dyrka marka * lite synlig langs elv * våtmarker er gamle kulturmarkstyper</p> 	<p>I slike mosaikklandskap er det lite rom for et storskala jordbruk, og dyrka marka fins kun spredt i lommer med hav- eller elveavsetninger. Jordbruk er altså en forholdsvis beskjeden landskapsfaktor langs elva. Stedvist skyldes det et høyt takrøbelte mellom elv og jorder, noe som påvirker jordenes synlighet. Tidligere ble våtmarker ofte brukt i jordbrukssammenheng, bl.a. ved slått og beite. Dette ga et langt mer åpent elvelandskap, hvor randsoner og jordbruksmark langs elva var mer tilgjengelig. I dag har denne type drift opphørt, og våtmarker og randsoner har fått ekspandere. I tillegg er enkelte jorder enten nedbygd eller tatt ut av drift. Sistnevnte gror raskt til med lauvtrær. Jordareal langs elv og sjø, og som fortsatt hevdes, skaper variasjon. Her kan randsoner og våtmarker evt. skjøttes for å øke synligheten til gårdsmiljøer langs elva.</p>	<p>- / *</p>

Bilde 37. I Aust-Agder danner *Nidelvas* utløp i den indre skjærgården, det eneste området i landskapstype 8 *Brakkvannsdelta*. På sin siste ferd mot havet danner elva et forgreina og rolig løp som av båtfolket hyppig nyttes til turer mellom skjærgård og innland. Fra *Moldal* (Arendal).

Bilde 38. I Norge er saltvannsdeltaene en svært truet naturtype, og menneskelige inngrep som bl.a. kanalisering og utretting av elveløp ødelegger deltaene. *Nidelvas delta* er imidlertid forholdsvis urørt, og små elveforbygninger og kanaler finnes kun i beskjeden målestokk. Fra *Gjervollsøya* (Arendal).

Landskapstyper langs kysten av Aust-Agder

<p>BEBYGGELSE OG TEKNISKE-ANLEGG</p> <ul style="list-style-type: none"> *forholdsvis urørt *420 boliger (= 70%) *110 fritidshus (18%) *camping og båtplass 	<p>Industrietablering og tettstedsutvikling preger i dag svært mange av våre deltaer. Det er ofte lite igjen av opprinnelig natur, og det som finnes intakt er gjerne sterkt oppstykket, ligger på lite attraktive arealer og er tett omgitt av intensiv og ofte forstyrrende arealbruk. Slik sett er <i>Nidelvas</i> delta fortsatt forholdsvis urørt, til tross for at det også her fins en del bebyggelse. Bolighus utgjør 70 % av dette (420 stk), men de fleste ligger i felt på <i>Tangen, Skarpnes, Natvik</i> eller <i>Flagerborg</i>. En del hus ligger også spredt på kollene som omgir elva og våtmarksområdene. Enkelte steder er bolighusa godt synlig der de ligger hevet over våtmarksarealene. Fritidshus utgjør 18 % av bebyggelsen (110 stk), og det aller meste ligger langsetter selve utløpet, dvs. med kort båtvei til LT4. Her er og noe industri, sjøtilknyttede bygninger og enkelte båthavner og campingplasser. Uten omfattende utfylling, er det meste av landskapstypens urørte arealer i dag uegnet som byggegrunn.</p>	<p>**</p>
<p>LANDSKAPSKARAKTER OG UTFORDRINGER</p> <ul style="list-style-type: none"> *elvedeltaene en truet naturtype i Norge *stort mangfold, viktige hekkeområder *ulike menneskelige inngrep er en trussel *Nidelvas delta er unik i Aust-Agder *meandring noe hindret av bergkoller og elveforbygninger *båndlagt som enten NLF- eller friområder *små landskapsrom *bolighus i øvre deler *hytter i nedre deler *hus på koller eller tett mot strandlinja er godt synlig *bakevjer kan ha algeoppblomstring *etterspørsel etter bynære båtplasser kan være en trussel mot våtmarkene i deltaet *verdi for båtliv også som innlandselv 	<p>I Norge er elvedeltaene en svært truet naturtype, både saltvanns- og ferskvannsdeltaene. Selv om deltaene dekker små areal totalt, inneholder de viktige og sjeldne naturtyper. Et elvedelta er også viktig for å opprettholde mangfoldet av dyrearter, spesielt fugl, over store områder. Elvedeltaer og lignende våtmarksområder har mange særegne plantesamfunn, og er særlig sårbare for inngrep. De påvirkes av endringer som skjer både på land, på sjøsiden og i vassdraget. Menneskelige inngrep ødelegger deltaene, og inngrep av størst negativ betydning for deltaene som egen naturtype er veibygging, utfyllinger, masseuttak, vassdragsreguleringer, forurensninger samt kanalisering og utretting av elveløpene. I Aust-Agder finnes det kun et større delta, og det er <i>Nidelvas</i> utløp i <i>Arendal skjærgården</i>.</p> <p><i>Nidelvas</i> delta er i stadig endring grunnet prosesser som flom, springflo og isgang. Fordi elva på sin siste ferd mot havet renner gjennom et til dels flatt terreng, har elva meandret. Resultatet ses som store elveslynger som bukter seg fram gjennom et ellers småkupert kollelandskap. Likevel er <i>Nidelvas</i> løp ikke så ”bevegelig”, fordi elvas mulighet til å grave nye løp til dels blir hindret av oppstikkende koller, men også av enkelte menneskeskapte elveforbygninger. Det gir et elveløp som er mye mer stabilt enn en elv som fritt meandrerer på ei slette inne i en fjordbotn.</p> <p>På flatene mellom de oppstikkende knausene finnes det mange steder større våtmarksområder. Vegetasjonen her er som oftest takrørsump, som både er høy, tett og ofte ganske uframkommelig. Det meste av våtmarkene langs <i>Nidelva</i> er derfor relativt uforstyrret av mennesker. I dag utgjør gradvise utfyllinger til bolig- eller industriformål den største trusselen mot deltaenes våtmarksarealer. Langs <i>Nidelvas</i> utløp er ikke dette særlig aktuelt, både pga. selve terrenget, men også fordi arealene langs elva enten er båndlagt som friområder eller NLF-områder.</p> <p>Selve elvedeltaet har stort mangfold, og <i>Nidelvas</i> elveløp har en rekke mindre landskapsrom som avgrenses av bergknauer, randvegetasjon og høyvokst skog. Av bebyggelse dominerer bolighus i øvre deler av området, og det meste er samlet i boligfelt. Endel bolighus ligger noe spredt, og av disse er særlig de som ligger på toppen av grunnlendte koller svært synlige. Fritidshus er lokalisert til de nedre deler av utløpet, dvs. med kort vei til sjø og skjærgård. Også enkelte hytter ligger eksponert langs elva, men de fleste er godt tilbaketrukket fra elva.</p> <p>På grunn av elvas meandring, finnes det flere steder rolige bakevjer lunt omkranset av høyvokst takrørsump. I slike bakevjer kan brakkvannet om sommeren bli full av slimet grønske fra algeoppblomstringen. Ved <i>Flagerborg</i> fins en større båthavn i en slik bakevje, noe som viser at deltaet også er godt egnet til en slik type arealbruk. En evt. framtidig utbygging av båthavner, som følge av stadig større pågang etter bynære båtplasser, nevnes som en mulig trussel mot deltaets våtmarker og landskapskarakter.</p> <p>På mange måter er dette et paradoks fordi det i friluftssammenheng nettopp er fra båt man best opplever våtmarksnaturen langs brakkvannsdeltaet. Den korte veien fra en svært opplevelsesrik skjærgård til en lun og farbar innlandselv, gjør at det er mer av <i>Nidelva</i> enn bare deltaet som har verdi i rekreasjon- og friluftssammenheng. Likevel ligger som oftest turmålet nedstrøms, fordi mange har båtplass lenger opp langs elva. <i>Nidelva</i> er altså også en ferdselskorridor til skjærgården for bosettingsområder lenger opp langs elva. Så lenge båtrafikken skjer på elveløpet, har den trolig liten forstyrrende effekt på dagens fugleliv i deltaet.</p> <p>Forvaltningsutfordringer; verne om våtmarksarealene rundt elva, unngå unødvendige utfyllinger, bebyggelse eller anlegg av båtplasser som negativt endrer deltaets landskapskarakter.</p>	

Bilde 39. I tillegg til elva, er det særlig våtmarksvegetasjonen som karakteriserer elvedeltaene. Her finnes ofte et yrende dyre- og fugleliv som, til tross for omkringliggende bebyggelse, får ligge uforstyrret av mennesker. Sumpmark gjør arealene lite egnet til ferdsel. Fra *Vippa* (Arendal).

Bilde 40. Et brakkevannsdelta har ofte rolige bakevjer med stillestående vann. Slike steder egner seg godt som småbåthavner, særlig om etterspørselen etter båtplass er stor. For å unngå en grad-vis utbygging av deltaet til slike formål bør det underlegges et særskilt vern. Fra *Natvik* (Arendal).

4. Kort oppsummering – skisse til videre arbeid

Inndeling og beskrivelsen av de åtte landskapstypene har gitt en regional oversikt over *hvilke* kysttyper som finnes i fylket, samt en kort redegjørelse for hvilke arealbruksmessige problemstillinger som preger de enkelte landskapstypene. Selv om inndelingen er forholdsvis grov, og beskrivelsene er en forenkling av virkeligheten, så vil de åtte landskapstypene likevel fungere som en referanseramme for det videre arbeidet med fylkesdelplan for kysten. Selvsagt er det grunnlag for å diskutere hvorvidt enkeltområder er blitt plassert i riktig landskapstype, eller om grensene er riktige, men det er ikke det essensielle her. Formålet med både landskapstypebeskrivelsene og illustrasjonsbildene er først og fremst å skape en referanseforståelse av kystlandskapets mangfold.

Dersom man operasjonaliserer disse åtte beskrivelsene til en teoretisk ”rettesnor”, vil man også kunne arbeide med de lokale kystlandskapene ut i fra et felles landskapsfaglig perspektiv. Beskrivelsene har altså som hovedmål å bidra til en felles kunnskapsplattform om variasjonen i Aust-Agders kystlandskap. Sier noen ”*Blindleia*” vet man at man snakker om et område i *LT4 Indre øy-, holme- og skjærgårdslandskap*, og nevnes ”*Tromøysundet*” så bør assosiasjoner om *LT5 Småffjord- og storsundlandskap* dukke opp.

Med utgangspunkt i en slik felles landskapsforståelse, er det å håpe at man både lokalt og regionalt kan videreutvikle kunnskapen om de enkelte landskapstypene. Dette kan selvsagt gjøres på ulike måter, men å videreføre analysearbeidet gjennom tolking av flere temalag fra f.eks Kystsonenbasen, synes naturlig som et første skritt.

I dette prosjektet har NIJOS brukt data fra Statens Kartverk sitt *Eiendomsregister*, for å se på fordelingen av bygningene i ulike landskapstyper. Dette er gjort på en enkel måte, bl.a. gjennom tabeller, fordelingsdiagram og plottkart som viser hvor hver enkelt bygning ligger. Kobler man et slikt grunnlagsmateriale mot f.eks naturbaser, fornminneregister eller kommuneplanenes arealdel vil kunnskaper om verdier og trusler i både landskapstyper og landskapsområdene øke.

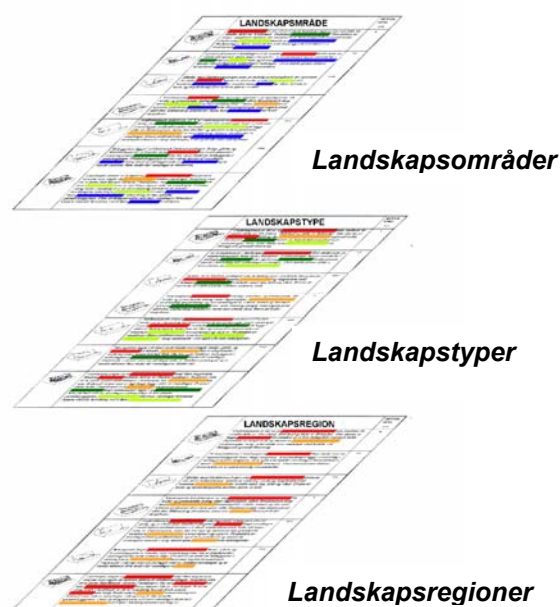
Hvordan bruke landskapstypebeskrivelsene

På samme måte som *inndelingen* i kartleggingsmetoden er hierarkisk oppbygd, har NIJOS utviklet et konsept for en ”hierarkisk” *tekstlig* referanseramme for landskapsbeskrivelser. Fig. 7 forsøker å vise hvordan;

Den røde ”teksten” i nederste skisse, *landskapsregion*, skildrer hva som er ”likt” for de ulike landskapskomponentene i en bestemt region, mens orange ”tekst” beskriver noen sentrale landskapsfenomen som *bare* fins i *enkelte* av landskapsregionens underregioner, f.eks. forekomst av elvedeltaer i *noen* av region *1 Skagerrakkystens* underregioner.

I den midtre skissen, *landskapstype*, ser man igjen den røde ”teksten”, noe som viser at landskapstypen har flere hovedkaraktertrekk nevnt i regionsbeskrivelsen. Den orange ”teksten” viser at landskapstypen også har de mer atypiske landskapselementer som regionsbeskrivelsen nevner.

Den øverste skissen, *landskapsområde*, har ”tekstfarge” fra både landskapsregion- og landskapstypebeskrivelsene. Dette viser at området preges av flere sentrale karaktertrekk fra både landskaps-

FIGUR 7.

Den grønne ”teksten” utdyper ytterligere de landskapsvariasjoner som finnes *innenfor* den enkelte landskapstype.

Landskapstyper langs kysten av Aust-Agder

regionen og landskapstypen. Landskapsområdet kan dermed sies å være representativ for landskapsregionen.

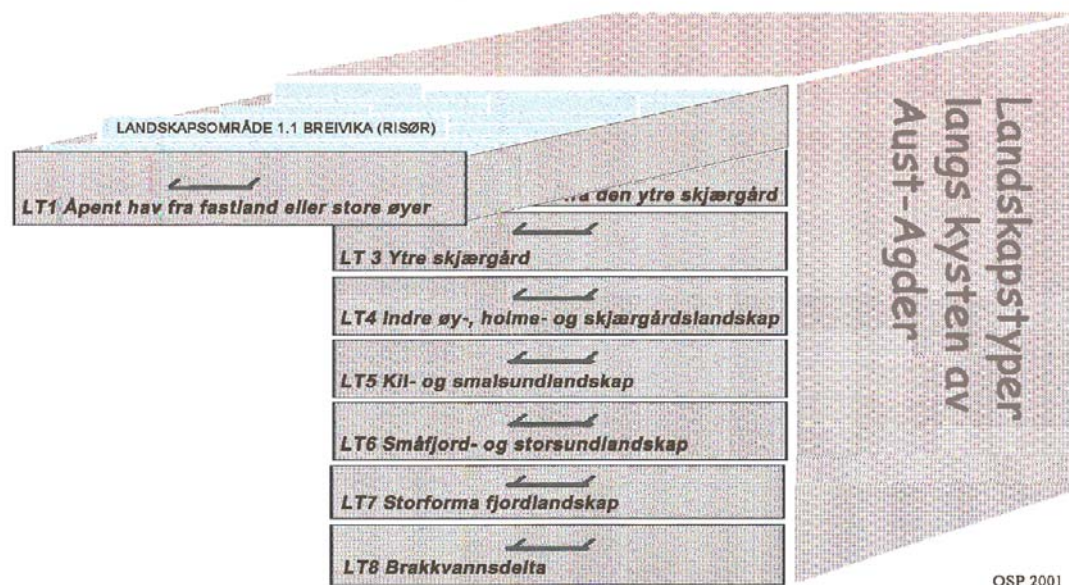
Formålet med et slikt tekstlig referansesystem er at man i større grad skal kunne se, og gjenkjenne, de fylkesregionale og nasjonale landskapskvalitetene i et lokalt landskap. På denne måten vil man også lettere kunne vurdere sentrale landskapskriterier som f.eks *sjeldenhet* og *representativitet*.

I presentasjonen av de åtte landskapstypene i Aust-Agder var det særlig en landskapstype som skilte seg ut, nemlig *LT8 Brakkvannsdelta*. Dette er en landskapstype som ikke vil bli nevnt i en tekstlig beskrivelse av landskapsregionen, fordi den ikke er vanlig. Vurdert på landskapsområdenivå, mot landskapstypebeskrivelsen vil man imidlertid raskt ane at dette er en uvanlig landskapstype, fordi den kun er representert med et landskapsområde i Aust-Agder. Figur 4 (side 9) viser da også at den kun utgjør 1 % av det totale kystarealet i fylket. Nidelvas utløp må dermed kunne sies å være et regionalt sjeldent landskap.

I arbeidet med kystsonen er det viktig at man bruker landskapstypebeskrivelsene som et referanses grunnlag til videre analyse og planarbeid på landskapsområdenivå. Dersom man også ønsker å utføre en klassifisering av strandsonen i A-B-C områder, for å angi områdenes betydning i forhold til vern/utbygging, vil det også være hensiktsmessig å gjøre en kartlegging av de ulike strandtypenes egnethet for ulike typer arealbruk.

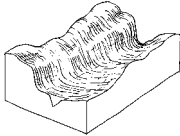

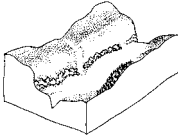
Figur 8 illustrerer hvordan landskapstypeinndelingen er tenkt bruk. Dersom man kartlegger og klassifiserer data fra like områder, vil man også kunne sammenligne dem ut fra deres betydning i forhold til vern/utbygging. Poenget med en slik systematisk områdetilnærming er at man dermed unngår å sammenligne helt ulike områder, f. eks uthavna Brekkestø og Arendal sentrum.

På de neste sidene vil vi gi en kort beskrivelse av landskapsområde 7.1 *Nordfjorden*. Ved å sammenligne beskrivelsen her med både landskapstype- og landskapsregionbeskrivelsen, vil man se at dette landskapsområdet er svært typisk for landskapstypen, men også representativ for regionen.

Figuren 8 illustrerer hvordan en inndeling i landskapstyper er et grunnlag for videre klassifisering av kystlandskap. Ved å samle like områder i samme landskapstype, kan man bedre sammenligne deres respektive kvaliteter. Det gir et grunnlag for å en riktig forvaltning på riktig sted.

	LANDSKAPSOMRÅDE 7.1 NORDFJORDEN - landskapstype 7 <i>Storforma fjordlandskap</i> i landskapsregion 1 <i>Skagerrakkysten</i>	BE- TYD- NING ***
<p>LANDSKAPETS-HOVEDFORM</p> <ul style="list-style-type: none"> * øst-vest orientering * homogen sørside * flikete nordside 	<p>Nordfjorden er Aust-Agders mest markante fjord, med en tydelig trauforn. Fjordsidene her er jevnt over 100 meter høye. Helningen varierer, men som oftest er fjordsidene bratte. Dette påvirker også tilkomsten til fjorden, og kun et fåtall steder har ankomst ned til strandlinja. Selve fjordløpet har klar øst-vestlig orientering, og enkelte steder er U-dalsprofilen svært tydelig. Mest markant er <i>Barmens</i> nordvendte fjordside, med form som en avlang, bratt og høyreist fjordli. <i>Barmen</i> ligger som en storøy med platåpreg på toppen, noe som gir fjorden en nokså rolig horisontlinje i sør. Den nordre siden av fjordløpet har derimot et langt mer flikete preg, noe som gir en tagget horisontlinje. Her finnes også flere små og mellomstore hakk i selve fjordsiden, noe som skaper variasjon i form av mindre avskjerma landskapsrom i fjordløpet.</p>	***
<p>LANDSKAPETS SMÅFORMER</p> <ul style="list-style-type: none"> * flere mindre landskapsrom * brattkyst vanlig, variert strandlinje langs nordsida * få holmer og skjær 	<p><i>Barmens</i> fjordside er ensartet, og fjordlia ender helst som brattkyst ned i fjorden. Her finnes kun et fåtall mindre utstikkende odder eller nes, bl.a. ved <i>Revodden</i>, <i>Øymo</i> og <i>Øystranda</i>. Med unntak av to steder finnes det ikke holmer/skjær langs søndre fjordside. Langs den nordre og langt mer flikete fjordsida, er variasjonen større. Her danner flere hakk i selve fjordsiden mindre landskapsrom, bl.a. ved <i>Trulsvik</i>, <i>Kjødvik</i>, <i>Sevikkilen</i>, <i>Håvika</i>, <i>Narvikbukta</i>, <i>Stamsøkilen</i>, <i>Rundsag</i> samt i det mer flikete og smale fjordløpet inn mot <i>Søndeled</i>. Den nordre fjordsida har også en mer variert strandlinje. Brattkyst er vanligst, men veksler ofte med klippe- og stedvis svabergkyst. Sand- og grusstrender er mer sjeldne, men kan forekomme som små private badeplasser. Langsetter den nordre fjordsida finnes også et fåtall holmer og skjær, bl.a. <i>Flåthellholmen</i>, <i>Ramskjær</i>, <i>Håvikskjær</i> og <i>Stamsøholmen</i>. <i>Øya Frøyne</i> er et svært sentralt element i selve fjordløpet og fungerer bl.a. som områdedeler mot landskapsområde <i>Sørfjorden</i> i sør.</p>	**
<p>FJORDER OG HAV</p> <ul style="list-style-type: none"> * Gulv i et overordnet landskapsrom * Ferdskorridor mot åpent hav * Lune bukter, kiler og nes 	<p>Selve <i>Nordfjorden</i> er en ganske grunn fjord, selv om dybden naturlig øker fra fjordbotnen og utover. Ved fjordmunningen, nord for <i>Risør</i>, er det ca. 120 meter dypt. Her fins og enkelte terskler underveis, noe som ses av de få oppstikkende holmer og skjær. I det overordna landskapsrommet er <i>Nordfjorden</i> et mektig gulv. Innunder <i>Barmens</i> bratte fjordside er strandlinja nokså homogen, men på motsatt side gir en flikete fjordside en mer variert vannkontur. Her danner ulike eid, odder og nes små rom i form av bukter, kiler og vik. Inne i disse små vannformene bidrar sjøflata til utsyn over landskapet rundt. Særlig tydelig er det i <i>Norvikbukta</i>, hvor <i>Tjuveidet</i> gir en lun avgrensning av bukta innenfor (bilde 43). Det samme ses også i den avskjerma <i>Breibukta</i>, og delvis i bukta ved <i>Rundsag</i>. Også innover mot <i>Søndeled</i> gir et til dels smalt fjordløp, mellom utstikkende og flikete strandflater, en nær kontakt med landarealene rundt.</p>	***
<p>VEGETASJON</p> <ul style="list-style-type: none"> * Sørvendte edellauvkoger * Nordvendte barskoger * Enkelte lauvingstrær 	<p>Det øst-vestlige fjordløpet bidrar til stor forskjell på de to fjordsidenes vegetasjon, både med tanke på artsmangfold og visuelt inntrykk. I sør står <i>Barmens</i> skyggelagte fjordli som en mørk, ruvende vegg langsetter fjorden. Her dominerer barskog, selv om innslag av lauvtrær, særlig bjørk, stedvis gir skogen et blandingskogs preg. På god bonitet, helst i nedre deler av lia, står granskogen høy og rank. Barblandingskog (furu og gran) og mer skrinn furuskog er mer vanlig mot toppen. På den solrike siden er skogsbildet mer variert. Her er lauvtreinnslaget høyt, og enkelte steder ses rene bestand med edellauvskog eller eikeskog. De mange og store, nakne bergflatene er et karaktertrekk. I tilknytning til det grunnlendte jorddekket som ofte finnes her, er skrinn furuskog stedvis svært dominerende, særlig nede på selve brattkysten, på koller og åsdrag. Også større areal med eike- eller eikerkjerr finnes. Spredt i den varme fjordlia, eller på <i>Frøyne</i> finnes også enkelte eldre kulturbetingede lauvingstrær.</p>	***
<p>JORDBRUKSMARK</p> <ul style="list-style-type: none"> * fiskebondebruk * jb.mark = blikkfang 	<p>De gamle fiskebondebruka langs fjorden hadde gjerne noen få mål dyrka mark delt opp i mange små teiger, dels nede ved sjøen, dels innover mellom bergrabbene. Selv om de fleste bruk nå er ute av drift, blir noe av den tunnære jorda fortsatt holdt åpen. Dette gjør at enkelte jorder er blikkfang langs fjorden, særlig når de ligger i svakt hellende terreng,</p>	**

Bilde 41. *Nordfjorden* er Aust-Agders mest markante fjord, med tydelig trauforn. Fjordsidene er jevnt over 100 meter høye. Helningen varierer, men som oftest er fjordliene bratte. Mens den søndre fjordlia har en mer markant rettlinja form, er den solfylte nordsida langt mer variert.

Bilde 42. I *Nordfjorden* er det få holmer og skjær i selve hovedløpet. Dette er småformer i fjordlandskap av stor verdi for både planter, dyr og *båtfolk*. Når to av *Nordfjordens* få holmer er ”bebygd”, så avskjæres alle muligheter for evt. flerbruk. Bildet viser den urørte *Stamsøholmen*.

<p>* <i>Frøyna</i> = øybruk med regional kulturlandskaps verdi</p> 	<p>som f. eks ved <i>Rørvik</i>, <i>Trulsvik</i>, <i>Øymoen</i> og <i>Narvik</i>. På de fleste gamle fjordgårdene ses kulturminner som steingjerder, rydningsrøyser og oppbygde kjerreveier. Rester etter beiter, hagemark og lauvingstrær finnes også i den solrike lia. Her finnes også gårder med mer sammenhengende jord, bl.a. på <i>Frøyna</i>. Vendt inn mot <i>Frøynsundet</i> og fastlandet ligger denne øya med åpne enger omkranset av barskog. Her ligger to godt bevarte gårdsanlegg med stor og velholdt bygningsmasse og bryggemiljø ut mot <i>Frøynsundet</i>. <i>Frøyna</i> har regional kulturlandskapsverdi.</p>	
<p>BEBYGGELSE OG TEKNISKE-ANLEGG</p> <ul style="list-style-type: none"> * ca. 575 bygninger * 49 % bolighus * 29 % fritidshus * 9 % landbruksbygg * uheldig hytteplassering på holmer 	<p>Både bygningstyper og fordelingen langs <i>Nordfjorden</i> har nærmest samme fordeling som snittet for landskapstypen. Bolighus utgjør 49 % av bygningene (ca. 280), og det meste ligger i <i>Søndeled</i>. I tillegg finnes to mindre strandsteder, <i>Sevik</i> og <i>Rundsag</i>, som begge ligger langs riksvei 351. De fleste spredte bolighus ligger tilbaketrukket fra sjøen, og er ikke synlig fra fjorden. Fritidshus utgjør 29 %, men bare to hyttefelt; sørøst for <i>Rotvik</i> og østsiden av <i>Sevikkilen</i>. Ellers er fritidshusa spredt, ofte overfor brattkysten og noe tilbaketrukket i furuskog. Enkelte hytter er godt synlige, særlig de som ligger på fjordløpets få holmer. Kun få veier fører ned til fjorden, og landingsplasser for båter er kun konsentrert til noen få steder, bl.a. ved <i>Kjødvik</i> brygge. Øvrige brygger ligger mer beskjedent tilknyttet gamle bruk eller også samlet i egnede havner. Den søndre fjordsida er nærmest helt fri for hytter, og framstår som et naturområde. Ved <i>Frøyna</i> nevnes steinbruddet spesielt, særlig fordi støyen herfra bærer godt utover deler av fjorden.</p>	**
<p>LANDSKAPSKARAKTER OG UTFORDRINGER</p> <ul style="list-style-type: none"> * søndre fjordside har et urørt naturpreg * varmekjær edellauvskog finnes * flere gamle fiskebondebruk er verdifulle kulturmiljøer og estetiske blikkfang * fritidsbebyggelsen i fjordsiden; for det meste godt terrengtillpasset, men noen ligger for eksponert til mot fjorden * uheldig hyttebebyggelse på enkelte holmer. Beslaglegger areal det er lite av * øygardsbruka på <i>Frøyna</i> har regional kulturlandskapsverdi 	<p><i>Nordfjorden</i> er en forholdsvis ensartet fjord, særlig ytre halvdel. Den store, bratte og nordvendte fjordsiden til <i>Barmen</i> bidrar til det. Både beliggenhet i skyggen og terrengforholdene har gjort at <i>Barmen</i> framstår som et nærmest urørt naturområde. Med noen få unntak fins det nesten ikke fritidsbebyggelse, og her er kun en gård nemlig <i>Øymoen</i>. Den ligger vakkert til på eneste tangen på sørsiden der deler av jorda ligger lenge i sola. Helheten i dette gårdsmiljøet er godt bevart.</p> <p>Den nordre fjordsiden er mer variert, både når det gjelder småformer, vegetasjon, jordbruksmark og bebyggelse. En mer uryddig fjordside, med søkk og botner, gir her en flikete strandlinje med bl.a. lune kiler, vik og bukter. Den høye varmeinnstrålingen gir et gunstig klima hvor de bratte bergveggene bidrar til lokal drivhuseffekt. Dette ses av en varmekjær edellauvskog, og der jorda har vært god nok, er det anlagt små gårder. Kombinasjonen av naturlige havner og dyrkingsjord har altså gitt flere idylliske gårdsmiljøer, bl.a. de tre <i>Trulsvik</i> gårdene, <i>Sevik</i>, og <i>Narvik</i>. Sistnevnte har for øvrig en fantastisk havn og en steil fjellvegg som gir gården en sterk romlig avgrensning. Samtlige av disse gårdene anses som verdifulle, både som historiefortellere og som blikkfang langs fjorden. En ny og ikke-stiltilpasset bebyggelse anses å være største trussel her.</p> <p>Det mest særegne landskapsavsnittet i <i>Nordfjorden</i> anses å være <i>Frøyna</i>. De to gamle gårdene representerer her et av Aust-Agders mest intakte og veldrevne øygardsbruk. Det er kombinasjon av bygningsmasse, bryggemiljø, innmark, skog, kulturminner som steingjerder, driftsveier og lauvingstrær, som her gir en samlet helhet. <i>Frøyna</i> har regional kulturlandskapsverdi.</p> <p>Sammenligner man nyere fritidsbebyggelse og de gamle fiskebondebruka ser man at de har helt andre krav til beliggenhet. Der gårdsmiljøene ligger nennsomt og hensiktsmessig til i landskapet, kan den <i>synlige</i> fritidsbebyggelsen langs fjorden stedvis ligge mer uvørent til i terrenget. Ofte ses hytter like overfor brattkysten på temmelig skrinne og værutsatte steder. Dette gjør dem eksponert for vær og vind, men også for folk som ferdes på fjorden. De fleste hyttene ligger likevel godt tilbaketrukket i skogen. Da selve fjordlia, på grunn av sin bratthet, likevel ikke er særlig egnet for ferdsel/friluftsliv anses ikke fritidsbebyggelsen å være spesielt problematisk her. Dersom man tar et overordnet hensyn til landskapets evne til å kamuflere bebyggelse, vil trolig <i>Nordfjordens</i> nordside kunne gi grunn til flere mindre hytter. Unngå silhuettvirkning er viktig her.</p> <p>Større innvirkning har de to hyttene som ligger på to av fjordløpets fåtallige holmer og skjær. Dette er småformer som i et fjordlandskap har stor verdi for både planter, dyr og <i>båtfolk</i>. Når en slik utbygging skjer på så små holmer, da avskjæres også alle muligheter for evt. annen flerbruk. I <i>Nordfjorden</i> er disse småformene en knapphetsressurs av betydning for flere brukergrupper.</p> <p>Forvaltningsutfordringer; bevare gamle fjordgårder og øygardsbruk, tilrettelegge for ferdsel på holmer og i solvendte lune vik, dempe hyttebebyggelsens visuelle framtrøden.</p>	

Bilde 43. I Nordfjorden byr den flikete og solvendte fjordsida på mange små idyller. En rekke mindre bukter, viker og kiler danner små lune landskapsrom innenfor fjordformen. Et av de mest idylliske stedene er Narvikbukta, hvor Tjuveidet sørger for en lun og vakker innramming.

Bilde 44. Langs Nordfjordens flikete solside fins flere idylliske, men ofte nedlagte fjordgårder. En av dem er Trulsvik som ligger fint til innunder Trulsviknuten, og som er et naturlig blikkfang i fjorden. Dessverre bryter en noe uheldig plassert hytte med brukets øvrige bebyggelse.

Bilde 45. Også i *Nordfjorden* fins det en del fritidshus. Dessverre ligger den *synlige* bebyggelsen ofte uvørent til på brattkystens skrinne og værutsatte steder. Dette gjør dem eksponert for vær og vind, men også for folk som ferdes på fjorden. De fleste ligger likevel godt tilbaketrukket i skogen.

Bilde 46. Et særegent område i *Nordfjorden* er *Frøyna*. De to gårdene her representerer et av Aust-Agders mest intakte og veldrevne øygardsbruk, og har også en regional kulturlandskapsverdi. Det er kombinasjon av bygninger, innmark og kulturminner som her gir en sjeldent godt bevart helhet.

Bilde 47. Til tross for at *Nordfjorden* kanskje kan oppleves som forholdsvis rettlinja, så byr den også på enkelte lune gjemmer med høy opplevelsesfaktor. De mange bukter og kiler inn i den nordre fjordsida er eksempler på det. Bildet viser den lille kilen ved *Rundsag*.

Bilde 48. Som for alle andre steder så er tempoet man ferder gjennom et landskap avgjørende for de synsinntrykk og opplevelsene man sitter igjen med. *Nordfjorden* er en fjord som mange trolig haster gjennom. Men, også her er det mange sårbare miljøer som det er verdt å ta vare på.

Referanser og støttelitteratur

Aust-Agder fylkeskommune. 1999.

"Kystsonesprosjektet i Aust-Agder." Utgitt av Aust-Agder fylkeskommune, Arendal kommune, Grimstad kommune, Lillesand kommune, Risør kommune og Tvedestrand kommune. 55 s.

Balle, O., Hofsten, J., Nordahl, O. & Rekdal, Y. 1988.

"Vegetasjonskart Lyngdal 1411 II/Lindesnes 1410 IV. M 1: 50 000." Norsk institutt for jord- og skogkartlegging, Ås.

Blomquist, Synne & Puschmann, Oskar. 1993.

"Jordbrukets kulturlandskap i Telemark. 17 verdifulle områder." Arb.rapp. 4/93. Telemarksforskning, Bø. 60 s. + vedl.

Bruun, Magne. 1983.

"Vurdering av landskapskvalitet. Utkast til arbeidsopplegg." Institutt for landskapsarkitektur, Ås-NLH. Upubl. 28 s.

Børretzen, Odd. 1973.

"Fra Jomfruland til Lindesnes. Guide for båtferie." Gyldendal Norsk Forlag A/S, 123 s.

Direktoratet for Naturforvaltning. 1993.

"Nasjonal registrering av verdifulle kulturlandskap. Del II. Håndbok for feltregistrering – viktige vegetasjonstyper i kulturlandskapet, Agde." Utgitt av Direktoratet for Naturforvaltning for "Det sentrale utvalget for nasjonal registrering av verdifulle kulturlandskap". Trondheim. 32 s.

Elgersma, Anne. 1996.

"Landskapsregioner i Norge – med underregioninndeling. Kartmålestokk 1 : 2 mill." Norsk institutt for jord- og skogkartlegging, Ås.

Elgersma, Anne & Asheim, Vidar. 1998.

"Landskapsregioner i Norge – landskapsbeskrivelser." Rapport 2/98. Norsk institutt for jord- og skogkartlegging, Ås. 61 s.

Eriksen, Jan Erik & Puschmann, Oskar. 1994.

"Nasjonal registrering av verdifulle kulturlandskap i Aust-Agder." Arbeidsrapport 4/94. Telemarksforskning, Bø. 35 s.

Forest Service, U.S. Department of Agriculture. 1974.

"Chapter 1: The Visual management System." Agriculture Handbook Number 462. National Forest Landscape Management Volume 2. Washington D.C. 47 s. (kopi)

Forest Service, U.S. Department of Agriculture. 1996.

"Landscape Aesthetics. A Handbook for Scenery Management." Agriculture Handbook Number 701. Washington D.C. xx s. (original i perm)

Fylkesmannen i Aust-Agder, 1994.

"Forvaltningsplan for kulturlandskap på Ågerøya, Skauerøya, Auseøya og Malloyene." Utgitt av Fylkesmannens miljøvernavdeling og landbruksavdeling i Aust-Agder, og Lillesand og Grimstad kommuner. 83 s.

Fylkesmannen i Vestfold, 1996.

"Arealprosjektet i Vestfold – Sluttrapport. Arealklassifisering og dataformidling." Fylkesmannen i Vestfold. 65 s.

Hompland, Andreas. 1993.

"Agder og Rogaland - sett fra lufta." Hjemmets Bokforlag. 160 s.

Johannesen, Arve. 1987.

"Fra svenskegrensa til Lindesnes." Ernst G. Mortensens Forlag, Oslo. 480 s.

Kamfjord, Georg, Hanne Lykkja og Oskar Puschmann. 1997

"Landskapet og reiselivsproduktet." Rapport 4/97. Norsk institutt for jord- og skogkartlegging, Ås. 85 s.

Klemsdal, Tormod. 1993.

"*Temahefte landformer.*" Geografisk institutt, Universitetet i Oslo. 49 s. Upubl.

Klemsdal, Tormod. 1999.

"*Kystlandskapets landformer og naturmiljø i Norge.*" Ressurs- og miljøgeografi. Serie B, fagnotat nr 11. Geografisk institutt, Universitetet i Oslo. 33 s.

Kristiansen, Alv (red.). 1977.

"*Bygd og by i Norge. Agder.*" Gyldendal norsk forlag A/S, Oslo. 509 s.

Moum, Hege Saxebøl. 1998

"*Landskapskartlegging på Hadseløya. Landskapskartlegging med evaluering av opplevelsesmuligheter og vurdering av landskapets evne til å absorbere inngrep.*" Rapport 6/98. Norsk institutt for jord- og skogkartlegging, Ås. 80 s.

Nordisk Ministerråd, 1997.

"*Natur- og kulturlandskapet i arealplanleggingen. 1 Regioninndeling av landskap*" Miljørapport: 3.

Puschmann, Oskar. 1992.

"*Nasjonal registrering av verdifulle kulturlandskap i Aust-Agder. Felt- og registreringsrapport.*" Arbeidsrapport 11/92. Telemarksforskning, Bø. 27 s. + vedlegg.

Puschmann, Oskar. 1994.

"*Fiskerbondens kulturlandskap. Utvalgte områder i Grenlandsfjorden.*" Rapp.11/94. Telemarksforskning, Bø. 50 s.

Puschmann, Oskar. 1996.

"*Nasjonal registrering av verdifulle kulturlandskap i Aust-Agder.*" Rapport nr 18/96. Norsk institutt for jord- og skogkartlegging, Ås. 71 s.

Puschmann, Oskar. 1998.

"*Nasjonalt referansesystem for landskap. Bruk av ulike kilder som grunnlag for beskrivelser av underregioner.*" Rapport nr 12/98. Norsk institutt for jord- og skogkartlegging, Ås. 20 s. + vedlegg.

Riiber, K. & Bergstrøm, B. 1990.

"*Aust-Agder fylke. Kwartærgeologisk kart, M 1: 250 000.*" Norges geologiske undersøkelse, Oslo.

Scott, Gabriel & Varen, Olav. 1983.

"Sørlandet" s. 69-100 i Evensberget, Snorre (red.), "*Norge vårt land – Tusen fjorder og tusen fjell. Kystlandet i Sør-Norge.*" Gyldendal norsk forlag, Oslo.

Senje, Sigurd. 1976.

"*Skjærgårdsparken – og miljøet omkring.*" Gyldendal Norsk Forlag A/S. 191 s.

Statens kartverk, 1993.

"M711 kart, M 1: 50 000; "*Lillesand 1511 I, Høvåg 1511 II, Tromøy 1611 I, Arendal 1611 IV, Gjerstad 1612 I, Tvedestrand 1612 II, Risør 1712 III og Kragerø 1712 IV.*" Statens kartverk. landkartdivisjonen.

Statens kartverk.

"*Eiendomsregisteret.*

Statens kartverk Aust-Agder, 1997.

"*Planstatus Aust-Agders kystzone. Gjeldende kommuneplaner, kommuneplanens arealdel, M 1: 50000.*" Kartet viser politisk vedtatt arealbruk i kystkommunene Lillesand, Grimstad, Arendal, Tvedestrand og Risør. Utgitt av Statens Kartverk, Aust-Agder & Asplan Viak Sør.

Antall bygninger i hver enkelt bygningssklasse per landskapstype

Bygningstype / LT	Bolighus	Fritidshus	Industri	Landbruk	Kontor- & forretningsbygg	Off. & priv. tjenesteyting	Hotell og restaurant	Sjøtilknyttede bygninger	Andre bygninger	Bygninger tot. pr. LT
LT 1	32	292	0	2	0	1	3	11	9	350
LT 2	3	50	0	0	0	6	1	0	0	60
LT 3	150	552	3	6	0	10	4	34	25	784
LT 4	3 112	3 469	69	146	43	80	97	268	132	7 416
LT 5	1 884	1 214	17	70	12	11	22	173	168	3 571
LT 6	10 254	1 038	216	184	310	86	96	341	485	13 010
LT 7	1 901	1 002	80	232	25	42	98	144	0	3 524
LT 8	417	109	2	5	3	0	17	13	38	604
Sum	17 753	7 726	387	645	393	236	338	984	857	29 319

ORDLISTE^{1 & 2}

alde; stor havbølge, dønning (norr. *alda*). *Aldedal* = bølgedal.

blokkstrand; består av store blokker som dominerer stranda. Mellom blokkene ligger stein og finkornet materiale. Blokkene og steinene er restprodukter som havets stormbølger har vasket nesten fri for finmateriale, sand og leire. Blokkstranden er utformet enten foran en moreneklint eller i en ujevn, svakt bølgende flate med bunnmorene som heller svakt ut i sjøen.

brakkvannsdelta; brakkvann = blanding av ferskvann og saltvann. Delta = et sted der en elv renner ut i roligere vann og hvor småpartikler elva fører med seg blir avsatt. Et brakkvannsdelta er dermed et sted der en elv renner ut i havet.

brattkyst; bratt bergstrand, formet av fjellflater som faller steilt ned i sjøen eller som vertikale vegger som møter havet. Fjelloverflaten er preget av breens polering/plukking. Utformingen av en bratt bergstrand er ofte styrt av strukturen i berggrunnen.

bukt; bred innskjæring av sjø inn i land; motsetning av vik.

båe; (gno. *boði*, egentlig "en som forkynner, varsler") undersjøisk fjellknaus (eller steinet grunne) av liten utstrekning, som sjøen bryter på. ("*Det stiger et lys, - den bleke nåe, ved en eller anden ukjent båe*" = Arnulf Øverland.) Jmf. skvalpeskjær.

fjord; a) større (lang, smal, ofte forgrenet) innskjæring i havet, i regelen omgitt av fjellsider (særlig om innskjæringer som er alm. i Norge). Se *fjordkyst* for nærmere beskrivelse.

b) På Østlandet lang smal innsjø eller del av innsjø (som ligner en fjord i betydning a).

fjordbotn; innerst i fjorden. Den innerste ende av en fjord.

fjordbunn; grunn under vannet i en fjord.

fjordbygd; en bygd omkring en fjord.

fjordgap; ytterste brede del av en fjord, = fjordmunning

fjordmunning; ytterste brede del av en fjord, ofte i møtet mot åpent hav.

fjordrenne; del av fjord så smal som en renne.

fjordside; en fjord er en mer eller mindre bred arm av havet som strekker seg inn i landet, noen steder begrenset av bratte, markerte fjordsider, andre steder av en slakere skråning ned mot fjorden. Fjordsidene har en mer eller mindre markert overgang mot landformene omkring.

fjärdkyst; En fjärd (svensk) er en langstrakt vannflate mellom lavt land. Vannflaten går som en kile inn mellom landformer med lite relieff. Landoverflaten skråner svakt ned i havet, og gir opphav til småformer som bukter og vik, tanger og odder, øyer og sund, holmer og skjær som til sammen danner en *skjærgård* som er det karakteristiske i en fjärdkyst.

Den *paleiske* overflaten spiller en viktig rolle i fjærdkysten. Denne flate, svakt bølgende overflaten ga ikke innlandsisen mulighet til å grave særlig dypt. Breene har derfor kun finpusset overflaten slik at svakhetssoner ble gravet ut. Kiler og sprekkedaler ble utdypet slik at fjellknattene som danner den jevne overflaten, ble stående igjen og framhevet. Møtet mellom den svakt bølgende, slakt skrånende landoverflaten med vekslinger mellom sprekkedaler og fjellknatter, har resultert i fjærdene (kilene) og skjærgården på fjærdkysten. Fjærdkysten finnes fra svenskegrensen i Ytre Oslofjord, langs Sørlandskysten til Lindesnes.

havn; vannområde (fjord, bukt, vik) vanligvis dekket mot sjøgang og storm hvor fartøyer kan finne ankerplass eller hvor de kan reparere, laste og losse, ta inn brensel og proviant. Naturlig havn; ved landtunge, nes, holme el., kunstig havn; i ly av molo eller bølgebryter.

halvøy; landområde som for størstedelen er omgitt av vann, men som på den ene siden er landfast (med en større landmasse). Jmf. nes, odde og tange.

holme; stykke land (fjellgrunn som stikker opp av sjø eller vann (mellomting mellom skjær og (liten) øy, i alminnelighet uten nevneverdig dyrkbar jord og som regel uten bebyggelse.

innseilingsfyr; fyrlykter som viser veg inn mot den indre leia.

kil; lang smal bukt.

klippekystr; her brukt som en svært bratt fjellside ned i sjøen, som regel over 4-5 m. høy.

Kløft -en, -er; trang, bratt fordypning, innsnitt, hakk. Synonymer; *gjel, glove, juv, ravine, skorte, skår, slukt, spalte*.

knatt; liten topp, steinforhøyning i terrenget = mindre enn kolle (g.no. *knattr* besl. med gno. *knotr* = ball, kule). Synonym *knaus*.

knaus; større enn *knatt*, bergknatt.

kolle -n el. -a; rund fjelltopp.

lei (-a); skipenes vei mellom land, øyer og skjær.

leifyr; mindre fyrlykter som skal trygge seilassen mellom øyer og skjær.

leirstrand; er en meget slakt skrånende flate utformet i leire. Flaten er ofte fortsettelsen av en strandeng. Strandens leirflate, mudderflate, strekker seg utover fra normalt høyvann, og er bortsett fra de mest salttålende plantene fri for vegetasjon. Leirstrendene strekker sine jevne, slakt skrånende leirflate utover i sjøen, lenger ut enn det som er tørt ved normalt lavvann. Tidevannet er en medvirkende faktor for utbredelsen av leirstrendene.

moreneklintkyst; et sted der havet har undergravd morenematerialet slik at det er blitt formet en bratt skråning ned til morene- eller steinstrand. Kun noen få strekninger på Lista (2 km) og Jæren (16 km) har denne kysttypen.

morenestrånd; er en kombinasjon av forskjellige strandtyper. Havets bølger har bearbeidet morenematerialet slik at blokker og stein ligger igjen og sand og grus eller silt og leire fyller opp mellom blokkene og steinene.

mudderstrand; se leirstrand.

naust; et hus som er bygget for båter. Navnet er sammensatt av ordet "nava" som betyr skip og en indogermansk rot "sta" som betyr stå. Altså et naust er noe båtene står i.

nes; (beslektet med nese), spisst og smalt stykke land som stikker ut i sjøen.

odde; a) smal, ofte lav, landspiss som stikker ut i sjøen (gjerne som den ytterste del av et nes).
b) også om lignende rygg som skyter spisst ut fra en flate, terrasse over flater terreng.

paleisk overflate; en gammel jordoverflate som engang hadde form som en slette, også kalt *den gamle overflaten*. De paleiske landformene var altså lave sletter med svakt bølgende topografi og lite relieff. Disse slettene var et gunstig utgangspunkt for utviklingen av både strandflater og fjærdkyst (skjærgård). De paleiske formene i begge disse kystformene er siden slipt ned/ eller forvitret av is, vann og frost, til den småkuperte og knauslente topografien de har i dag.

pir; sjøvendt, stor utstikkende brygge (ofte bygd av stein).

poll; liten rundaktig fjord, vik med trangt innløp.

pynt; "spiss", "odde". a) (Ofte høy) utstikkende odde, nes. Ytterste del av odde; ytterste fremspring av land.
b) ytterste framspringende kant av fjell eller bakke.

rullesteinsstrand; (steinstrand) er enten dannet ved bølgenes utvasking i løsmasser hvor bare steinene er blitt liggende igjen, eller ved at disse steinene i neste omgang er blitt behandlet og avleiret av stormbølgene. Steinene er godt avrundet og kan danne egne former; strandvoller.

sandstrand; blir til ved at bølgene har bearbeidet enten morene, breelvavsetninger eller elveavsetninger, og sortert ut større mengder sand som er avleiret som sandstrand. Sandstrender krever dermed tilgang på riktige løsmassetyper. Det er bare Lista, Jæren og Andøya som i Norge har hatt forutsetninger for å danne virkelig store strekninger med sandstrand.

skjær; bergrygg i sjøen (ofte nær en kyst) like over vannflaten, men alminnelig ikke høyere enn at sjøen kun tidvis vasker helt over.

skjærgård; egentlig skjærgård, dvs. gjerde av skjær, en samling av større og mindre øyer, holmer og skjær utenfor en kyst. De kan være høye eller lave og er skilt av sund og trange fjordarmer. Egentlig er skjærgård den ytre del av en gammel nedskjært overflate, som er blitt delt opp av sprekker og nedslitt av breer og deretter senket under havoverflaten. Særlig utpreget er den norske skjærgård, som følger størstedelen av kysten, men er avbrutt utenfor Lista, Jæren og på flere kortere strekninger, samt i Øst-Finnmark.

skvalpeskjær; bergrygg i sjøen (ofte nær en kyst) like under vannflaten, men almindelig såpass høy at den ofte vil stikke over og synes (se også *båe*).

sjøbu; et hus for oppbevaring av redskap. Den er (var) også en arbeidsplass hvor man egner liner, båter garn og stiller med fisken.

strand; landareal nærmest sjøen der bølgene bearbeider landet. To hovedtyper; steinstrand og løsmassestrender. Svabergstrand og bratte bergstrender (se brattkyst og klippekyst) er utformet i fast berg. Løsmassestrender, som inndeles ut fra kornstørrelsen på løsmassene stranden er bygget opp av, varierer fra blokkstrand til sandstrand og leirstrand.

strandlinje; selve overgangssona mellom sjø og land.

sund; a) trangt, smalt løp, farvann mellom to landsider, øyer eller lignende.
b) dial. overfartssted, ferjested særlig over en elv eller en innsjø.

svabergstrand; består av et stort antall forskjellige lave former i berget, flere titalls meter i lengde og bredde og høyde, polert av breisen, til større og mindre glattslipte bergflater.

tange; landtunge eller smalt nes som skyter ut i sjøen eller i et vann eller en elv.

uthavn; ankerplass ute ved det åpne hav. I seilskutetida var uthavnene innfallsporten for kulturimpulsene utenfra, her var det stor kontakt med mennesker fra fremmede land.

utvær; fiskevær ytterst ved havet, ytterst i skjærgården.

utøy; øy som ligger langt ute i skjærgården, langt ute i havet.

vik; trang, smal innskjæring av havet (eller av innsjø) i alminnelighet mindre enn fjord, trangere enn bukt og kortere enn kil. (*Christiania har om hundre aar ladet som perlesnore skinnende boliger indringe vikerne.* = Wergeland, 1834).

vær; (gmn. *ver*, opprinnelig ”fiskegjerde”, ”fiskeplass”)

- a) sted (ofte gruppe av holmer og skjær) hvor det drives regelmessig saltvannsfiske.
- b) strandsted (ved kysten) hvor det drives fiske (fiskevær) og hvor det finnes rorbuer og bebyggelse for fastboende. Se også *utvær*
- c) (også i sammensetninger som dunvær, eggvær, fuglevær, selvær) sted (øy, berg nordpå) hvor sjøfugl hekker i stort antall og hvor folk samler egg og dun, eller hvor det drives fangst på sel.

våg; (norrønt *vágr*, sjø, vik) liten bukt, forholdsvis smal vik. Mest brukt om forhold vest og nord i landet, også mer ubestemt om bukt, fjord.

øy; (mindre eller større) stykke land, landområde omgitt av hav (innsjø, elv) på alle kanter. Jmf. holme og skjær, og i sammensetninger som utøy og halvøy.

---

¹ Basert på følgende kilder;

Knudsen, T., Sommerfelt, A og Noreng H. (red.) 1957.

”Norsk Riksmålsordbok.” Riksmålsvernet. Forlag H. Aschehoug, Oslo. 1957.

Klemsdal, Tormod 1999.

”Kystlandskapets landformer og naturmiljøer i Norge”. Ressurs- & miljøgeografi. Serie B, fagnotat nr. 11. Geografisk institutt, Universitetet i Oslo. 33 sider.